

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งคณะผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้องและข้อมูลภาคสนาม ไม่ว่าจะเป็นการสังเกต การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และการประชุมเชิงปฏิบัติการ โดยมีประชากรเป้าหมาย คือ เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 12 เครือข่าย ในพื้นที่ 5 จังหวัด คือ ขอนแก่น นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ และอำนาจเจริญ กลุ่มเป้าหมายเป็นการคัดเลือกแบบเจาะจง (purposive selection) ประกอบด้วย ปราชญ์ชาวบ้าน เกษตรกรต้นแบบ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยผ่านกระบวนการตรวจสอบความน่าเชื่อถือ ความสมบูรณ์ถูกต้องของข้อมูล จัดหมวดหมู่ สังเคราะห์ และวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งในบทนี้คณะผู้วิจัยจะนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการเชื่อมโยงข้อมูลทั้งหมดที่เก็บรวบรวมทั้งจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง เช่น วารสารเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมของผู้ผลิตและผู้บริโภค จดหมายข่าวก้าวหน้าปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน จดหมายข่าวก้าวหน้าประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์ และเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้องอื่นๆ เป็นต้น รวมถึงข้อมูลที่เก็บรวบรวมจากภาคสนาม การสัมภาษณ์เชิงลึกจากกลุ่มตัวอย่างในช่วงระยะเวลาของการวิจัย จากการสนทนากลุ่มจำนวน 12 ครั้ง และการประชุมเชิงปฏิบัติการจำนวน 2 ครั้ง เพื่อสนับสนุนในประเด็นที่ค้นพบ โดยแบ่งประเด็นในการนำเสนอออกเป็น 2 ประเด็น ประกอบด้วย

1. รูปแบบการทำเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
2. รูปแบบการสร้างความปลอดภัยทางชีวภาพในพื้นที่ทำการเกษตรของเกษตรกรตามแนวคิดการทำเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

รูปแบบการทำเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

เพื่อให้ผู้ศึกษาเอกสารการวิจัยชิ้นนี้ได้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเกษตรประณีตในเบื้องต้น ก่อนที่จะนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลในประเด็น รูปแบบการสร้างความปลอดภัยทางชีวภาพในพื้นที่ทำการเกษตรของเกษตรกรตามแนวคิดการทำเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในมุมมองของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ในฐานะที่เป็นผู้ริเริ่มใช้คำว่า “เกษตรประณีต” เครือข่ายฯ ได้นำเอาแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและเกษตรทฤษฎีใหม่มาใช้ในการทำเกษตรกรรมและการดำรงชีวิต ด้วยการประยุกต์ใช้เกษตรทฤษฎีใหม่ในพื้นที่เกษตรของตนเอง จากนั้นนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแกนในการดำเนินชีวิต และเพื่อหลีกเลี่ยงข้อจำกัดในด้านพื้นที่ ทรัพยากร แรงงาน ถือเป็นแนวการทำ

เกษตรกรรมเพื่อการหลุดพ้นจากวงจรแห่งทุกข์และหนี้สินเรื้อรัง สร้างผลสำเร็จที่เป็นรูปธรรม ซึ่งปราชญ์ชาวบ้านพูดเป็นเสียงเดียวกันว่า “แก้จนได้” ดังนั้น การนำเอาเกษตรทฤษฎีใหม่มาอธิบายรูปแบบการทำเกษตรประณีตและรูปแบบการสร้าง ความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ทำการเกษตรของเกษตรกรตามแนวคิดการทำเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือเพื่อเชื่อมโยงสู่ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งทั้งปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและเกษตรทฤษฎีใหม่ต่างล้วนเชื่อมโยงกันอย่างชัดเจน โดยเฉพาะในภาคเกษตรกรรมเนื่องจากเกษตรทฤษฎีใหม่เป็นฐานของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเมื่อเชื่อมโยงทั้งสองส่วนเข้าด้วยกันแล้ว จะสามารถเข้าใจถึงรูปแบบการทำเกษตรประณีตและรูปแบบการสร้าง ความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ทำการเกษตรของเกษตรกรได้อย่างชัดเจนเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น ที่จะสามารถนำไปสู่ความสมดุลอย่างยั่งยืนของทุนชีวิต ทุนทางสังคมวัฒนธรรม ทุนทางสิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพ โดยวางแผนออกแบบการปลูกพืชให้มีความหลากหลายที่สุดตามสภาพพื้นที่ บนฐานกำลังของตนเอง ทำเล็กน้อยแต่ทำอย่างต่อเนื่อง พร้อมกับการเรียนรู้ การบริหารพื้นที่อันจำกัดให้คุ้มค่าและเกิดประโยชน์สูงสุดด้วยความละเอียดลออ เมื่อทำสำเร็จในพื้นที่หนึ่งค่อยขยายสู่พื้นที่ใหม่ เน้นพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองแบบพอมีพอกินเพื่อลดรายจ่าย ซึ่งเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้คิดค้นทดลองปฏิบัติมาอย่างต่อเนื่อง โดยมีปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมเป็นผู้นำในการปฏิบัติ จนปรากฏเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจนถึงความสำเร็จและความสุขที่เกิดขึ้นจากการทำเกษตรประณีต ซึ่งสามารถเป็นต้นแบบแห่งความสำเร็จของเกษตรกรในการเกษตรกรรมได้เป็นอย่างดีโดยยืนยันหนักแน่นว่าสิ่งที่เครือข่ายฯ ปฏิบัติคือการทำเกษตรกรรมที่เรียกว่า “เกษตรประณีต” พร้อมกับการนำเสนอแนวทางการทำเกษตรประณีตให้สังคมวงกว้างได้รับรู้ ซึ่งจากการสัมภาษณ์เชิงลึกโดยมีผู้กล่าวถึงความหมาย ความสำคัญ และประเด็นเกี่ยวกับเกษตรประณีตไว้หลากหลายเช่น

คุณ สงค์คลัง กล่าวว่ “เกษตรประณีตหมายความว่าทำได้เร็ว ได้ผลเร็ว ที่ดินน้อย ก็ทำไปเรื่อย ๆ ทางนี้ก็ปลูกผัก ทางนั้นก็ปลูกต้นไม้ยืนต้น ต่อมาก็เก็บเอาไปขายได้วันละร้อย สองร้อย ต่อมาก็ปลูกบวบ ปลูกถั่วเพิ่มขึ้นอีก ได้ดีกว่าทำนา”

ชาย ดีจะมาลา กล่าวว่ “คำว่าประณีตนี้คือ ทำจริง ๆ ทำให้ละเอียด ทำอย่างต่อเนื่อง ไม่ต้องใช้เวลามากในแต่ละวัน ทำมาแล้วคนถามเราก็ตอบได้เพราะว่าเราทำมาแล้วเราทำจริง พึ่งตนเองได้ ไม่ได้ออกไปซื้อผู้ใครไม่ต้องได้ไปจับจ่ายไม่ต้องเอาเงินออกไปซื้อเอาปากท้องเป็นหลักอย่าเอาเงินเป็นตัวตั้ง”

แดน มุ่งงาม กล่าวว่ “เกษตรประณีต คือมีทุกอย่างอยู่ตรงนี้ มีต้นไม้หลากหลายชนิด”

ทองเหรียญ วงษ์เวียน กล่าวว่ “เกษตรกรรมที่มีความละเอียด พิถีพิถัน มีความหลากหลาย มีการปลูกพืช โดยการปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก เลี้ยงสัตว์เพื่อบริโภคในครัวเรือน จำแจก และขายเพื่อรายได้ที่ยั่งยืน”

รัชชชัย สุรัตน์ กล่าวว่า “จะได้มีความอยู่ดีกินดีมากกว่าเดิม เพราะสิ่งที่เราไปซื้อเขา เราก็มีอยู่ในครัวเรือนเราแล้ว การจับจ่ายเงินจึงน้อยลง ชีวิตก็จะดีขึ้น”

บัวทอง ใจตาง กล่าวว่า “ทำให้ไม่จมปลัก ไม่ยึดติดกับพืช และไม่ต้องห่วงราคาว่าจะขึ้นจะลง และไม่ต้องไปตลาดบ่อยๆ เพราะเรามีอยู่มีกิน มีทุกอย่างที่จำเป็น อยู่ได้ด้วยลำแข้ง โดยไม่ได้ไปเบียดเบียน ต้องการอะไร เรามีครบ”

บัวลือ พรหมนา กล่าวว่า “มีพื้นที่น้อย แต่ยังทำเกษตรได้ มีพื้นที่น้อย แต่เราก็สามารถที่จะปลูกพืชปลูกผักและปลูกสมุนไพร”

บุญหา เสือปู่ กล่าวว่า “สำหรับเกษตรกรที่คิดว่าตนเองมีที่ทำกินน้อยและขาดแหล่งน้ำ ทำเกษตร ขาดทุน ขาดอุปกรณ์ มีน้อยทำน้อย ลดรายจ่ายในครัวเรือน มีอาหารปลอดภัย สารเคมี มีความเข้าใจครอบครัวอบอุ่น”

ประนอม อุสาหะพันธ์ กล่าวว่า “ทำให้ครอบครัวมีความสุข สุขภาพกายและใจดี ปราศจากหนี้ มีหลักประกันชีวิตให้ครอบครัวแบบยั่งยืน”

ประมวล ชำกรม กล่าวว่า “ใน ตารางเมตร สามารถเลี้ยงครอบครัวได้ ปลูกทุกอย่างที่ ให้มีความอุดมสมบูรณ์อยู่เสมอได้ และทะนุบำรุงดิน1กิน”

บัญญัติ รัชนี้ กล่าวว่า “เรามีที่น้อยก็ทำได้ถ้าเราเข้าใจ สนใจผักสวนครัว เราไม่ต้องซื้อ มีแต่จะขาย แถมได้กิน ผักสด”

พรมมา สุวะไกว กล่าวว่า “มีความเปลี่ยนแปลง เพราะตอนนี้ก็เปลี่ยนแปลงไปมาก เพราะเราสามารถรับทั้งเงินรายวันและรายเดือน ถึงแม้มันจะเป็นรายได้ที่น้อย แต่เราก็ภูมิใจ”

พ่อคำเตื่อง ภาษี กล่าวว่า “ปัจจุบันสถานการณ์ด้านหนี้สินและความล้มเหลวจากเกษตรเชิงเดี่ยวรุนแรงขึ้น เลยมาคิดว่าจะทำอย่างไรให้คนที่ออกจากวงจรอุบาทว์ของเกษตรกรเคมีได้ เช่นให้ดูการทำในพื้นที่ขนาดใหญ่บางคนก็ท้อ ทำไม่ไหว แต่ถ้าคิดถึงการทำเกษตรประณีต เรามีที่ดิน50 ไร่ ทำเกษตรประณีต 1 ไร่ ไม่ได้แปลว่าที่ดินอีก 49 ไร่ จะไม่ทำอะไร เดิมทำอะไรก็ ทำเหมือนเดิมเพียงแต่แปลง 1 ไร่ ทำเกษตรประณีต ใช้เวลาวันละ 2 ชั่วโมงมาปลูกมาพัฒนาไป พร้อมๆเช่น ปลูกผักบุ้ง ก็ปลูกขานาไปด้วยกัน เมื่อยางนาสูง ก็เปลี่ยนผักบุ้งเป็นพริก ปลูกกล้วย เมื่อรดน้ำผักบุ้งพริก กล้วย ก็จะทำให้ยางนาได้น้ำไปด้วย เมื่อยางนาโตขึ้นไปก็ย้าย กล้วยไปปลูกที่ดินแปลงถัดไป ปล่อยให้ยางนาโตต่อไป”

พ่อผอง เกตพิบูลย์ กล่าวว่า “เกษตรประณีตเป็นการปรับวิถีคิดใหม่ของเกษตรกร จากที่ คิดว่า 1 ไร่ คือ 1,600 ตารางเมตร หยาบเกินไปทำให้ไม่มีการคำนวณและคำนึงถึงประโยชน์ที่จะได้มากนัก ควรจะคิดเป็นตารางฟุต ตารางนิ้ว หรือตารางเซนติเมตรไปเลย เป็นการทำให้ ไม่คิดเฉพะะดิน แต่ไต่ดินก็สามารถปลูกพืชได้เช่น ปลูกมันเทศซึ่งลงหัวในดิน เหนือดินขึ้นไป 2 ชั้น 3 ชั้น ก็มีต้นไม้ ทำแปลงปลูกชะอมได้กว่า 500 ต้น เก็บเกี่ยวแต่ละต้นจะมีกิน มีแจก เพื่อน เหลือแจกนำไปขาย พื้นที่เหนือดินปลูกผัก น้ำเต้า ในแปลงปลูกผัก ไม้ผล ไม้ใช้สอย พื้นที่ว่างเลี้ยงสัตว์ เพาะเห็ด เป็นต้น ศูนย์เรียนรู้ของปราชญ์ชาวบ้านเขาทำไร่นี้จะต้องมีอยู่

มีกินในครอบครัวและ จะต้องสามารถเลี้ยงครอบครัวได้ จะต้องใช้เทคนิคในการจัดการอย่างน้อยต้องมีน้ำ แล้วก็มีที่ไม่ต้องมีมากเริ่มจากไร่เดียวไป 2 ไร่ 3 ไร่ แต่ถ้าไม่มี 1 ไร่จริงๆ ขอให้มีความรู้หรือถ้าไม่มีความรู้ก็ขอให้มีความรู้ 1 งาน แค่ 100 ตารางวาก็ได้ มีตัวอย่างแล้วจากต้นแบบที่เขาทำ เกษตรประณีตก็คือใช้ดินไม่มากแต่ให้ปลูกหลายๆ อย่างให้มีอยู่มีกิน ตั้งแต่ 20 ชนิดขึ้นไป ทั้งพืชผักสวนครัว ไม้ผล ไม้ยืนต้น โดยเฉพาะไม้ยืนต้นเขาเรียกว่าบ้านาญชีวิตขาดไม่ได้เลย”

มณี มาระแส กล่าวว่ “เกษตรประณีต นับแต่ไม้ยืนต้นขึ้นไป มีมะเขือ พริก พักแพง แดง กวาส่วนมากจะปลูกต้นไม้ยืนต้นรอบนอก ตรงกลางมีสระ ปลูกข้าว ตะไคร้ ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก ปลูกให้ได้ 6 อย่างก็พออย่างละ 9 ต้น มีกล้วย มะม่วง พริก มะเขือ ตะไคร้ เราสามารถปรับชนิดได้ ไม้ยืนต้นเราปลูกรอบนอกไว้เป็นรั้ว สมุนไพรขึ้นเองไม่ได้ปลูก”

สมาน ปิยะวงศ์ กล่าวว่ “ผมจะยกตัวอย่างเกษตรประณีตให้เห็น 1 ตารางเมตรปลูกกล้วยต้นหนึ่ง มีพริกต้นหนึ่ง มะเขือต้นหนึ่ง ต้นยาง ข่า ตะไคร้ มีหมดทุกอย่างที่แค่นิดเดียว นี้เกษตรประณีต ปลูกให้มีพืชหลากหลายชนิด รดน้ำอย่างเดียวแต่ว่าได้หมดทุกอย่าง”

สายทอง เกสกุล กล่าวว่ “เราปลูกพืชต้องให้มี 4 ระดับ ระดับสูงพวกมะพร้าว หมาก ลงมาก็มะนาว ลงมาก็พวกกินใบ ลงมาก็ข่า ขิง พวกใต้ดิน หลุมหนึ่ง 4 หลุม เราจะลงไม้ยืนต้น ไม้ผล กินใบ แล้วก็พืชผักสวนครัว เขาเรียกเกษตรประณีต 1 เมตร”

สุวดี ภาษี กล่าวว่ “เกษตรประณีตคือละเอียดลออ พื้นที่จำกัด บริหารพื้นที่ให้เป็น แต่ที่เราไม่ได้เลียนแบบผู้ใคร ออกแบบใครออกแบบมัน ให้ได้หลากหลายที่สุด เรียกว่าประณีต เริ่มจาก 1 ตารางเมตรก่อน จากนั้นค่อยขยายออกไปเรื่อยๆ ค่อยทำค่อยเรียนรู้กันไป”

ไสว กล่าวว่ “เกษตรประณีตหมายความว่า ไม่ต้องทำเยอะ แต่ว่าทำในพื้นที่น้อยได้ผล เยอะไม่ใช่จะทำแบบน้ำท่วมทุ่งไป ปลูกทุกสิ่งทุกอย่างในนั้น ผมปลูกกล้วยหลุมเดียวมันมีในนั้น หลายอย่าง เอาให้มันมีความหลากหลาย”

อ่อนสา พรรณรัตน์ กล่าวว่ “เกษตรประณีตนี้ให้ปลูกพืชระยะสั้นก่อน ผักกาด ผักบุ้ง ต้นหอม กระเทียมให้มีอยู่มีกินก่อน แล้วค่อยปลูกถั่วสองเดือนได้กิน ปลูกมะนาวไปด้วย ปลูกต้นมะม่วงไปด้วย สลับกันไป”

เกษตรประณีต 1 ตารางวา 1,000 บาทต่อปีปลอดสารเคมี พร้อมยางนา 1 ต้น และไม้ยืนต้น 3 ต้น เพราะถ้าทุกตารางวา มีอาหารปลอดสารเคมี มูลค่าปีละ 1,000 บาท มียางนา 1 ต้น และมีต้นไม้ยืนต้น 3 ต้น นั้นหมายความว่า ถ้าเรื่องวันนี้ทำได้จริง เกษตรกรแต่ละครอบครัวที่มีที่ดินเพียง 5 ไร่ๆ ละ 400 ตารางวา รวม 2,000 ตารางวา ทำเกษตรประณีต 1 ตารางวา เพียงร้อยละ 25 จะมีเกษตรประณีต 500 ตารางวา ซึ่งจะมีอาหารและผลไม้ปลอดสารเคมีปีละ 500,000 บาท มียางนา 500 ต้น ประเทศไทยซึ่งมีพื้นที่ 321 ล้านไร่หรือ 128,400 ล้านตารางวา ถ้านำมาทำเกษตรประณีต 1 ตารางวาเพียงร้อยละ 1 เราจะมีเกษตรประณีตถึง 1,284 ล้านตารางวา ซึ่งจะทำให้เรามีผักและผลไม้ปลอดสารเคมีอย่างหลากหลายถึงปีละ 1,284,000 ล้านบาท พร้อมด้วยยางนา 1,284 ล้านต้นและต้นไม้ยืนต้นได้อีก 3,852 ล้านต้น ซึ่ง

ในการทำเกษตรประณีต 1 ตารางวานั้น วิธีการก็ไม่ยาก ซึ่งทุกคนสามารถออกแบบการพัฒนา และวิจัยบนพื้นที่ 1 ตารางวา ซึ่งกว้าง 2 เมตร ยาว 2 เมตร ตรงกลางติดสปริงเกอร์และปลูก ต้นไม้ชนิดต่างๆ (คำคุณ, 2555ก, น. 7-8) ดังนี้

1. กล้วยหรือมะละกอ 4 ต้น ต้นละ 100 บาท	= 400 บาท
2. แคนบ้านหรือมะเขือพวง 4 ต้น ต้นละ 50 บาท	= 200 บาท
3. พริกหรือตะไคร้ 4 ต้น ต้นละ 25 บาท	= 100 บาท
4. ถั่วฝักยาวหรือฟัก 10 ต้น ต้นละ 10 บาท	= 100 บาท
5. ผักแป้นหรือผักบุ้ง 10 กอ กอละ 10 บาท	= 100 บาท
6. ขนุนหรือมะตูม 1 ต้น ต้นละ 500 บาท ในปี 3	
7. สะเดาหรืออีหล้า 1 ต้น ต้นละ 500 บาท ในปี 4	
8. ยางนา 1 ต้น มะค่าโมงหรือประดู่ 1 ต้น	
9. มัน 5 นาที่หรือมันมือเสือ 10 ต้น ต้นละ 10 บาท	= 100 บาท
รวม	= 1,000 บาท

การย่อส่วนการทำเกษตรประณีตลงมาให้เหลือเพียง 1 ตารางเมตร ซึ่งเครือข่ายได้ทำ เป็นตัวอย่างสาธิตในพื้นที่ 1 ตารางเมตรนั้น ประกอบด้วย ตรงกลางปลูกกล้วย ปลูกไม้ยืนต้น และไม้ผลทั้ง 4 มุม 4 ต้น เช่น ยางนา มะม่วง เป็นต้น พื้นที่ที่เหลือก็จะเป็นพืชผักกระยะสั้น เช่น พริก มะเขือ ผักกาด ข่า ตะไคร้ เป็นต้น โดยพิจารณาที่ระยะออกผลผลิตผลของพืชแต่ละชนิดให้ เกิดความต่อเนื่อง ซึ่งแนวคิดการย่อส่วนพื้นที่การทำเกษตรประณีตนี้ มีความสำคัญกับ การพัฒนาองค์ความรู้ จนปรากฏผลซึ่งเกษตรกรสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ (ประชาคม สุขภาพอำเภออุบลรัตน์, 2550ข, น. 41) ด้วยการจัดการพื้นที่ให้พออยู่พอกิน ลดหนี้ปลดสิน และเป็นเศรษฐกิจในระยะยาว ต้องรู้จักปลูกพืช 4 ระดับ มีสระน้ำตามความจำเป็น พืชในระดับสูง ต้องมีไม้ผลไม่ใช้สอยสูงๆ ไม่แย่งแสงแดดคนอื่นหมด เช่น ยางนา มะพร้าว หมาก ไม้ ระดับกลางเป็นไม้ผลทรงพุ่ม เช่น มะม่วง มะขาม มะละกอ ไม้ระดับต่ำเช่น พืชผักสวนครัว และ ไม้ระดับใต้ดิน เช่น ขิง ข่า หัวเผือก หัวมัน โดยจัดการให้มีมากกว่า 30 ชนิด ปลูกแบบเกื้อกูล กัน จัดการแปรรูป จัดการผลผลิต รวมทั้งจัดการเงินทองที่ขายได้ให้มีการออมเพื่ออนาคต (คำคุณ, 2551, น. 39) เกษตรประณีต 1 ตารางเมตร เป็นการปลูกพืชผักหลากหลายชนิดใน ที่ดินกว้าง 1 เมตร ยาว 1 เมตร ตรงกลางปลูกกล้วย 4 มุมปลูกไม้สร้างบ้าน โดยมุมที่หนึ่งปลูก ไม้สร้างบ้านที่ใบบอกดอกกินได้ เช่น สะเดา ขี้เหล็ก แคนป่า ยอป่า ผักหวานป่า มุมที่สองปลูกไม้ สร้างบ้านได้ที่ให้ผลไม้มัน เช่น กระทอน ขนุน ต้นค้อ ต้นหว้า ต้นมะตูม ต้นมะขาม มุมที่สาม ปลูกไม้สร้างบ้านที่ให้กิ่งโตๆ มาทำของชำร่วย ทำเฟอร์นิเจอร์ และเผาถ่าน เช่น ประดู่ มะค่าโมง มะค่าแต้ แดง พะยูง และสัก มุมที่สี่ปลูกไม้ที่มีน้ำมันบนดิน เช่น ยางนา แสบง ต้นกุง ต้นชาด (คำคุณ, 2554, น. 20)

จากการประชุมเชิงปฏิบัติการ ทั้ง 2 ครั้ง ที่ประชุมได้ร่วมกันสรุปถึง รูปแบบการทำ เกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มี 5 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย ประยุกต์ใช้เกษตรทฤษฎีใหม่ ใช้พื้นที่ให้คุ้มค่า ปลูกทุกอย่างที่กิน ขยายสู่พื้นที่ใหม่ ฟังตนเองและฟังพากันเอง

1. ประยุกต์ใช้เกษตรทฤษฎีใหม่

ก้อม หล้าโคตร์ กล่าวว่า “เริ่มต้นมาจากการประยุกต์ใช้เกษตรทฤษฎีใหม่ มาเปลี่ยนความคิดของเกษตรกรให้มาทำเกษตรประณีต มีผลดีต่อตัวเกษตรกรเอง เพราะเขาได้คิดออกมา จากความคิด ความต้องการอยากให้มี อยากรู้ให้เกิดขึ้นในพื้นที่ของเขาเอง เมื่อคิดได้ก็จะนำไปสู่การปฏิบัติ เพราะการปฏิบัติที่ชัดเจนและจะไม่ผิดพลาดหรือพลาดก็พลาดน้อยที่สุด”

ถนอม ภูมิแถม่า กล่าวว่า “เป็นการจัดการที่ดินให้เกิดประโยชน์สูงสุดและคุ้มค่ามากที่สุดปลูกพืชหลากหลายชนิดทั้งไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชผักต่างๆ ที่เป็นอาหารหลักและปลูกพืช สมุนไพรไล่สัตว์ ปลูกกล้วยต้นหนึ่ง มีพริกต้นหนึ่ง มะเขือต้นหนึ่ง ต้นยาง ข่า ตะไคร้ มีทุกอย่าง ในที่แค่นี้เดียว แต่ว่ามีของหลากหลายชนิด รดน้ำอย่างเดียวแต่ทำได้ทุกอย่าง อันนี้คือตัวชี้วัด คือการประยุกต์ใช้เกษตรทฤษฎีใหม่ นี้แหละคือเกษตรประณีต”

ไพวรรณ ไชยมาศ กล่าวว่า “ปลูกต้นไม้ให้มาก ไม้ยืนต้น เป็นประตู มะม่วง ยางนา มะข่า สะเดา มะข่าเต่า ต้นแดง เกษตรประณีต คือ การประยุกต์ใช้เกษตรทฤษฎีใหม่ มาสร้างความหลากหลายในพื้นที่ปลูกให้ได้มากที่สุดและหลายชนิดที่สุดเราบริหารจัดการพื้นที่ให้เป็น”

สำเภา ศรีนนท์นาม กล่าวว่า “การสร้างความสุขของธรรมชาติให้กลับคืนมาเกื้อกูลกัน การประยุกต์ใช้เกษตรทฤษฎีใหม่ใช้ธรรมชาติที่เราพึ่ง อยู่แล้ว คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ฉะนั้น การกระทำของเราในวันนี้ต้องทำโดยคิดถึงหลักธรรมของเรา ถ้าเราทำลายธรรมชาติเราก็ทำลายตัวช่วยที่เป็นที่พึ่ง”

สุเทพ เกิดศักดิ์ ณ แวงน้อย กล่าวว่า “การทำให้สิ่งแวดล้อมเกิดประโยชน์สูงสุด โดยจัดการตามหมวดหมู่เป็นประเภท เช่น สิ่งแวดล้อมที่ใช้แล้วหมดไปก็ต้องใช้อย่างประหยัด สิ่งที่ใช้แล้วปลูกทดแทนได้ก็ปลูกเพิ่มมากขึ้นและมีการพัฒนาสายพันธุ์ให้ดีขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งพันธุ์ พืชและพันธุ์สัตว์ การปลูกพืชให้หลากหลายชนิด เลี้ยงสัตว์ให้มากชนิดตามประโยชน์ที่ต้องการ ใช้น้อย สิ่งปลูกและเลี้ยงจะต้องเกื้อกูลกันด้วยเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดมันเป็นการประยุกต์ใช้ เกษตรทฤษฎีใหม่”

สุวลี ภาษี กล่าวว่า “คำว่าประณีต คือ ละเอียดย่อย ทำแบบละเมียดละไม คำว่าเกษตร ประณีตเหมือนเอาอะไรหลายๆ อย่างมาจัดการมาวางแผนให้อยู่รวมๆ กัน โดยการประยุกต์ใช้ เกษตรทฤษฎีใหม่ วางแผนให้ได้กินในระยะสั้น ระยะกลาง ระยะยาว พร้อมกับให้ได้อีกเป็น ร้อยๆ ปี วางแผนครั้งเดียวทำครั้งเดียว ให้คุ้มค่า ให้หลากหลายที่สุดใน 1 ตารางเมตร”

จากการสนทนากลุ่มครั้งที่ 3 สรุปได้ว่า การประยุกต์ใช้เกษตรทฤษฎีใหม่ มาเปลี่ยนความคิดของเกษตรกรให้มาทำเกษตรประณีต ในการคิดใหม่ทำใหม่ ให้เข้าใจตนเอง เลิกวิ่งตามกระแส เลิกใช้เงินเป็นตัวตั้ง โดยเอาความสุขเป็นตัวตั้ง เอาความล้มเหลวจากการทำเกษตรเชิงเดี่ยวมาเป็นบทเรียน หันมาให้ความสำคัญของการเกื้อกูลกันในระบบธรรมชาติ สร้างความสมดุลของระบบนิเวศ การทำเกษตรอินทรีย์ ให้ความสำคัญกับเรื่องของสุขภาพ การทำตามพลังศักยภาพของตนเอง ไม่อยากได้จำนวนมาก การพึ่งตนเอง พอเพียง พออยู่พอกิน เน้นความสุขเป็นตัวชี้วัด หันกลับมาเป็นเกษตรกรที่มีความสุข เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชน และคนรอบข้างให้มีความสุข

จากรายงานการประชุมเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน ครั้งที่ 10/2552 (2552, น. 7) ได้สรุปถึงการสร้างหมู่บ้านของพวกเราให้เป็นหมู่บ้านที่อยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันและน่าอยู่ที่สุดในโลก โดยการใช้หลักการที่ถูกต้องง่าย ๆ และถูกทาง โดยการนำเกษตรทฤษฎีใหม่สู่เศรษฐกิจพอเพียงด้วยการปลูกทุกอย่างที่กินและกินทุกอย่างที่ปลูก กระจายแนวคิดสู่สมาชิกที่สนใจ ผู้ที่สนใจทำแต่ยังไม่แน่ใจและไม่มั่นใจ ก็เข้ารับการฝึกอบรมหลักสูตร รวบอ.ภาคประชาชน ที่ศูนย์ปราชญ์ชาวบ้านใกล้บ้าน ให้สามารถเปลี่ยนความคิดจากเอาเงินเป็นตัวตั้ง มาเป็นเอาความสุขเป็นตัวตั้ง จนสามารถผลิตอาหารและสมุนไพรปลอดสารเคมีให้ตนเอง ครอบครัว หมู่บ้านและสังคม

จะเห็นได้ว่า ผลสำเร็จในการคิดค้นการทำเกษตรประณีตที่เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือร่วมกันเรียนรู้ ทดลอง และพัฒนาขึ้น โดยการนำเกษตรทฤษฎีใหม่สู่เศรษฐกิจพอเพียง โดยการนำเกษตรกรรมเพื่อการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง ทำจากเล็กไปหาใหญ่ บนฐานพลังศักยภาพของตนเองและทุนทางสังคม ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก เหลือกินแจก เหลือแจกขาย สร้างฐานการออม ด้วยการออมดิน ออมน้ำ ออมสัตว์ และออมพืชที่หลากหลาย นำไปสู่การสร้าง ความหลากหลายทางชีวภาพ สิ่งแวดล้อมดี เศรษฐกิจดี สังคมวัฒนธรรมดี คุณภาพชีวิตดี มีสุขภาวะดีทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และสติปัญญา ถือเป็นแบบอย่างความสำเร็จที่เป็นรูปธรรมของเกษตรกรผู้เอาชนะแรงกดดันจากเศรษฐกิจทุนนิยม จนมาเป็นเกษตรกรที่มีความสุขในปัจจุบัน

2. ใช้พื้นที่ให้คุ้มค่า

พ่อจันทร์ที่ ประทุมภา กล่าวว่า “ต้องบริหารพื้นที่ของตนเองให้เกิดประโยชน์สูงสุดทุกตารางเมตรทุกตารางนิ้ว อย่างปล่อยให้ว่างให้มันเกิดประโยชน์ดูแลได้ทั่วถึง คือ ปลูกพืชผสมผสานหลากหลายชนิด ให้มันเกิดรายได้ในพื้นที่ของเรา บางคนมีพื้นที่ 1 ไร่ ปลูกกล้วยเต็มหมด 1 ไร่ ผมจะยกตัวอย่างเกษตรประณีตให้เห็น ปลูกกล้วยต้นหนึ่ง มีพริกต้นหนึ่ง มะเขือต้นหนึ่ง ต้นยางนา ข่า ตะไคร้ มีหมดทุกอย่าง รดน้ำอย่างเดียวแต่ได้หมดทุกอย่าง ในอดีตผมเคยมีหนี้สองแสนกว่าบาท หาทงออกไม่เจอ จนได้มาพบพ่อผาย สร้อยสะระกลางได้เรียนรู้จากท่าน

ท่านสอนให้ทำจากเล็กไปหาใหญ่ ทำจากง่ายไปหายาก ค่อยเป็นค่อยไป ปรากฏว่านี่หมดในเวลา 5 ปี เพราะปีแรกแค่พอกิน ปีที่ 2 เริ่มขยาย ปีที่ 3 ขยายเพิ่ม ปีที่ 4 ขยายเพิ่มอีก ปีที่ 5 ทำเต็มพื้นที่ จึงปลดหนี้ได้จากรายจ่ายที่ลดลงและรายได้ที่ค่อย ๆ เพิ่มขึ้น จนกระทั่งหนี้ 2 แสนกว่าบาทใช้หนี้หมดภายใน 5 ปี ตกปีละ 4 หมื่นกว่าบาท โดยเอามาจากเกษตรประณีต 1 ไร่ มีผลผลิตมากกว่า 75 ชนิด แค่ว่ากับปลูกได้ปีละ 30,000 บาทเศษ แล้วยังเหลืออีก 73 ชนิดที่สำคัญคือ ยิ่งทำยิ่งมีมาก ดินยิ่งดีต้นไม้ยืนต้นยิ่งเจริญเติบโต ปัญญาก็เพิ่มขึ้น เพื่อนสนิทมิตรสหายก็มากขึ้นความสุขก็เพิ่มขึ้น”

พ่อผาย สร้อยสรกลาง กล่าวว่า “ทำให้เต็มไปด้วยต้นไม้ 4 ระดับ ทั้งระดับสูงที่สุด คือระดับที่ 4 เช่น ต้นหมาก ต้นมะพร้าว ระดับรองลงมา คือ ระดับ 3 เช่น มะม่วง ส้มโอ ชมพู กระท้อน มะเฟือง มะขาม ลำไย ลิ้นจี่ ส้มเขียวหวาน ขนุน กระจิน สะเดา กระโดน ผักต้ว ชะอม ต้นแต้ ต้นประดู่ ระดับที่ 2 เช่น ละมุด มะนาว ฝรั่ง ทับทิม มะขามเทศ น้อยหน่า มะละกอ กล้วย มะกอกน้ำ มะปราง ผักเม็ก เป็นต้น รวมทั้งระดับต่ำสุดทั้ง ขิง ข่า ตะไคร้ พริก ผักอีตู(แมงลัก) ต้นกระเจียว เป็นต้น มีความหลากหลายของพันธุ์ไม้นับร้อยชนิด พร้อมด้วยต้นไม้ใหญ่กว่า 1,000 ต้น นอกจากนั้น ยังมีปลาในบ่อนับแสนตัว มีเป็ด ไก่ กบ และหมู ซึ่งอยู่กันอย่างสมดุลและมีความสุข”

สุพิน สมทา กล่าวว่า “ต่อครอบครัวหนึ่งอยู่ได้จริง ๆ อยู่ที่มีการวางแผน อดน้ำถึงเดียวได้ทุกอย่าง ใส่ปุ๋ยก็ได้ทุกอย่าง ได้ทั้งอายุสั้น อายุยาว เกษตรประณีตสนองคนที่มีพื้นที่น้อย แต่ต้องใช้ให้คุ้มค่า ทำได้ละเอียดกว่า หลากหลายกว่าในเนื้อที่ที่จำกัด”

สุนย์ โคงอากาศ กล่าวว่า “เกษตรประณีตคือทำให้ละเอียดกว่าเก่า ทำให้มันหลากหลายกว่าเก่า ทำในเนื้อที่ที่จำกัด เช่น กล้วยหลุมหนึ่งกว่าจะได้กินกล้วยคุณปลูกพริกมะเขือปลูกผักและกล้วยในหลุมเดียวกัน ทำให้ละเอียดให้ประณีต มีน้ำชั้นเดียวรดได้ทุกอย่างเลย ปุ๋ยใส่กอดีียวคุณได้กินทั้งกล้วย พริก มะเขือ ต้นไม้ยืนต้น ไม้มันก็เกื้อกูลกันอาศัยกัน ถ้าคุณทำอย่างเดียวแมลงมาตอมเดียวหายหมดเลย อาศัยทำหลาย ๆ มันก็มองไม่เห็น จากนั้นค่อยขยายออกไปเรื่อย ๆ คือ ให้ทำไม่เกินไป ให้มันใจ ทำไปเรียนรู้ไป การสร้างประโยชน์จากพืช รวมถึงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมไว้และสร้างคุณค่าขึ้น การสร้างสิ่งที่มีชีวิตทั้งพืช สัตว์ ดิน ให้มีชีวิต เพราะทุกวันธรรมชาติที่เป็นพืช ต้นไม้ ดิน สัตว์ ได้ถูกฆ่า ทำลายตายไปจากโลกเกือบจะหมดแล้ว”

จากการสนทนากลุ่มครั้งที่ 11 สรุปได้ว่า การใช้พื้นที่ของตนเองให้เกิดประโยชน์สูงสุดทุกตารางเมตร อยาปล่อยให้ว่างและต้องดูแลได้ทั่วถึง คือ ปลูกพืชผสมผสานหลากหลายชนิด ให้มันเกิดรายได้ในพื้นที่ ปลูกต้นไม้ให้หลากหลายเช่นระหว่างต้นกล้วยแต่ละต้นหาไม้ยืนต้น เช่น ผักต้ว ผักเม็ก ขี้เหล็ก สะเดา ไม้ยืนต้นที่เป็นผลไม้ เช่น ขนุน มะม่วง กระท้อน มะขาม มะเฟือง มะไฟ และไม้ยืนต้นที่เป็นไม้ใช้สอย เช่น แดง ประดู่ มะค่า เต็ง รัง จิก กุง เป็นต้น สลับกัน การทำเช่นนั้นนอกจากป้องกันโรคได้แล้ว ยังสามารถทำปุ๋ยชีวภาพใช้เองช่วยลดรายจ่าย

ในครัวเรือน ยังช่วยให้ได้ผลผลิตระยะสั้น ระยะปานกลาง ระยะยาว ไม่ต้องลงทุนเพาะพันธุ์กล้าใหม่ สามารถนำเอาเมล็ดพันธุ์จากไม้ยืนต้นในพื้นที่ที่สวยและแข็งแรงมาเพาะกล้าไม้ไปปลูกทำให้ไม่เสียเงินซื้อพันธุ์ไม้ เหลือขายก็ใช้วิธีเอาพันธุ์ดีมาต่อกิ่งหรือติดตาหรือเปลี่ยนยอดกับต้นต่อ ในที่สุดก็ได้ผลผลิตพันธุ์ดีไว้รับประทานมีเหลือขาย รวมทั้งได้เนื้อไม้เป็นบำนาญชีวิตในระยะยาว ทำให้ได้กินหรืออย่างน้อยก็ได้ซื้อ หากกินไม่หมดก็มาแลกเปลี่ยนกัน ทำให้ไม่มีรายจ่ายหรือลดรายจ่ายได้ค่อนข้างมาก

การทำเกษตรประณีต ช่วยให้ใช้พื้นที่ว่างเปล่าให้เกิดประโยชน์อย่างเต็มที่ การจัดการน้ำได้อย่างพอเพียงค่อยเป็นค่อยไป โดยนำรายได้บางส่วนจากผลผลิตของตารางวาแรกๆ ไปลงทุนกับระบบน้ำ ระบบพันธุ์ไม้และระบบรั้ว ในตารางวาต่อ ๆ ไป จะช่วยให้ไม่มีหนี้สินเพิ่มขึ้นจากการผลิต ช่วยในการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพ เช่นต้นไม้ยืนต้นสร้างบ้านได้ ใบไม้ที่ร่วงหล่นลงมาผสมกับปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมักและปุ๋ยหมักชีวภาพ พร้อมด้วยการทำงานของไส้เดือนดิน และสัตว์ในดินชนิดต่างๆ จะช่วยให้ดินอุดมสมบูรณ์ขึ้น ทำให้ระบบนิเวศสมดุลมากยิ่งขึ้น ช่วยลดก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ไปเก็บไว้ในใบไม้และเนื้อไม้ปล่อยก๊าซออกซิเจนและไอน้ำออกมา ทำให้อากาศชุ่มชื้น ฝนตกต้องตามฤดูกาล ลดภาวะโลกร้อนได้ในที่สุด จะเห็นว่าเกษตรประณีต ช่วยคลี่คลายปัญหาเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวิถีชีวิตได้อย่างเห็นได้ชัดสามารถเริ่มต้นจากที่ดินเล็กๆ เพียง 1 ตารางวา เพราะทำงานใช้พื้นที่น้อย ใช้เวลาน้อยใน การบำรุงรักษา ใช้เงินทุนน้อยเพียงตารางวาละ 100-500 บาทไม่จำเป็นต้องไปกู้เงินมาลงทุน การปรับเปลี่ยนวิธีคิดและวิธีปฏิบัติ ช่วยให้ได้เรียนรู้และจัดการพื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดและมีประสิทธิภาพสูงสุด จนประสบความสำเร็จและขยายความคิดต่อให้ญาติสนิทมิตรสหายและผู้สนใจขยายต่อในพื้นที่ที่เหลือในหมู่บ้าน ในตำบล ในอำเภออื่นๆ ในจังหวัดอื่นๆ และประเทศอื่นๆ ถือเป็นนวัตกรรมล้ำอนาคต เพราะในอนาคตคนจะเพิ่มมากขึ้นในขณะที่ที่ดินเพื่อการผลิต จะลดลงที่ดินจะถูกนำไปสร้างที่อยู่อาศัยและใช้ดินเพื่ออุตสาหกรรมและงานบริการมากขึ้น จึงเป็นนวัตกรรมที่ต้องช่วยกันขยายเพื่อป้องกันวิกฤติที่จะเกิดขึ้นในอนาคต (คำคุณ, 2555, น. 12)

3. ปลูกทุกอย่างที่กิน

พ่อดอง เกตพิบูลย์ กล่าวว่า “หนึ่งตารางเมตร คือ กว้างเมตรยาวเมตร ขุดลุ่มลงไปเอากล้วยมาปลูก แล้วเอาไม้สี่ตันมาปลูกไม้อะไรก็ได้ไม้ปากก็ได้ ปลูกหลาย ๆ อย่างทั้งพืชกินใบ กินผล กินหัว สมุนไพรใส่กันได้ ที่ไร่เดียวจะต้องมีอยู่มีกินใน 5 คน ในครอบครัวนี้จะต้องสามารถเลี้ยงครอบครัวได้ ไม่ต้องมีมากเริ่มจากไร่เดียวไป 2 ไร่ 3 ไร่ ก็ค่อยว่ากันไป แต่ถ้าไม่มี 1 ไร่ จริง ๆ ขอให้มีครึ่งไร่หรือถ้าไม่มีครึ่งไร่ก็ขอให้มี 1 งาน แค่ 100 ตารางวาอยู่ได้ แต่ต้องปฏิบัติและเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง อะไรกินได้เอามาปลูก เอามาเลี้ยงตามกำลังของคนที่ทำได้ ไม่นานก็มีผัก ผลไม้ ปู ปลา กุ้ง หอย ให้กินโดยไม่ได้ซื้อหาเหมือนแต่ก่อน เหลือกินได้แจกญาติ

มิตรสหาย ได้ขายมีเงินออมไม่มีหนี้ มีอาหารอุดมสมบูรณ์ มีความสุข ครอบครัวอบอุ่น ปลาไม่ต้องเลี้ยงมากเลี้ยงพอกิน แจกพี่น้อง เหลือก็ขาย ปลูกทุกอย่างที่กินได้ แล้วกินทุกอย่างที่ปลูก”

รุ่งทิพย์ สีเล กล่าวว่่า“ปลูกทุกอย่างที่เรากิน ถ้าทำได้ประณีตมันจะสุดยอดมากเลย ทั้งคนปลูก ทั้งผัก ต้องวางแผนว่าเราอยากมีทางเดินตรงไหน อยากจะมีผักลอยฟ้าขึ้นข้างบนอยู่ด้วยกันกับกล้วย พืชมันมีหลายระดับเราก็วางแผนว่าพืชต้นนี้อายุขนาดไหน โตเท่าไร แล้วต้องมีประสบการณ์ตรงนี้ด้วย เช่น ปลูกต้นมะละกอกับต้นกล้วยชิดกันเกินไป เพราะต้นกล้วยมันโตเร็วปีหนึ่งโตกว่าต้นมะละกอด้วยซ้ำ สามารถให้ผลผลิตได้เร็วกว่าก็ต่อเรียนรู้อให้มีประสบการณ์ในการปลูก เป็นโครงการเรียนรู้ที่ประหยัดและเรียบง่าย เราไม่ต้องไปทำที่ละเยอะๆ พออันนี้สำเร็จก็ต่อยอดไปจนเรามีป่ามีทั้งไม้ผล มีทั้งผัก”

วงศ์ อันสุวรรณ กล่าวว่่า“ปลูกให้เต็มพื้นที่ ปลูกทุกอย่างที่เรากินให้มันหลากหลาย จัดสรรให้ถูกส่วน พืชอันไหนชอบร่มพืชอันไหนชอบแดด ต้นไม้ถ้าปลูกคู่กันมันจะแข่งกันขึ้น ถ้าใครเป็นหนี้แล้วมาทำแบบพ่อปลดหนี้ได้แน่นอน เพราะว่าเราขายได้ทุกวัน เรามีรายได้จากสิ่งที่เราปลูก รายได้ก็เข้ามาทุกวัน”

สมปอง ตะนุพิษ กล่าวว่่า“ปลูกพืชผสมผสานหลากหลายชนิด ให้มันเกิดรายได้ในพื้นที่ของเรา บางคนมีพื้นที่ 1 ไร่ ปลูกกล้วยเต็มหมด 1 ไร่ ผมจะยกตัวอย่างเกษตรประณีตให้เห็น ปลูกกล้วยต้นหนึ่ง มีพริกต้นหนึ่ง มะเขือต้นหนึ่ง ต้นยางนา ข่า ตะไคร้ มีหมดทุกอย่างที่เรากิน รดน้ำอย่างเดียวแต่ได้หมดทุกอย่าง”

สุวรรณ สุธรรมย์ กล่าวว่่า “ไม่ต้องใช้พื้นที่มาก ทำที่ละน้อย แต่สามารถปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ได้อย่างหลากหลาย เช่น ภายในพื้นที่ 1 ไร่ สามารถขุดสระหรือเจาะบ่อบาดาล ทำให้มีน้ำใช้ในการปลูกพืชไม้ผล ไม้ยืนต้น ไม้ใช้สอย สมุนไพร พืชผัก เลี้ยง วัว เป็ด ไก่ กบ จิ้งหรีด ไข่เป็นอาหารในครอบครัว รวมทั้งเป็นรายได้ ซึ่งต้องอาศัย ความขยัน อดทน อดออม เอาใจใส่”

จากการสนทนากลุ่มครั้งที่ 5 สรุปได้ว่า การทำเกษตรประณีตทำให้เราได้กินในสิ่งที่อยากจะทำ เพราะเราปลูกในสิ่งที่กิน กินในสิ่งที่ปลูก และได้กินดีกว่าซื้อกิน เพราะเรามีอาหารกินที่หลากหลาย อาหารปลอดภัยจากสารพิษสารเคมี อีกทั้งยังได้กินนานเพราะพืชผักผลไม้ที่ปลูกไว้ทยอยกันให้ผลผลิตอย่างต่อเนื่องแทบไม่ต้องซื้ออะไรเลย ญาติพี่น้องที่อยู่ใกล้ก็พลอยได้กินด้วย เพราะเราแจกจ่ายแบ่งปันกัน ทำให้เกิดเป็นกลยุธมิตร ดังคำโบราณที่ว่า “หมากพริก เอื้อนเหนื่อ เกลือเอื้อนไต้” ผลผลิตที่เหลือยังได้ขาย เป็นรายได้ มีต้นไม้ยืนต้นหลายชนิดเป็นบำเหน็จบำนาญชีวิต ครอบครัวได้อยู่กันพร้อมหน้าพร้อมตา ไม่ทะเลาะเบาะแว้ง มีความอบอุ่น

ยุทธศาสตร์และยุทธวิธีที่สำคัญ ในการขยายเครือข่ายการเรียนรู้สู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง 1 ล้านครอบครัวทั่วอีสาน ซึ่งเครือข่าย ฯ ได้กำหนดเอา “เกษตรประณีต” เป็นเครื่องมือเทคโนโลยีวิทยาการในการขับเคลื่อน โดยชี้ให้เห็นถึงความสำคัญว่า เป็นแนวคิดและแนวทางปฏิบัติบนสัมมาทิฐิที่ใช้ความสุขเป็นตัวตั้ง ทำจากเล็กไปหาใหญ่ ทำจากง่ายไปหายาก อย่างมีสติ จะช่วยให้เกษตรกรที่ได้คิดจนคิดได้ ได้ทำ จนสำเร็จได้ในที่สุด (มูลนิธิพัฒนาชุมชน

อย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดีจังหวัดขอนแก่น, 2550ข, น. 17) ทั้งนี้ ปราชญ์ชาวบ้านค้นพบว่า เมื่อเปลี่ยนวิถีคิดมาทำการเกษตรเพื่อดับทุกข์สร้างสุขทั้งทางกาย ทางใจ ทางสังคม และทางปัญญา เน้นการพึ่งตนเองด้วยการรู้จักตนเอง รู้จักอดรู้จักออม สังสมกัลยาณมิตร ปรากฏว่ามีอยู่ มีกิน เหลือกินได้แจกทำให้มีเพื่อน มีเงินและมีความสุข ซึ่งช่วยให้เศรษฐกิจทางสังคมและสิ่งแวดล้อม วิถีชีวิต และที่สำคัญคือการพึ่งตนเองได้อย่างมีความสุข (คำคุณ, 2552, น. 14-15) ซึ่งวิธีการให้ได้ต้นไม้ยืนต้นก็ไม่ใช่ว่าเรื่องยาก เพียงแต่เกษตรกรที่สนใจกันที่มา 1 ไร่ จัดหาแหล่งน้ำโดยการขุดสระหรือขุดคลองน้ำ ขยายคันคูน้อยให้เป็นคันคูใหญ่หรือเจาะบาดาล แล้วปลูกผักทุกอย่างที่กินและกินทุกอย่างที่ปลูก เหลือกินแจก เหลือแจกขาย ภายในแปลงผักปลูกกล้วย ปลูกมะละกอ ระหว่างกล้วยและมะละกอปลูกต้นไม้ยืนต้นที่หลากหลาย (มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดีจังหวัดขอนแก่น, 2552ข, น. 6)

เมื่อคำว่า “สมุนไพรมะพร้าว” หมายถึง “ลูกสมุนของป่า” ดังนั้น ความยั่งยืนของหอมพื้นบ้านที่ใช้สมุนไพรมะพร้าวอยู่ที่การมีป่า จึงเกิดการปลูกต้นไม้ยืนต้นที่กินได้ใช้ได้หลากหลาย ทั้งที่บ้านและที่นาของหอมพื้นบ้าน ทำให้มีป่าที่สามารถบันดลให้มีสมุนไพรมะพร้าวที่หลากหลาย เป็นทั้งอาหารและยาที่จะมีประโยชน์ต่อความสมดุลของร่างกาย ทำให้กายและใจแข็งแรง การรวมตัวด้วยความรักความเอื้ออาทรต่อกัน ทำให้สุขภาพทางสังคมแข็งแรงและการรู้จักคิด จนคิดได้ รู้จักทำจนทำเป็นและรวมพลังคนที่คิดได้ทำเป็นมาร่วมกันวิเคราะห์และร่วมกันวิเคราะห์ เพื่อให้เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม วิถีชีวิตและสุขภาพที่ดีขึ้น (ประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์, 2553, น. 20) ซึ่งการทำเกษตรระณีต เป็นการพัฒนาการทำเกษตรกรรม จนมีพืชพันธุ์หลากหลายชนิด มีสัตว์ป่า มีปัจจัย 4 ครบถ้วนสมบูรณ์ มีสมุนไพรมะพร้าว มีอากาศดี สิ่งแวดล้อมดี ระบบนิเวศเกื้อหนุนกัน มีต้นไม้ใหญ่มากขึ้น ทำให้ดินดำ น้ำชุ่ม ความเป็นธรรมชาติกลับคืนมาธรรมชาติดูแลกันเอง ไม่มีสารเคมีเข้ามาเกี่ยวข้อง ต้นไม้ยืนต้นและสมุนไพรมะพร้าวบางต้นมีกลิ่นหอมสดชื่นช่วยให้อากาศดี ผู้คนสดชื่น และสุขภาพจิตแจ่มใส สุขภาพแวดล้อมดี สุขภาพร่างกายก็ดี สังคมก็ดี (คำคุณ, 2553ข, น. 8) ป่าไม้ จึงเปรียบเสมือนซูเปอร์มาร์เก็ตของคนจน เพราะมีทั้งอาหารที่เป็นพืช ผัก ผลไม้ กุ้ง หอย ปู ปลา มีทั้งฝ้ายและไหมมาทำเป็นเครื่องนุ่งห่มและเครื่องเรือน มีสมุนไพรมะพร้าวรักษาโรคของตนเอง สัตว์เลี้ยง และไว้ไล่แมลง รวมทั้ง กิ่งไม้ ใบไม้ ซากสัตว์ที่ทับถมกันอย่างต่อเนื่องหลากหลายเป็นแหล่งอาหารอันโอชะของต้นไม้ โดยไม่จำเป็นต้องกระเสือกกระสนไปหาปุ๋ยมาใส่ในดิน (คำคุณ, 2553ข, น. 10-11)

จะเห็นได้ว่า แนวคิดเกษตรระณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นอกจากจะนำมาซึ่งความหลากหลายทางชีวภาพแล้ว ยังก่อให้เกิดการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน จากการทำการเกษตรกรรมแบบผสมผสาน ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก เพื่อลดรายจ่ายด้านการบริโภคของครัวเรือน เหลือกินแจกเพื่อสร้างกัลยาณมิตร เหลือแจกขายเพื่อสร้างรายได้ทั้งรายวัน รายเดือน รายปี และบำนาญชีวิตจากไม้ผลไม้อินทรีย์ที่หลากหลายชนิด สร้างระบบนิเวศวิทยาที่เกื้อกูลกันระหว่างธรรมชาติกับธรรมชาติ สร้างความ

สมดุลในการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมรอบตัว สร้างความอุดมสมบูรณ์ของดินและทรัพยากรธรรมชาติ มีอาหารปลอดภัยบริโภคตลอดทั้งปี ลดต้นทุนการผลิตด้วยการทำและใช้ปุ๋ยชีวภาพจากเศษวัสดุธรรมชาติเพื่อเพิ่มจุลินทรีย์ในดิน และให้ผลผลิตที่มีความปลอดภัยจากสารพิษสารเคมี ซึ่งการใช้ประโยชน์ดังกล่าว สามารถสนองต่อความต้องการทั้งในระดับตนเอง ครอบครัว และยิ่งเหลือเผื่อแผ่สู่คนรอบข้าง รวมถึงยังเอื้อประโยชน์สู่คนในรุ่นต่อไป

4. ขยายสู่พื้นที่ใหม่

ไพฑูรย์ เกตพิบูลย์ กล่าวว่า “เราสร้างความหลากหลายในพื้นที่ปลูกให้ได้มากที่สุดและหลายชนิดที่สุดเราบริหารจัดการพื้นที่ให้เป็น มีทั้งไม้ยืนต้น ยางนา ประดู่ ผักหวาน ผักต้ว ผักเม็ก ต้นกุง ต้นชาติ เหมือดแอ่ ไม้ผล มะม่วง ขนุน ละมุด ลำไย น้อยหน่า กระท้อน ปลูกให้เต็มพื้นที่ก่อน แล้วคุณขยายสู่พื้นที่ใหม่ต่อไป”

มะลิวัลย์ จินสีดา กล่าวว่า “การเรียนรู้เกษตรประณีต จะมีผลต่อการปรับเปลี่ยนแนวคิดของเกษตรกรมาก มีคนถามว่าเกษตร 1 ตารางเมตร มันจะพอกินหรือ ถ้าทำ 1 ตารางเมตร ให้มันหลากหลายมันก็เป็นความภูมิใจแก้ปัญหาคนไม่มีที่ดิน ไม่มีน้ำ แค่วันเช้าเราล้างหน้าก็ได้กินแล้วไม่ต้องรดเลย คราวเรือนเรา 1 ตารางเมตรมันจะพอกินไหม ถ้ามันไม่พอกก็เอาอีก 1 ตารางเมตร มันเป็นอีกหนึ่งของแรงจูงใจเป็นอีกหนึ่งของความคิด 1 ตารางเมตร ก็เป็นงานถ้าเราทำ เริ่มแรกผมก็มาทำ 1 ตารางเมตร พอทำ 1 ตารางเมตร แล้วก็มาทำเป็น 5 ตารางเมตร แล้วก็มาทำเป็นเกษตรประณีต 1 ไร่”

ไมตรี พร้อมเพ็รียง กล่าวว่า “ถ้าพูดถึงเกษตรกรจะมีที่ดินมากอย่างน้อยก็ 10 ไร่ขึ้นไป พอมี 10 ไร่การบริหารจัดการที่ดินก็ไม่ถูก มองภาพไม่ออกว่าจะเอาต้นไม้ต้นนี้ไปไว้ตรงไหน ต้นนั้นไปไว้ตรงไหน มันเยอะไปมันกว้างใหญ่ไป ประชาชนชาวบ้านเขาก็เลยมาคิดว่าน่าจะมาบริหารจากเล็ก ๆ ไปก็คือเอาประณีต 1 ไร่ มาทำให้มันประณีตจริงๆ พอมองเห็นประณีต 1 ไร่ แล้วคุณก็จะขยับขยายไปเท่าไรก็ได้ มันจะมองภาพออกก็คือทำเกษตร 1 ไร่ให้ได้ก่อนแล้วคุณค่อยไปทำไร่อื่นๆ”

ละออ จันทาทุม กล่าวว่า “ปลูกพืชผสมผสานหลากหลายชนิด ให้มันเกิดรายได้ในพื้นที่ของเรา ครบวงจร มีทุกอย่าง อยากกินอะไร ทั้งพืชระยะสั้น ระยะกลาง ระยะยาว ทั้งไม้ผล ไม้ยืนต้น ไม้เศรษฐกิจ มีผัก มีปุย มีปลา มีเป็ด มีไก่ มีครบสมบูรณ์ คำว่าพอเพียงไม่ต้องวิ่งเต้นไปหาคนอื่นแค่อยู่นี่ก็กินไม่หมด ถ้ายังไม่พอกก็ขยายสู่พื้นที่ใหม่เพิ่มให้มันพอทุกแบบอย่าให้ขาดอย่าได้ไปแสวงหาจากภายนอก”

สมใจ พลพันธ์ กล่าวว่า “พอมาทำสวนแบบประณีตมีกล้วยประมาณ 1 ไร่ แบ่งมาปลูกหอม กระเทียม พริก มะเขือ 1 ไร่ ตอนนี้ต้นกล้วยมันเฉาผมก็เลยเอาออก คือเดี๋ยวนี้ก็ปลูกต้นไม้ซ้อนต้นกล้วย ทำแบบประณีตนี้ก็ให้มันมีแถวมีแนว อันไหนมันจะดี มันจะงามก็ดูแลมันให้มัน

ประณีตให้มันงาม ปลุกมะนาวก็ให้มันเป็นแถวเป็นแนว ให้มันเป็นหน้าดู ใช้ประโยชน์พื้นที่ดินให้มันคุ้ม ปลุกหอมหลังจากปลุกหอม ผักกาด ออกจากผักกาด ก็ผักเสี้ยน ให้มันหมุนเวียนกัน”

สมหมาย สารางคำ กล่าวว่า “เราจะทำอะไรก็ต้องเริ่มจากตัวเองก่อน ทำจากเล็กไปหาใหญ่แล้วถึงขยายเพิ่มไปที่ใหม่ เพิ่มไปเรื่อยๆ การที่เราได้ทำอะไรที่คิดได้เอง ทำให้เรามีความภาคภูมิใจ มีความสุขมากกว่าเราอาศัยคนอื่น เพราะมันดูเป็นตัวของตัวเองมาก”

สอน คำเหลียง กล่าวว่า “พอมองเห็นประณีต 1 ไร่ แล้วจะขยายขยายไปเท่าไรก็ได้ มันจะมองภาพออกก็คือทำเกษตร 1 ไร่ให้ได้ก่อนแล้วค่อยไปทำไร่อื่น ๆ”

อัมพร ศรีละไม้ กล่าวว่า “เริ่มจากน้อย ๆ แล้วค่อย ๆ ขยายออกไปเรื่อย ๆ ต้องบริหารพื้นที่ของตนเองให้เกิดประโยชน์สูงสุดทุกตารางเมตรทุกตารางนิ้ว อย่าปล่อยให้ว่างให้มันเกิดประโยชน์ดูแลได้ทั่วถึง คือ ปลุกพืชผสมผสานหลากหลายชนิด ให้มันเกิดรายได้ในพื้นที่ของเรา มะลิวัลย์ จินสีดา กล่าวว่า “ก่อนที่จะลงมือ ทำอะไรต้องมีการวางแผนก่อน ต้องบริหารพื้นที่ของให้เกิดประโยชน์สูงสุดทุกตารางเมตรทุกตารางนิ้ว อย่าปล่อยให้ว่าง ให้มันเกิดประโยชน์ ดูแลได้ทั่วถึง ค่อย ๆ ทำไปที่ละน้อย แล้วค่อยขยายไปเรื่อย ๆ”

อ่าพร มาลัยศรี กล่าวว่า “เป็นการสร้างพื้นที่ที่มีความหลากหลายที่สุด ทำให้แน่นแล้วค่อย ๆ ขยายออก ๆ สร้างความสมดุลของระบบนิเวศ ถ้าเราทำแล้วมันรอดเรามีกำลังใจที่จะทำต่อไปเรื่อย ๆ”

อุดม ทิชาว กล่าวว่า “เริ่มจาก 1 ตารางเมตรก่อน จากนั้นค่อยขยายออกไปเรื่อยๆ จะเห็นข้อเปรียบเทียบแบบชัดเจน สามารถนำไปปรับใช้ในพื้นที่จริงของตนเองได้ โดยไม่เกินกำลัง เริ่มทำจากทีละน้อยๆ เริ่มจากวาไปเมตรแต่เราต้องไปทำให้เข้มข้น กล้วยหลุมหนึ่งกว่าจะได้กิน ปลุกพริก มะเขือ ปลุกผัก กล้วยหลุมนั้น ในหลุมเดียวให้ละเอียดให้ประณีต มีน้ำน้อย น้ำขุ่นเดียวรดให้ได้ทุกอย่างเลย ปุ๋ยใส่คนเดียวได้กินทั้งกล้วย พริก มะเขือ ต้นไม้ยืนต้นก็เกื้อกูลกันอาศัยกัน

จากการสนทนากลุ่มครั้งที่ 11 สรุปได้ว่า ปลุกต้นไม้ให้หลากหลายเช่นระหว่างต้นกล้วย แต่ละต้นหาไม้ยืนต้นเช่น ผักตบถ ผักเม็ก ชีเหล็ก สะเดา ไม้ยืนต้นที่เป็นผลไม้ เช่น ขนุน มะม่วง กะทอน มะขาม มะเฟือง มะไฟ และไม้ยืนต้นที่เป็นไม้ใช้สอย เช่น แดง ประดู่ มะค่า เต็ง รัง จิก กุง เป็นต้น สลับกัน การทำเช่นนั้นนอกจากป้องกันโรคได้แล้ว ยังสามารถทำปุ๋ยชีวภาพใช้เอง ช่วยลดรายจ่ายในครัวเรือน ยังช่วยให้ได้ผลผลิตระยะสั้น ระยะปานกลาง ระยะยาว ไม่ต้องลงทุนเพาะพันธุ์กล้าใหม่ สามารถนำเอาเมล็ดพันธุ์จากไม้ยืนต้นในพื้นที่ที่สวยและแข็งแรงมาเพาะกล้าไม่ไปปลุก ทำให้ไม่เสียเงินซื้อพันธุ์ไม้ เหลือขายก็ใช้วิธีเอาพันธุ์ดีมาต่อกิ่งหรือติดตา หรือเปลี่ยนยอดกับต้นตอ ในที่สุดก็ได้ผลผลิตพันธุ์ดีไว้รับประทานมีเหลือขาย รวมทั้งได้เนื้อไม้เป็นบ้านาณูชีวิตในระยะยาว ทำให้ได้กินหรืออย่างน้อยก็ได้ซื้อ หากกินไม่หมดก็มาแลกเปลี่ยนกัน ทำให้ไม่มีรายจ่ายหรือลดรายจ่ายได้ค่อนข้างมาก

5. ฟึ่งตนเองและฟึ่งพากันเอง

คำกอง ดงกันจำ กล่าวว่ “ได้เห็นความสำเร็จและความสุขจากการฟึ่งตนเอง มองเห็นด้วยตา สัมผัสด้วยมือ ได้ลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ กับผู้ที่ประสบความสำเร็จในอาชีพของตัวเองและนำไปทำอย่างต่อเนื่อง”

คำนึ่ง เจริญศิริ กล่าวว่ “การฟึ่งตนเองได้ คือการทำหน้าที่ของมนุษย์ที่สมบูรณ์ที่สุดของการเกิดมาเป็นมนุษย์ คนที่ปฏิบัติเท่านั้นถึงจะเข้าถึงและเข้าใจได้อย่างแท้จริงเหมาะสมกับมวลมนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะมีอาชีพอะไรแสดงถึงความไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่นพร้อมอยู่ร่วมโลกอย่างร่มเย็นและสงบสุข”

ดวงจันทร์ จำปามูล กล่าวว่ “การฟึ่งตนเอง คือ การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีให้กับตัวเอง เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมั่นคง เช่น การสร้างแหล่งอาหารที่หลากหลายให้มีกินตลอดปีและตลอดไป การสร้างรายได้ รายวัน รายเดือน รายปี การสร้างบ้านอายุชีวิตด้วยการปลูกไม้ยืนต้น ผักยืนต้น ทำให้เกิดรายได้เป็นการออมเงินกับต้นไม้และสร้างสิ่งแวดล้อมที่ดีเหมาะสมกับเกษตรกรที่ต้องทำมากที่สุด”

ทวี สะเทินรัมย์ กล่าวว่ “สามารถจัดการตนเองได้ ฟึ่งกำลังกาย กำลังทรัพย์ กำลังปัญญาของตนเอง กินอิ่ม นอนอุ่น อยู่ดี หนี้หมด ฟึ่งภายนอกแต่พอควร ฟึ่งเทคโนโลยีอย่างพอควร มีความสุขทางกาย ทางใจ ทางจิตวิญญาณ”

บังอร สาลาด กล่าวว่ “เป็นแรงกระตุ้นให้เกษตรกรภูมิใจในการเป็นเกษตรกร เพราะดูจากแปลงเกษตรต้นแบบสามารถฟึ่งตนเองได้และฟึ่งพากันเป็นการสร้างสุขภาพแบบยั่งยืนได้ด้วยตนเองและทำได้จริง ๆ ไม่ทำให้ตนเองเดือดร้อน สามารถดำเนินชีวิตได้ อย่างมีความสุขและอบอุ่นเหมาะสมเพราะเกษตรกรไม่มีรายได้ประจำ ไม่มีบ้านอายุชีวิต ไม่มีรายได้เสริม”

พูน ดวงภักดี กล่าวว่ “การฟึ่งตนเองมีความหมายว่า ได้ปลูกได้ทำที่หลากหลายทำให้มีอยู่มีกิน โดยไม่ได้พึ่งนายทุน เหมาะสมที่สุด เพราะจะได้มีกินมีใช้ลดการใช้จ่ายในครัวเรือน”

ละออง สุวรรณอำไพ กล่าวว่ “การปลูกพืชผัก ผลไม้ไว้กินเองโดยไม่ต้องไปซื้อจากตลาดทำให้ทุกคนในครอบครัวมีความสุขที่ดี เพราะได้รับประทานพืชผักปลอดสารพิษ และเมื่อทุกคนมีความสุขที่ดีเราก็ไม่มีโรคภัยไม่ต้องไปหาหมอ เพราะเราสามารถฟึ่งตนเองได้”

วีระ สิทธิสาร กล่าวว่ “คือ ภาวะหรือสภาวะที่ยืนอยู่ได้ด้วยตนเอง มีความสามารถสามารถแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง แบ่งเป็นการฟึ่งตัวเองด้านจิตใจ คือ การมีจิตในที่เข้มแข็ง มีความอดทน มานะ มีความเพียร การฟึ่งตัวเองด้านปัจจัย 4 อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรคที่อยู่อาศัย หากเกษตรกรสามารถฟึ่งตนเองได้ในทุกด้านจะเกิดประโยชน์อย่างมาก ซึ่งเหมาะสมอย่างยิ่ง”

สนั่น ปริสวางค์ กล่าวว่ “การฟึ่งตนเองคือ เรามีทุกอย่างภายในที่ 1 ตารางเมตร เลี้ยงปลา เลี้ยงไก่ เลี้ยงเป็ด เรามีผักและอาหารเราไม่ต้องฟึ่งใคร เราไม่ต้องเสียเงินซื้อ”

สมจิตร ปานชาติ กล่าวว่า “การปลูกพืชผสมผสาน การพึ่งตนเอง การใช้ความสามารถ ความเพียร ความมานะของตนให้เต็มความสามารถ เหมาะสมกับเกษตรกรรมมาก เพราะถ้าไม่พึ่งตนเองจะไปพึ่งใครได้”

สมมาศ วรธนา กล่าวว่า “เหมือนที่ปราชญ์พูดไว้ว่า อัตตาหิ อัตตโนนาโถ ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน เช่น เรามีที่ดินแค่นี้ก็สามารถปลูกพืชไว้กินไว้ใช้และได้ใช้ประโยชน์ต่อชีวิตของครอบครัวเราทุกอย่าง”

ทั้งนี้พื้นที่แปลงเกษตรประณีตยังเน้นความหลากหลาย เช่น การปลูกพืชผักสวนครัว การปลูกต้นไม้ยืนต้น การเลี้ยงสัตว์ ให้ทุกอย่างสัมพันธ์กัน เชื่อมโยงกัน ให้ดูแลกันตามธรรมชาติ เลียนแบบตามธรรมชาติ และเข้าถึงธรรมชาติ ซึ่งเป็นแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแบบยั่งยืนเป็นที่ยอมรับแบบสากล เพราะเป็นการทำการเกษตรกรรมที่มีการจัดการทรัพยากรต่าง ๆ ให้ผลผลิตทางการเกษตรสามารถตอบสนองความต้องการที่จำเป็นได้ทั้งปัจจุบันและในอนาคต โดยมีการจัดการรักษาสภาพสิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติไปพร้อมกัน ทำให้สิ่งแวดล้อมดีขึ้น ดินดีขึ้น เพราะไม่ได้ใช้ปุ๋ยเคมีเลยใช้แต่อินทรีย์วัตถุ มีน้ำอุดมสมบูรณ์ขึ้นอากาศดีขึ้น ร่มรื่นขึ้นจากต้นไม้ยืนต้นที่เติบโตขึ้นทุกวัน มีต้นไม้ใหญ่ทั้งไม้ผลและไม้ป่าที่หลากหลาย มีความสุข นอกจากการกินอ้อยอย่างมีศักดิ์ศรี ไม่มีเรื่องกลุ้มใจนอนไม่หลับแล้ว ยังพบกับความอิสระและความภาคภูมิใจในทุกด้าน เข้าถึงธรรมชาติรากฐานของความรัก และความเอื้ออาทรต่อกันทั้งระหว่างเพื่อนมนุษย์กับเพื่อนมนุษย์ และมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม (ประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์, 2551ข, น. 11) เกิดเป็นความหลากหลายทางชีวภาพ ช่วยให้ระบบนิเวศดีขึ้น เพราะใบไม้ของต้นไม้ชนิดหนึ่งย่อยสลายแล้วกลายเป็นปุ๋ยอินทรีย์ของอีกชนิดหนึ่ง การมีต้นไม้หลากหลายทำให้มีแมลงที่หลากหลายและควบคุมกันเอง มีสัตว์กินแมลง เช่น นก กบ เขียด มาอาศัยอยู่เพราะมีอาหารอุดมสมบูรณ์ตามมาด้วยงู กระรอก กระแตมาอยู่ร่วมกันได้ เพิ่มปุ๋ยคอกแก่ต้นไม้ด้วย การเป็นอาหารของกันและกันพร้อมควบคุมกันเอง ทำให้ห่วงโซ่อาหารครบวงจรเกิดความยั่งยืน รวมทั้งไม่ต้องซื้อปุ๋ยเคมี ยาฆ่าหญ้าและสารเคมีฆ่าแมลง ช่วยให้พึ่งตนเองและพึ่งพากันเองได้ (มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดีจังหวัดขอนแก่น, 2550ง, น. 13)

จากข้อมูลที่ได้นำเสนอมานั้น สามารถสรุปได้ว่า รูปแบบการทำเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นการประยุกต์ใช้เกษตรทฤษฎีใหม่ด้วยการแบ่งพื้นที่ทำการเกษตรให้มีแหล่งน้ำ ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ และโรงเรือน ตามความเหมาะสมของพลังและศักยภาพของเกษตรกร ใช้พื้นที่ให้คุ้มค่าตามความเหมาะสมของสภาพพื้นที่ แม้มีพื้นที่เพียงน้อยนิดหรือมีแรงงานเพียงคนเดียวโดยอาศัยเวลาเพียงวันละไม่กี่นาทีก็น่าทึ่ง ซึ่งได้วิจัยและทดลองแล้วว่าสามารถเลี้ยงคนในครอบครัวได้ด้วยการปลูกทุกอย่างที่กิน ผู้ทำเกษตรประณีตสามารถเริ่มต้นได้ทันทีจากขนาดพื้นที่เท่าใดก็ได้ทั้งนี้เมื่อเสร็จในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งก็สามารถย้ายไปสู่พื้นที่ใหม่ได้ซึ่งเมื่อขยายพื้นที่ใหม่ออกไปได้เรื่อยๆ ในที่สุด

เกษตรประณีตก็จะเต็มพื้นที่ สามารถ ฟึ่งตนเองและฟึ่งพากันเองได้ ซึ่งเป็นแนวปฏิบัติที่เกษตรกรไทยทุกคนทำได้ จึงสรุปได้ว่า รูปแบบการทำเกษตรประณีตของเครือข่ายฯ ประกอบด้วย ประยุกต์ใช้เกษตรทฤษฎีใหม่ ใช้พื้นที่ให้คุ้มค่า ปลูกทุกอย่างที่กิน ขยายสู่พื้นที่ใหม่ ฟึ่งตนเองและฟึ่งพากันเอง

รูปแบบการสร้าง ความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ทำการเกษตรของเกษตรกรตามแนวคิดการทำเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

เพื่อให้การวิจัยเป็นไปตามวัตถุประสงค์ คณะผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มตัวอย่างถึงความหมายของคำว่า “รูปแบบการสร้าง ความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ทำการเกษตรของเกษตรกรตามแนวคิดการทำเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” เพื่อสะท้อนให้เห็นแนวคิดของสมาชิกเครือข่าย ฯ ด้วยทัศนะแบบคนใน (emic) รวมถึงเพื่อใช้เป็นคำจำกัดความในงานวิจัย ซึ่งกลุ่มตัวอย่างได้แสดงทัศนะ ดังนี้

กฤษณะ เทพเนาว์ กล่าวว่า “คือการพัฒนาการโดยมีความเคารพกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ การสร้างความสมดุลให้ธรรมชาติ เห็นความแตกต่างเป็นเรื่องปกติ ในความปกติก็ย่อมเกิดการพัฒนาการได้ด้วยความหลากหลายและความแตกต่าง โดยเฉพาะในเรื่องของสายพันธุ์ชีวภาพ นี่แหละคือต้นทุนของชีวิต”

กองเหรียญ น้อยผาง กล่าวว่า “เป็นการสร้างชีวภาพที่หลากหลาย ปลูกต้นไม้สร้างป่า ใช้ปุ๋ยชีวภาพแทนปุ๋ยเคมี”

เข็มจร เดชโม กล่าวว่า “เป็นการสร้าง ความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อนำมาใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่า”

คำนึ่ง เจริญศิริ กล่าวว่า “การสร้าง ความหลากหลาย ได้อยู่ได้กิน ได้สมุนไพรรักษาโรค พอกอยู่พอกกิน ไม่ขัดสน มีความสุข นำเอาพืชสมุนไพรที่เป็นสารไล่แมลง มาใช้แทนสารเคมี”

คุณ สงฆ์คลัง กล่าวว่า “คือการนำเอาสิ่งที่มีชีวิตที่หลากหลายกลับคืนสู่ท้องถิ่นที่มีน้ำ ลม แสงแดด เป็นต้นกำเนิด”

จัด ทอยรัมย์ กล่าวว่า “หมายถึงการสร้างชีวิตหลาย ๆ ชีวิตให้มีความสัมพันธ์กัน ทั้งสัตว์และพืชได้อาศัยซึ่งกันและกัน การหันกลับมาทำเกษตรอินทรีย์”

ชาย ดีจะมลากกล่าวว่า “หมายถึง การนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ประโยชน์อย่างรู้ค่า การจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์กับการดำรงชีวิตที่เอื้อต่อวิถีธรรมชาติ”

ดวงจันทร์ จำปามูล กล่าวว่า “การทำเกษตรแบบผสมผสาน ปลอดภัยสารพิษสารเคมี การเลี้ยงสัตว์ การปรับปรุงดิน ด้วยวิธีการทางชีวภาพ”

ทวี สะเทินรัมย์ กล่าวว่า “คือ การรักษาดินให้ได้ เข้าใจดินให้ถึง อนุรักษ์ดิน น้ำ สิ่งแวดล้อม ไม่เบียดเบียนตนเอง ผู้อื่นและสิ่งแวดล้อม เพราะเราไม่สามารถจะอยู่คนเดียวได้ ต้องอยู่กับผู้อื่น อยู่กับสังคม อยู่กับสิ่งแวดล้อม”

ทองจันทร์ ทุ่มคำกล่าวว่า “ปลูกต้นไม้ให้หลากหลาย สร้างชีวภาพที่หลากหลาย เพื่อสุขภาพคนและสัตว์ ให้อยู่ดีกินดี”

ประจวบ ชัยนา กล่าวว่า “คือ ธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อม ปลูกไม้หลากหลาย ให้อุดมสมบูรณ์ ให้คืนกลับมาเหมือนเดิม”

พ่อจันทร์ที่ ประทุมภา กล่าวว่า “ต้องสำรวจพื้นที่ของเราว่าสิ่งแวดล้อมดีหรือไม่ดี ถ้าสิ่งไหนดีเราควรอนุรักษ์และหวงแหนและพัฒนาให้ดีขึ้น ไปเรื่อยๆ ให้เกิดประโยชน์สูงสุดและคุ้มค่าที่สุดปลูกพืชหลากหลายชนิด ทั้งไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชผักต่างๆ ที่เป็นอาหารหลักและปลูกพืชสมุนไพรไล่สัตว์ มีทุกอย่างในที่แค่นี้เดียว แต่ว่ามีของหลากหลายชนิด บางคนมีพื้นที่ 1 ไร่ ปลูกกล้วยเต็มหมด 1 ไร่ ผมจะยกตัวอย่างเกษตรประณีตให้เห็น ปลูกกล้วยต้นหนึ่ง มีพริกต้นหนึ่ง มะเขือต้นหนึ่ง ต้นยางนา ข่า ตะไคร้ มีหมดทุกอย่าง รดน้ำอย่างเดียวแต่ได้หมดทุกอย่าง เริ่มจากน้อยๆ แล้วค่อยขยายออกไปเรื่อยๆ ก่อนจะลงมือทำอะไรต้องมีการวางแผนก่อน”

พ่อผาย สร้อยสระกลาง กล่าวว่า “ทำให้มันมีทุกอย่าง มีตำ มีใต้พื้น ใต้พื้นก็เป็นมัน ดอกกระเจียว มันสาคุ ถ้าสูงขึ้นมาหน่อยก็น้อยหน้า บักสีดา (ฝรั่ง) ให้มีครบทุกอย่าง ปลูกข่า ขิง ตะไคร้ น้อยหน้า ละมุด เลียงไก่ วัว ควาย ทั้งพืชผักสวนครัว ไม้ยืนต้น ให้มันมีหมดทุกอย่าง ปลูกพืชเริ่มต้นแรกก็ต้องคิดก่อนว่าใน 1 ไร่ แบบประณีตของเราจะมีอะไรถึงดีที่สุด เริ่มต้นควรจะต้องปลูกต้นไม้ก่อนเพื่อให้เป็นร่มอย่างเช่น ผักหวาน กระชาย กระบุง ฯลฯ จัดที่สำหรับไม้เลื้อย ไม้เถาวัลย์ ไม้พุ่มเช่น ย่านาง สะพลู ฯลฯ มีผักที่ผิวดิน ผักกินหัวกินรากที่อยู่ใต้ดิน ปลูกหมุนเวียนกันไป ในแปลงของผมนั้นจะมีผักปลูกหมุนเวียนกันไป ต้องดูการปลูกผักที่เหมาะสมในแต่ละฤดูกาลและพื้นที่ ฤดูร้อน ฤดูฝน ฤดูหนาวปลูกอะไรจะดีในการเลี้ยงสัตว์ก็ต้องไม่มีผลกับสิ่งที่ปลูกผมก็จะเลี้ยงไก่ เลี้ยงหมู เลี้ยงวัว แล้วก็เลี้ยงปลาในสระน้ำ ตรงนั้นนอกจากบริโภคและใช้สอยเองแล้ว หากต้องการขายเพื่อลดหนี้ด้วยก็ต้องดูว่าอะไรที่ราคาดีพอที่เราจะมีรายได้มาหมุนเวียนบ้าง การดูแลต้นไม้ สัตว์ น้ำ ให้อยู่ดีกินดี จัดการให้อยู่ในความเป็นระเบียบ สะอาด การจัดการทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด”

เพียบ มลิมาศย์ กล่าวว่า “คือ การทำการเกษตร ปลูกพืชผัก ต้นไม้ให้หลากหลายทางชีวภาพ มีอยู่มีกิน ไม่อดไม่อยาก”

มงคล วงศ์ศิริ กล่าวว่า “การสร้างสิ่งของหรือพื้นที่ให้มีประโยชน์หลายอย่าง สามารถตอบสนองความต้องการของเรา พัฒนาผลผลิตให้เกิดประโยชน์มากที่สุด”

มณี มาระแสง กล่าวว่า “ปลูกได้หมดทุกแนว นับแต่ไม้ยืนต้นขึ้นไป มีมะเขือ พริก หมากแพ่ง แดง ส่วนมากผมก็ปลูกต้นไม้ยืนต้นรอบนอก ตรงกลางมีสระ ปลูกข่า ตะไคร้ ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก บ่อเอาหลาย 6 อย่างก็พอ อย่างละ 9 ต้น มีกล้วย มะม่วง พริก

มะเขือ ตะไคร้ เราสามารถปรับชนิดได้ ไม่ยืนต้นเราปลูกรอบนอกไว้เป็นรั้ว ปลูกพืช 3 ระดับ คือ ระดับหัวก็คือไต้ดิน เป็นพวกข่า บนดินก็เป็นพวกผัก ระดับสูงขึ้นมา แม่นหมากเขียบ (น้อยหน่า) มะม่วงไป ที่สูงขึ้นไปจะเป็นไม้ยืนต้น ไม้ยืนต้นเป็นบ้านาญชีวิต”

วิจิต ประทุมภา กล่าวว่า “มันเป็นรูปแบบการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ทำการเกษตรของเกษตรกร เป็นการจัดการพื้นที่ที่เขาบอกว่า เดินที่ละก้าว กินข้าวที่ละคำ คือ เราเริ่มจากจุดเล็ก ๆ ให้มองเห็นภาพก่อน เราบริหารจัดการ อันนี้ปลูกตรงนั้น อันนั้นปลูกตรงนี้ เราต้องทำจากง่าย ๆ ไปหายากการปลูกต้นไม้ให้หลากหลาย ไม้ผลไม้ยืนต้น พืชผักสวนครัว พืชสมุนไพรจัดการพื้นที่ของตัวเองให้เกิดประโยชน์สูงสุด ปลูกทุกอย่างที่เรากินและจัดการให้เป็นระเบียบ”

วีระ สิทธิสาร กล่าวว่า “การทำให้มีพืชผัก ต้นไม้ สัตว์ต่าง ๆ มีความหลากหลายขึ้นในพื้นที่ของเรา โดยเน้นการทำแบบประณีต ทำให้เกิดผลผลิตที่คุ้มค่า มีความมั่นคงทางคุณภาพ ปลูกทุกอย่าง ประชาชนบอกว่าพอเสียมชุดได้ก็ปลูกเลยค่อยทยอยไปเรื่อย ๆ ถ้าเห็นพื้นที่ตรงไหนว่างเฉาะลงเลยไม่ต้องให้มันว่าง ต้นไม้ให้ปลูกถี่ ๆ ไร่ละดี เราควรจัดให้เป็นระเบียบ หมั่นดูแล สม่่าเสมอเน้นการพัฒนาคนให้เห็นคุณค่าถึงความหลากหลายทางชีวภาพ ทำให้เกิดความสมดุลทางธรรมชาติ ดิน ต้นไม้ เราต้องรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ให้มีสิ่งแวดล้อมดี มีป่าอุดมสมบูรณ์”

ศักดิ์ชัย ทองดี กล่าวว่า “เราต้องรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ให้มีสิ่งแวดล้อมที่ดี สร้างป่าให้อุดมสมบูรณ์ และให้มีความหลากหลายทางชีวภาพ”

ศักรินทร์ ภาษี กล่าวว่า “คือ การสร้างความหลากหลายทางชีวภาพที่มีอยู่ให้เกิดคุณค่าทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม และอาจจะเกิดมูลค่าควบคู่ด้วย รวมถึงการค้นคว้าหาความรู้จากความหลากหลายที่มีอยู่เดิม การสร้างพื้นที่ให้มีความหลากหลายทั้งพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ ระบบนิเวศที่เหมาะสมที่เอื้อต่อทุกสรรพสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต”

สกุล แก้วเลื่อน กล่าวว่า “การดูแลทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ และการเพิ่มเติมในสิ่งที่ขาดหายไป พัฒนาให้ดีขึ้นและคงไว้ให้นานตลอดไป ต้องทำให้สิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ไม่ว่าจะเป็น ดิน น้ำ ป่า สัตว์ ไม่ให้น้ำ ดิน เสีย ไม่ให้น้ำเน่าเสีย ไม่ให้ป่าเสื่อมโทรม สัตว์ก็คงให้อยู่อย่างสมดุล”

สง่า จันทร์ศิริ กล่าวว่า “มีต้นไม้หลากหลาย คือ ต้นไม้มาก ๆ จะทำให้มีความหลากหลายทางชีวภาพ มีความเป็นธรรมชาติมากขึ้น”

สมบุญ สาลาด กล่าวว่า “คือ รับรู้สิ่งใหม่เข้ามาแลกเปลี่ยนทดลองทำดู ใช้ดู เกิดประโยชน์ในสวนในนา ต่อสิ่งแวดล้อม ไม่ใช้สารเคมีต่อพืชผักที่เราต้องกินต้องใช้”

สมบูรณ์ แสนโชติ กล่าวว่า “เราใช้พื้นที่น้อย ใช้ทุนน้อย ดูแลรักษาง่าย เป็นการทำการเกษตรแบบใช้พื้นที่น้อย แต่ปลูกได้หลายอย่าง ลดการจ่ายเงินแบบสุรุ่ยสุร่าย มีผักกินแบบปลอดภัย เรามีพื้นที่น้อยแต่มีพืชหลากหลายให้เราได้กินได้ใช้”

สันติธร สรรวมรัมย์ กล่าวว่า “คือ การอนุรักษ์ การปลูก การเลี้ยงทุกอย่างให้มีการพึ่งพาอาศัยอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข เช่น ปลูกป่าฟุ้งสัตว์ ให้อายุจากมูลสัตว์ การควบคุมพืชพันธุ์ให้มีมากน้อยตามความเหมาะสม มีนกไว้กำจัดแมลง ขยายพันธุ์ไม้ และแมลงกำจัดมด หนอน เพลี้ย เป็นต้น”

สุนิจ กระจยอม กล่าวว่า “การปลูกพืชให้หลากหลายชนิด เลี้ยงสัตว์ให้มากชนิดตามประโยชน์ที่ต้องการใช้สอย สิ่งปลูกและเลี้ยงจะต้องเกื้อกูลกันด้วยทำให้สิ่งแวดล้อมเกิดประโยชน์สูงสุด โดยจัดการตามหมวดหมู่เป็นประเภท เช่น สิ่งแวดล้อมที่ใช้แล้วหมดไปก็ต้องใช้อย่างประหยัด สิ่งที่ใช้แล้วปลูกทดแทนได้ก็ปลูกเพิ่มมากขึ้นและมีการพัฒนาสายพันธุ์ให้ดีขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด”

สุวัฒน์ชัย จำปามูล กล่าวว่า “เป็นแบบอย่างว่าใช้พื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เป็นวิธีทำจากเล็กไปหาใหญ่ จะเห็นว่ามีความหลากหลายในการปลูกรวมกัน ได้เห็นไม้ผลไม่ยืนต้นและสมุนไพรอยู่รวมกัน ทำให้มีความอยากได้ความอยากเป็นเจ้าของ และเป็นการขยายพันธุ์พืชไปในตัว เพราะทุกคนเห็นแล้วอยากปลูก แก้ปัญหาดินน้อย ปุ๋ยคอกน้อย อินทรีย์ที่ให้จุลินทรีย์แข็งแรงที่สุดคือฝัก น้ำชีวภาพ พรุนดินแล้วค่อยปลูก มีฝักสวนครัว ปลูกทุกอย่าง ไม้ที่ประจำชีวิตปลูกหมดไม่อดไม่อยาก แล้วยังยืนด้วย”

เสถียร จำยก กล่าวว่า “การปลูกพืชหลาย ๆ อย่าง โดยมีการเลี้ยงสัตว์ปลูกพืชรวม ๆ กันอาศัยซึ่งกันและกัน”

หนูเคน กุลสุวรรณ กล่าวว่า “การปลูกพืชสมุนไพร ปลูกไม้ยืนต้น ปลูกพริก มะเขือใส่ข้าง ๆ ต้นไม้ใหญ่และปลูกพืชอีกหลากหลายชนิด ฝักสวนครัวปลูกในกระถางรอบบริเวณบ้าน ทำจากเล็กไปหาใหญ่พึ่งพาตนเองให้ได้ ตามความเหมาะสมของพื้นที่ตนเอง”

หนูนิล สรรวมรัมย์ กล่าวว่า “สิ่งที่อยู่รอบกาย สิ่งที่เราพึ่งพาอาศัย ต้องรักษาให้เป็นทรัพย์สินเอาไว้ ทรัพย์สิน คือ ทรัพยากรของชาติ เราต้องรักษาผืนแผ่นดิน เพราะเป็นที่อยู่ของเรา ศาสนา ทรัพยากรของชาติไม่ใช่ของใคร มีที่ทำกินเราก็ต้องทำให้เกิดประโยชน์แก่ครอบครัวของเราขอให้ทำดีอย่าทำร้ายธรรมชาติ”

อารักษ์ ภาษี กล่าวว่า “การจัดการน้ำ การจัดการดิน และการจัดการขยะในบริเวณบ้านหรือที่อาศัยของเราการจัดการพื้นที่ทำการเกษตรให้หลากหลาย และผสมผสานทุกอย่างลงพื้นที่ ปลูกพริก ปลูกมะเขือ ปลูกตะไคร้ ปลูกผักกาด จัดสรรเนื้อที่ให้เป็นสัดส่วนจนลงตัว”

อำนาจ ศรีคล้าย กล่าวว่า “การทำเกษตรลดสารเคมีลง ปลูกผักปลอดสาร เปลี่ยนแนวทางทำการเกษตรให้ปลอดสารพิษ ความหลากหลายก็จะเกิดขึ้น เช่น สัตว์ก็มาอาศัยเพิ่มขึ้น ระบบนิเวศดีขึ้น สัตว์ได้ดินได้อาศัยและเกื้อกูลกัน เลี้ยงสัตว์ก็ได้มูลสัตว์มาใส่พืชผักได้ ปลูกไม้ยืนต้นสลัดไม้ล้มลุกและสวน นำผลไม้มานำหมักชีวภาพ พืชผักก็มาทำน้ำหมักชีวภาพได้”

อุทัย จำยก กล่าวว่า “ปลูกต้นไม้หลายชนิดผสมผสาน สร้างความอุดมสมบูรณ์ กลับคืนมา เพื่อลดภาวะโลกร้อน”

อุบล เกิดศักดิ์ ฒ แวงน้อย กล่าวว่า “ไม่ทำให้อากาศเป็นพิษ ทำให้ดินดีขึ้น ไม่เป็นอันตรายต่อสัตว์เลี้ยงและมนุษย์”

จากที่กล่าวมา พอสรุปได้ว่าการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ทำการเกษตรของเกษตรกรตามแนวคิดการทำเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หมายถึง การปลูกพืชหลากหลายชนิดในสวนไร่นา พัฒนาปรับปรุงดิน น้ำ และสิ่งแวดล้อมให้มีความสมบูรณ์ เคารพต่อกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ พัฒนาสู่ความสมดุลของการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์ พืช สัตว์ และสิ่งแวดล้อมที่พึ่งพาอาศัยอยู่ด้วยกันอย่างกลมกลืนในระบบนิเวศเดียวกัน สะสมจุลินทรีย์ในดิน ไม่ใช้สารเคมี ผลิตและใช้ปุ๋ยชีวภาพ เพื่อสร้างอาหารที่ปลอดภัย นำเอาทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ให้คุ้มค่าเกิดประโยชน์สูงสุดโดยสามารถเกื้อหนุนหรือทดแทนกันได้ รวมถึงการนำองค์ความรู้มาใช้เพื่อรักษาความสมดุลและฟื้นฟูให้ระบบนิเวศที่สูญเสียไปกลับสู่ความสมดุล โดยไม่กระทบต่อความหลากหลายที่มีอยู่ การทำเกษตรประณีตของเครือข่าย ฯ เริ่มจากเล็กไปหาใหญ่ ใช้พื้นที่ให้คุ้มค่าทุกตารางนิ้ว ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างทุกอย่าง ทำเกษตรอินทรีย์ งดใช้สารเคมีทุกชนิด ปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์พันธุ์พื้นเมือง การสร้างอาหารจากการทำเกษตรประณีตให้หลากหลายและมากพอที่จะสนองตอบต่อการดำรงชีวิตของตนเองและครอบครัวซึ่งเป็นการทำการเกษตรบนฐานทรัพยากรทุนทางสังคม และพลังศักยภาพของเกษตรกรเอง

จากการประชุมเชิงปฏิบัติการทั้ง 2 ครั้ง กลุ่มตัวอย่างที่เข้าร่วมประชุมได้ร่วมกันพัฒนาและให้คำแนะนำความสำคัญของรูปแบบการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ทำการเกษตรของเกษตรกรตามแนวคิดการทำเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ดังนี้

ตารางที่ 4.1 รูปแบบการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ทำการเกษตรของเกษตรกรตามแนวคิดการทำเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ที่	รูปแบบการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ฯ	คะแนน	ร้อยละ
1	ปรับเปลี่ยนแนวคิด	138	46.62
2	สร้างความหลากหลายของชนิดและสายพันธุ์	80	27.02
3	ไม่ใช้สารเคมี	59	19.94
4	ปฏิบัติและเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง	11	3.72
5	ขยายอย่างน้อยร้อยละ 20 ของพื้นที่	8	2.70
รวม		296	100.00

จากตารางที่ 4.1 พบว่าการให้ค่าคะแนนความสำคัญของรูปแบบการสร้าง ความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ทำการเกษตรของเกษตรกรตามแนวคิดการทำเกษตร ประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีทั้งหมด 5 ตัวชี้วัด ซึ่ง ประกอบด้วยปรับเปลี่ยนแนวคิด สร้างความหลากหลายของชนิดและสายพันธุ์ ไม่ใช่สารเคมี ปฏิบัติและเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ขยายอย่างน้อยร้อยละ 20 ของพื้นที่ คิดเป็นร้อยละ 46.62, 27.02, 19.94, 3.72 และ 2.70 ตามลำดับ

1. ปรับเปลี่ยนแนวคิด

แนวคิดที่สำคัญต่อการรวมตัวของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อแสดงให้เห็นถึงจุดยืนของเครือข่าย ทั้งเพื่อสะท้อนผลพวงแห่งความล่มสลายจากการ ทำเกษตรเชิงเดี่ยว ระบบทุนนิยมเสรี บริโภคนิยม ที่เน้นเอาเงินเป็นตัวตั้ง เน้นการผลิตจำนวนมาก จนทำให้เกษตรกรไทยหลงวิ่งตามกระแส แต่ขาดอำนาจในการต่อรอง ทำให้ ภาคเกษตรกรรมไทยพังทลาย เกษตรกรคอยพึ่งพาคนอื่น เชื่อคนง่าย ล้มละลายจนแทบ สิ้นเนื้อประดาตัว ด้วยประสบการณ์และความทรงจำอันขมขื่นจากที่เคยประสบมา ซึ่งฝังใจอยู่ใน สมาชิกของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือทุกคน เพราะทุกคนต่างก็เคยมี วิถีชีวิตผ่านช่วงเวลาดังกล่าว และเพื่อตั้งตัวเองให้หลุดพ้นจากวงจรแห่งทุกข์ได้ เครือข่ายจึงได้ นำเอาแนวคิด “การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง” ที่เป็นหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงทั้งแบบ พื้นฐานและแบบก้าวหน้า มาเป็นจุดยืนที่แสดงให้เห็นพลังของอิสรภาพแห่งการหลุดพ้นและจาก แรงกดดันของกระแสภายนอกทั้งปวง เพื่อเป็นแนวทางให้เกษตรกรคนอื่นๆ เดินตามเส้นทาง แห่งการหลุดพ้นนี้โดยเริ่มจากการพึ่งตนเองด้วยการปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูกเพื่อ สร้างแหล่งอาหารให้กับตนเองและครอบครัว เหลือก็แจกจ่ายให้คนอื่น เป็นการสร้าง กัลยาณมิตร สร้างเครือข่ายเพื่อมุ่งสู่การพึ่งพากันเอง ซึ่งทำให้เกษตรกรสามารถดำรงตนได้ อย่างมีศักดิ์ศรี เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้คิดค้น พัฒนา และทดลอง รูปแบบเกษตรประณีตมาอย่างต่อเนื่อง ประเด็นมุ่งสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง เป็นแนวทางที่สำคัญในการขยายแนวคิดเกษตรประณีต การขยายเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและ พหุภาคีภาคอีสานในปัจจุบัน จึงต้องสร้างเป้าหมายสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองผ่านแนวคิด การทำเกษตรประณีต เพราะแนวทางสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองนั้น เป็นแนวทาง ของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิต ทั้งในระดับบุคคล ระดับชุมชน และระดับ สังคมได้อย่างชัดเจน เกษตรประณีต ที่เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้ทดลอง วิจัย และพัฒนาเป็นทางเลือกใหม่ในการทำเกษตรกรรมที่เหมาะสมกับสภาวะ ในสังคมยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะขนาดแปลงเกษตรที่สอดคล้องกับแรงงานและศักยภาพ ของเกษตรกร เพื่อสร้างทางเลือกใหม่ในการทำเกษตรในพื้นที่ขนาดเล็กที่เหมาะสมสำหรับ ทุกคน ไม่เฉพาะในภาคการเกษตรเท่านั้น แต่ยังเหมาะสมสำหรับทุกพื้นที่ ทุกคน ทุกวัย

ทุกอาชีพ เพื่อให้เห็นว่าเกษตรประณีตนั้นทุกคนสามารถทำได้จริง เกิดผลจริง และสามารถเอื้อประโยชน์ต่อกันทุกคนได้อย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งจากข้อมูลภาคสนามมีผู้กล่าวถึงประเด็นเกี่ยวกับแนวคิดที่สำคัญของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือไว้ ดังนี้

คำเนิง เจริญศิริ กล่าวว่า “ทุกอย่างต้องเริ่มที่ความคิดต้องช่วยตอบโจทย์ให้ได้หลายอย่าง เรื่องคนไม่มีที่ดิน คนไม่มีแหล่งน้ำ ไม่มีเวลาแบบนี้ เราไม่ต้องลงทุนมากแล้วเรื่องน้ำไม่ต้องไปขุดสระน้ำหรือใช้น้ำบาดาล เหมาะสำหรับคนไม่มีความรู้ด้วย บางที่เราปลูกอะไรหลายๆ อย่างรวมกัน บางที่ไอนั้นโตก่อนไอนี้โตช้า แต่ก็ต้องเรียนรู้พืชระยะสั้น ระยะยาว พืชขนาดใหญ่กินอาหารแบบไหน เรื่องน้ำบางต้นมันชอบน้ำมากบางต้นชอบน้ำน้อย ปราชญ์ชาวบ้านบอกว่าวันไหนตื่นเช้ามาล้างหน้าใส่ก็ได้รดน้ำแล้ว”

ตา พรหมจันทร์ กล่าวว่า “เริ่มต้นจากการเปลี่ยนตัวเอง เปลี่ยนความคิดของเกษตรกรเอง เมื่อคิดได้ก็จะนำไปสู่การปฏิบัติ เพราะการปฏิบัติที่ชัดเจนและจะไม่ผิดพลาดหรือพลาดก็พลาดน้อยที่สุด”

บังอร สาลาด กล่าวว่า “เกษตรประณีตเป็นการเริ่มต้นจากการเปลี่ยนแปลงตนเอง ได้รู้จักการวางแผนชีวิตการจัดการพื้นที่ การจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ในแปลงของตนเองและเป็นความหวังเพื่อเป็นกำลังใจตัวเองว่าจะสามารถทำได้เป็นการเอาชนะใจตนเองและอุปสรรคที่มีอยู่ในแปลงเกษตร ถือเป็นจุดเปลี่ยนแปลงตนเอง เป็นจุดเริ่มต้นที่จะนำไปปฏิบัติและเป็นเป้าหมายของชีวิต เพื่อความสำเร็จของชีวิตครอบครัว รู้จักความอดทน ความพยายาม เพื่อจะทำให้ความฝันและสัญญากับตัวเองสำเร็จ เป็นความภาคภูมิใจ”

ประสาร พลแสน กล่าวว่า “การเรียนรู้เกษตรประณีต จะมีผลต่อการปรับเปลี่ยนแนวคิดของเกษตรกรมาก เช่น ผู้ที่มีดินน้อยแต่อยากจะทำเกษตรได้มีโอกาสเลือกทำในสิ่งที่ตนมีเหมาะสมกับพื้นที่ของเกษตรกรทำให้ได้ใช้ประโยชน์ในพื้นที่อย่างคุ้มค่า สร้างความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ทำการเกษตรของเกษตรกรและประหยัดพื้นที่สำหรับผู้ที่มีพื้นที่น้อย”

ไพบี โฉมไธสง กล่าวว่า “ปลูกผัก ปลูกบักเขือ ฟริก ปลูกเต็มหมดเลย เราต้องจัดการแปลงที่ดินให้เกิดประโยชน์มากที่สุด บริหารดินให้เป็น ปลูกไม้ยืนต้น ปลูกผัก ไม้ผล ในพื้นที่เราต้องมีครบทุกอย่าง สร้างความหลากหลายปลูกให้เต็มพื้นที่ จัดสรรให้ถูกส่วน พืชอันไหนชอบร่ม พืชอันไหนชอบแดด ถ้าใครเป็นหนี้แล้วมาทำแบบพอปลดหนี้ได้แน่นอน เพราะว่าเราขายได้ทุกวัน เราได้รายได้จากที่เราปลูก รายได้ก็เข้ามาทุกวัน”

พ่อคำเตื่อง ภาษี กล่าวว่า “เริ่มจากแนวคิดสร้างความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ทำการเกษตรของเกษตรกร เช่นก่อนจะปลูกผักบักก็ปลูกยางนาไปพร้อมกัน เมื่อยางนาสูงระดับฟริก ก็เปลี่ยนปลูกผักบักเป็นฟริก ยางนาสูงระดับกล้วยก็ปลูกกล้วย เมื่อรดน้ำผักบัก ฟริก กล้วย ก็พลอยทำให้ยางนาได้น้ำไปด้วย เมื่อยางนาโตทะลุขึ้นไปก็ย้ายกล้วยไปปลูกที่ดินแปลงถัดไปปล่อยให้ยางนาโตต่อไป”

พ่อจันทร์ที่ ประทุมภา กล่าวว่า “เป็นการจัดการที่ดินให้เกิดประโยชน์สูงสุดและคุ้มค่าที่สุดมากที่สุดปลูกพืชหลากหลายชนิดทั้งไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชผักต่างๆ ที่เป็นอาหารหลักและปลูกพืชสมุนไพรไล่สัตว์ ปลูกกล้วยต้นหนึ่ง มีพริกต้นหนึ่ง มะเขือต้นหนึ่ง ต้นยาง ข่า ตะไคร้ มีทุกอย่างในที่แค่นี้ทีเดียว แต่ว่ามีของหลากหลายชนิด นี่คือเกษตรประณีต รดน้ำอย่างเดียวแต่ทำได้ทุกอย่าง อันนี้คือตัวชีวิต เริ่มจากน้อยๆ แล้วค่อย ขยายออกไปเรื่อยๆ ก่อนที่จะลงมือทำก็ต้องวางแผนก่อนจะปลูกอะไรตรงไหน”

ลำไพล ลวงสवास กล่าวว่า “การทำเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน เป็นแนวคิดทำการเกษตรแบบเก็บรายละเอียด คือ ต้องคิดว่าเราต้องการอะไร และควรปลูกพืชที่มีอายุสั้นและยาว เพื่อที่เราจะได้เก็บเกี่ยวได้ตลอดปี ปลูกทั้งสามที่ เช่น ใต้ดิน บนดิน และอากาศ ต้องมีความขยัน หมั่นเพียรดูแลรักษาให้ดี”

วิจิต ประทุมภา กล่าวว่า “เราไม่มีที่ดินเลย เราก็สามารถปลูกพืชได้ โดยที่ไม่ได้ใช้พื้นที่มากมาย ให้คิดใหม่ รู้จักใช้ประโยชน์กับสิ่งที่มี ทำจากเล็กไปหา มาก ทำจากพื้นที่เล็กที่เรามี ทำอย่างละเอียดลออ ใช้พื้นที่ให้มีประโยชน์มากที่สุด เกษตรกรส่วนมาก คิดว่าการทำเกษตรต้องมีพื้นที่มากๆ ถึงจะทำได้ต้องปรับแนวคิดเราต้องแนะนำให้เกษตรกรกรรู้ว่าถ้ามีพื้นที่น้อย ๆ เราสามารถสร้างความหลากหลายในพื้นที่ทำการเกษตรของเกษตรกร เลี้ยงครอบครัวได้โดยวิธีทำเกษตรประณีต”

วิระชัย ธยาธรรม กล่าวว่า “เป็นการกำหนดเป้าหมายให้ตนเองทำ คือ ให้เกษตรกรมีเป้าหมายที่แน่นอนว่าจะทำอะไร อย่างไร ในการทำเกษตรให้ละเอียดขึ้นคิดเป็นตารางเมตร ง่ายต่อการปฏิบัติเพราะใครๆ ก็มี 1 ตารางเมตร”

สมควร เตียงงา กล่าวว่า “การทำจากเล็กไปหาใหญ่ การจัดพื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ความหมายตรงๆ คือ ความหลากหลายทางชีวภาพ เหมาะสำหรับผู้ที่มีที่ดินน้อย มีแรงงานน้อย มีทุนน้อย แต่ก็สามารถเลี้ยงตัวเองได้ในพื้นที่ที่มีจำกัด”

สมบุญณ์ แสนโชติ กล่าวว่า “ถ้าเราทำเกษตรประณีต ชีวิตจะมีความสุขเพิ่มขึ้น เพราะเป็นการเพิ่มรายได้ในครัวเรือนและลดรายจ่ายเราสามารถใช้จ่ายได้ในชีวิตประจำวันได้เลย เป็นที่มาของกินทุกอย่าง เราต้องลงมือทำเองปลูกให้หลากหลายผสมผสานกันหลายๆอย่าง”

สมมาศ วรรณนา กล่าวว่า “จะทำให้มีรายได้และการเป็นอยู่ดีขึ้น ทำให้เรารู้จักจัดสรรพื้นที่ให้ถูก เป็นสิ่งที่ดีสำหรับคนที่ไม่มีที่ดินทำกินน้อย หรือที่คิดจะทำ สิ่งที่มีภูมิปัญญาที่สุดคือ ต้นไม้มันก็ค่อยโตๆขึ้นทุกวัน เราก็ได้มีต้นไม้เหลือไว้ให้ลูกหลาน”

สุวลี ภาษี กล่าวว่า “คำว่าประณีต คือ ละเอียดอ่อน ทำแบบละเอียดละไม ทำไร่น้ำหนึ่งทำไม่ได้หรือพวกซี้เกียจ พวกสร้างกำแพงกัน เป็นเกษตรผสมผสานเก่าแต่ว่าลองวิเคราะห์เจาะลึกด้วยประสบการณ์ เจาะลึกความคิด การได้เห็นงาน การพูดคุยกัน คำว่าเกษตรประณีตเหมือนเอาอะไรหลายๆ อย่างมาจัดการมาวางแผนให้อยู่รวม ๆ กัน โดยบริหารจัดการกลุ่มเดียวกัน เช่น หลุมหนึ่งทำให้ได้กิน วางแผนให้ได้กินผักในระยะสั้น ระยะกลาง ระยะยาว พร้อม

กับให้ได้อีกเป็นร้อย ๆ ปี วางแผนครั้งเดียวทำครั้งเดียว ทั้งแรงงาน ทั้งเงินทุน ทั้งวัตถุที่เอามาใช้ให้คุ้มค่า ให้หลากหลายที่สุดใน 1 ตารางเมตร ในหลุมเดียวให้ละเอียดให้ประณีต มีน้ำน้อย น้ำขุ่นเดียวรดให้ได้ทุกอย่างเลย ปุ๋ยใส่กอเดียวได้กินทั้งกล้วย พริก มะเขือ ต้นไม้ยืนต้นก็เกื้อกูลกันอาศัยกัน เป็นการสร้างพื้นที่ที่มีความหลากหลายที่สุด ทำให้แน่นแล้วค่อย ๆ ขยายออกๆ สร้างความสมดุลของระบบนิเวศ ถ้าเราทำแล้วมันรอดเรามีกำลังใจที่จะทำต่อไปเรื่อย ๆ”

สุวัฒน์ชัย จำปามูล กล่าวว่า “เกษตรประณีต 1 ตารางเมตร เป็นตัวอย่างเป็นแบบอย่างว่าใช้พื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด การใช้วิธีทำจากเล็กไปหาใหญ่ จะเห็นว่ามีหลากหลายชีวภาพมากเป็นการสร้างความสมดุลในระบบนิเวศเมื่อได้เห็นไม้ผลไม้อื่นต้นและสมุนไพรอยู่รวมกัน ทำให้มีความอยากได้ความอยากเป็นเจ้าของ เป็นการขยายพันธุ์พืชไปในตัวในชีวิตประจำวันปลูกหมดแล้วไม่อดไม่อยากแค้น และยังยืนด้วย”

จากการสนทนากลุ่มครั้งที่ 1 สรุปได้ว่า เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีแนวปฏิบัติเริ่มต้นจากการปฏิบัติความคิดตนเองโดยเริ่มจากปรับเปลี่ยนแนวคิดในการทำเกษตร เกษตรกรควรปลูกพืชให้หลากหลายเช่น ระหว่างต้นกล้วย แต่ละต้นให้หาไม้ยืนต้นที่เป็นผัก เช่น ชีเหล็ก สะเดา ผักติ้ว ไม้ยืนต้นที่เป็นผลไม้ เช่น กะทอน ขนุน มะขาม และไม้ยืนต้นที่เป็นไม้ใช้สอย เช่น ประดู่ มะค่า แดง จิก กุง เป็นต้น สลับกัน การทำเช่นนี้นอกจากป้องกันโรคได้แล้ว ยังช่วยให้ได้ผลผลิตระยะสั้น ระยะปานกลาง ระยะยาว ไม่ต้องลงทุนเพาะพันธุ์กล้วย ยังสามารถทำปุ๋ยชีวภาพใช้เองช่วยลดรายจ่ายในครัวเรือน ส่วนเมล็ดพันธุ์ไม้ยืนต้น สามารถเอาเมล็ดพันธุ์จากไม้ยืนต้นในพื้นที่ที่สวยและแข็งแรงมาเพาะกล้าไม้ไปปลูก ทำให้ไม่เสียเงินซื้อพันธุ์ไม้ เหลือขายก็ใช้วิธีเอาพันธุ์ดีมาต่อกิ่งหรือติดตาหรือเปลี่ยนยอดกับต้นต่อ ในที่สุดก็ได้ผลผลิตพันธุ์ดีไว้รับประทานเหลือขาย รวมทั้งได้เนื้อไม้เป็นบ้านอายุชีวิตในระยะยาว ทำให้ได้กินหรืออย่างน้อยก็ไม่ได้ซื้อ หากกินไม่หมดก็นำมาแลกเปลี่ยนกัน ทำให้ลดรายจ่ายได้ค่อนข้างมาก

จากการประชุมเชิงปฏิบัติการครั้งที่ 1 ที่ประชุมได้ร่วมกันสรุปไว้ว่า การปรับเปลี่ยนแนวคิดของเกษตรกรนั้น จะต้องให้เกษตรกรได้เรียนรู้ทุกซอกทุกซอของตนเอง ทุกซอกของแผน ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน เพื่อสรุปเป็นบทเรียนพิจารณาตามหลักอริยสัจ 4 คือ ทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ การแก้ปัญหายุทธศาสตร์ และการอยู่เหนือทุกข์ ซึ่งทางออกของทุกข์ทั้งหมดอยู่ที่การปรับเปลี่ยนแนวคิด และจากการประชุมเชิงปฏิบัติการครั้งที่ 2 ที่ประชุมได้ร่วมกันสรุปไว้ว่า จะต้องเริ่มด้วยการชักชวนให้ปรับเปลี่ยนแนวคิดจากเกษตรเชิงเดี่ยวสู่เกษตรประณีต สร้างวิธีคิดให้มองเห็นภาพเห็นความสำคัญของเกษตรประณีต การศึกษาดูงานเชิงประจักษ์ เรียนรู้ในพื้นที่จริงที่ประสบผลสำเร็จ สร้างแรงจูงใจแรงบันดาลใจ ลงมือปฏิบัติและเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง การปรับปรุงบำรุงดิน การจัดการพื้นที่ในแปลง การจัดการน้ำในแปลง การวางแผนงานสู่การปฏิบัติ

ซึ่งเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีแนวปฏิบัติเริ่มต้นจากการปฏิบัติความคิดตนเองโดยการปรับเปลี่ยนแนวคิดของเกษตรกรให้หันกลับมามองที่ตัวเอง มองในสิ่งที่ตัวเองมี ตัวเองเป็น ตัวเองอยู่ จากนั้นใช้เหตุใช้ผล สติและปัญญาไตร่ตรองหาทางออกแห่งทุกข์ จากการวิ่งตามกระแสทุนนิยม การบริโภคนิยม ของการทำเกษตรเชิงเดี่ยวที่มุ่งเน้นการทำเกษตรเพื่อขาย มุ่งผลผลิตจำนวนมาก มองเห็นจำนวนเงินเป็นตัวชี้วัด จนหลงลืมไปกับปัจจัยการผลิต มองข้ามความอุดมสมบูรณ์และความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันของระบบนิเวศวิทยา รวมถึงความใจร้อนต้องการเห็นผลสำเร็จโดยเร็ว ล้วนทำให้เกษตรกรเสียเปรียบ เป็นทุกข์ และติดอยู่กับวังวนหนี้สิน จนนำมาสู่ทางเลือกใหม่ของการทำการเกษตรที่เรียกว่าเกษตรประณีต ซึ่งเครือข่ายได้จุดประกายแนวคิดใหม่ วิธีคิดใหม่ โดยเอาความสุขเป็นตัวตั้ง แสวงหาความสุขในการทำงาน ละแนวคิดการเอาเงินเป็นตัวตั้งออกไป แต่ใช้ความสุขเป็นตัวตั้งแทน คือ การค้นหาความสุขในการทำการเกษตร ทำแล้วสบายทั้งกาย ทั้งใจ มีหลักประกันชีวิต มีโรงเรียน มีแหล่งน้ำ ทั้งปัจจัย 4 ครบถ้วนตามอัตภาพ ได้กินของดี ที่อยู่อาศัยปลอดภัย ความมีเมตตา เอื้ออาทร กับคนรอบข้าง ตั้งการค้นพบของพ่อผาย สร้อยสระกลาง ที่ว่า “บ้านเจ้าของนี่แหละคือสวรรค์”

2. สร้างความหลากหลายของชนิดและสายพันธุ์

การสร้าง ความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ทำการเกษตรของเกษตรกรตามแนวคิดการทำเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นการวางแผนจัดการพื้นที่ให้คุ้มค่าทุกตารางนิ้ว ทั้งใต้ดิน บนดิน และบนอากาศ โดยใต้ดินใช้ประโยชน์จากพืชกินหัว บนดินเป็นพืชผักสวนครัว สัตว์เลี้ยง ส่วนบนอากาศเป็นไม้เลื้อย ไม้ผล สร้างความหลากหลายของชนิดและสายพันธุ์ สร้างความสมดุลในระบบนิเวศ ลดปัจจัยเสี่ยงอันจะเกิดจากสภาวะแวดล้อม แสงแดด ทิศทางลม ภัยธรรมชาติ โรคพืช โรคแมลง และสัตว์เลี้ยง การปลูกทุกอย่างที่กินเน้นที่การใช้พื้นที่ให้คุ้มค่าทั้งใต้ดิน บนดิน และบนอากาศ เพื่อสร้างผลผลิตให้เกิดขึ้นในทุกระดับ มุ่งสร้างความหลากหลายทางชีวภาพ โดยไม่จำกัดว่าพื้นที่ในการทำการเกษตรประณีต

กุน คำเปล่ง กล่าวว่า “การปลูกพืชให้มีหลากหลายชนิดผสมผสานกัน ทั้งพืชกินหัว ผักสวนครัว ไม้เลื้อย ไม้ผล ไม้ยืนต้น เพราะแต่ละชนิดจะอาศัยซึ่งกันและกัน โดยมีต้นไม้หลัก 1 ต้นอยู่ในนั้น เช่น ปลูกต้นกล้วย 1 ต้น จะมีต้นพืชอื่น ๆ อีกเช่น พริก มะเขือ หอม ตะไคร้ วัชโรบ ๆ ข้างจะได้เก็บกินเมื่อมีผลผลิตออกมา”

คำกอง ดงกันจำ กล่าวว่า “ต้องจัดการแปลงที่ดินให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ใช้ประโยชน์ดินให้เป็น ปลูกผัก ปลูกมะเขือ ทั้งพริก ปลูกเต็มหมดเลย ถ้าเกิดว่าคนไหนมาบ่นว่าดินไม่ดีก็เอาหญ้าแฝกมาคลุมหน้าดินไว้ ด้านข้างก็ปลูกต้นมะม่วง ต่อไปก็ปลูกผัก พอตันมะม่วงโตพอเป็นร่มแล้วเราก็หาผักหาพืชมาปลูกใส่ ต้องมีครบทุกอย่าง”

พ่อคำเตื่อง ภาษี กล่าวว่า “นั่งคิดให้ดี ๆ นะ 1 ไร่ มีตั้ง 1,600 ตารางเมตร หรือ 16 ล้าน ตารางเซนติเมตร ซึ่งถ้าค่อย ๆ คิดจะเห็นเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ว่าพื้นที่ดินมหาศาลใน 1 ไร่ จะทำอะไร เรียนรู้กันไป คิดกันไป ทำกันไป จะเห็นชัดเพิ่มขึ้นเรื่อย ผมจะทำเป็นลักษณะหลุม ไปเป็นแถว ๆ มีการปลูกพืชหลายอย่างในหลุมเดียว จะปลูกเหลื่อมเวลากัน ในพื้นหลุมปลูกพวกข้าว ผักบุง ผริก ปลูกพืชไม่ต้องการแสงมากชอบที่ทึบ ในหลุมผักแต่ละแถวก็ปลูกตะเคียนทองไปด้วย ปลูกมะฮอกกานี ไม้สัก ไม้ยางนา ไม้ประดู่สลับกันไป เมื่อยางนาสูง ยางนาสูงระดับกล้วยก็ปลูกกล้วย เมื่อรดน้ำผักบุง ผริก หรือกล้วย ก็พลอยทำให้ยางนาได้น้ำไปด้วย เมื่อยางนาโตทะลุขึ้นไปก็ย้ายกล้วยไปปลูกที่ดินแปลงถัดไป ปลอยให้ยางนาโตต่อไป ซึ่งเป็นไม้ยืนต้นกว่าจะโตใหญ่ก็ใช้เวลา 10-20 ปีบ้าง 30-40 ปีบ้าง พอโตเราก็ตัด กล้วย มะละกอ 2-3 ปี มันก็ตายแล้ว พวกผักไม่นานเราก็เก็บกิน แต่พวกไม้ยืนต้นยังอยู่ ตอนที่มันยังไม่โตแค่ตั้งหลักได้ เราก็ปลูกพวกผักต่าง ๆ หมุนเวียนไปก่อน ถ้าจะเพิ่มมากกว่านี้ ก็ ปลอยมดแดง เลี้ยงผึ้ง เอาไส้เดือนมาเพาะมาปลอยให้มันพันเกี่ยวไปในระบบ ด้านข้างก็ปลูกมะละกอปลูกไม้ล้อมมาแทรกเอาไว้ เช่น ไม้เพกา ไม้แดง น้อยหน่า หรือจะล้อมด้วยไม้ประดับก็ได้ ถ้าทึบมากเราก็แต่งกิ่งให้มีแสง การรดน้ำรดทีเดียวก็ได้ประโยชน์ทั้งสองทาง พวกผักก็ช่วยอุ้มน้ำสร้างความชื้นไว้ทางหนึ่ง ประหยัดน้ำ ประหยัดแรงงาน”

พ่อผาย สร้อยสระกลาง กล่าวว่า “ทำให้มันมีทุกอย่างใต้ดินก็เป็นพวกมัน มันสาครูดอกกระเจียว ถ้าสูงขึ้นมาหน่อยก็ข้าว ชิง ตะไคร้ น้อยหน่า ละมุด ให้ครบทุกอย่าง ปลูกทั้งพืชผักสวนครัว ไม้ผล มะม่วง มะพร้าว มะเฟือง มะไฟ ไม้ยืนต้นพะยูน สัก สน ต้นเต็ง ต้นรัง มีสระน้ำ เลี้ยงปลาตุก ปลาช่อน ปลานิล กุ้ง หอย สัตว์บกสัตว์น้ำตามธรรมชาติต่าง ๆ เปิด ไร่ ไร่ วัว ควาย ให้มันมีให้หมดทุกอย่าง ก่อนปลูกพืชเริ่มต้นเราก็ต้องคิดก่อนว่าใน 1 ไร่ แบบประณีตของเรา น่าจะมีอะไรถึงดีที่สุด เริ่มต้นควรจะปลูกต้นไม้ก่อนเพื่อให้เป็นร่มอย่างเช่น ผักหวาน กระชาย กระบุง จัดที่สำหรับไม้เลื้อย ไม้เถาวัลย์ ไม้พุ่มเช่น ยานาง สะพลู มีผักที่ผิวดิน ผักกินหัวกินรากที่อยู่ใต้ดิน ปลูกหมุนเวียนกันไป ต้องดูการปลูกผักที่เหมาะสมในแต่ละฤดูกาลและพื้นที่ด้วย”

ไพฑูรย์ เกตพิบูลย์ กล่าวว่า “เกษตรประณีต ในพื้นที่ต้องปลูกหมดทุกอย่าง เราสามารถปรับชนิดได้ ไม้ยืนต้นเราปลูกรอบนอกไว้เป็นรั้ว ต้นตะแบก ชีเหล็ก สะเดา จิก มะเกลือ เหมือนดั่งและไม้ตามธรรมชาติ ปลูกได้หมดทุกอย่าง ตรงกลางมีสระ รอบสระปลูกข้าว ตะไคร้ กระเพรา โหระพา แมงลัก ผักบุงปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก ไม่ต้องมาก 6 อย่างก็พอ อย่างละ 9 ต้น มีกล้วย มะม่วง ผริก มะเขือ เราสามารถปรับชนิดได้ ปลูกพืช 3 ระดับ คือ ระดับหัวก็คือใต้ดิน เป็นพวกข้าว บนดินก็เป็นพวกผัก ระดับสูงขึ้นมาจะเป็นไม้ผล ไม้ยืนต้นปลูกไว้เป็น บำนาญชีวิต”

วงศ์ อันสุวรรณ กล่าวว่า “มันเป็นรูปแบบการสร้างความปลอดภัยหลายทางชีวภาพในพื้นที่ทำการเกษตรของเกษตรกร เราบริหารจัดการ อันนี้ปลูกตรงนั้น อันนั้นปลูกตรงนี้ เราต้องทำจากง่าย ๆ ไปหายากการปลูกต้นไม้ให้หลากหลาย ไม้ผลไม้ยืนต้น พืชผักสวนครัว พืชสมุนไพร

จัดการพื้นที่ของตัวเองให้เกิดประโยชน์สูงสุด ปลูกทุกอย่างที่เรากินและจัดการให้เป็นระเบียบ กินทุกอย่างที่ปลูก ถึงแม้จะเป็นเนื้อที่น้อย ๆ ถ้ามันแห้งแล้งมากปลูกแล้วก็เอาฟางมาปิดไว้ มันจะทำให้ดินชุ่มชื้น นี่คือการแก้ไขปัญหานี้หน้าแล้ง มันก็มีอยู่มีกิน มันก็อุดมสมบูรณ์ มันจะแห้งแล้งมันก็ไม่แห้งแล้งซะทีเดียว มันเป็นความสุขทางใจหาไม่ได้อีกแล้ว”

วราภรณ์ ชินน้อย กล่าวว่า “มีทุกอย่างต้นไม้ยืนต้น อาหารการกิน ปลูกแตงโม พักทอง การปลูกก็ง่าย ๆ ใช้พื้นที่ไม่มาก ปลูกไม้ยืนต้น ปลูกกล้วยลงไปก่อน หยอดผักบุงตาม เก็บผักบุงหมดก็หยอดอย่างอื่นลงไป ครบ 1 ปี ได้กินอีกคือกล้วย อีก 2 ปีในอนาคตต้นไม้ใหญ่ ก็เพาะเห็ดได้ เน้นเรื่องอาหารการกิน เรื่องธรรมชาติ ความสมดุล การปลูกพืช แล้วต้นไม้ให้เรามีหลักประกันที่จะทำให้อยู่ได้”

วาสนา คำยา กล่าวว่า “วางแผนของธรรมชาติให้อยู่ร่วมกันแบบเหมาะสมพึ่งพาซึ่งกันและกัน ให้อยู่แบบร่มรื่นน่าอาศัยเป็นการพัฒนาให้เพิ่มประโยชน์สูงสุด ในภาวะที่จำกัดโดยระบบนิเวศ เพิ่มสิ่งมีชีวิตให้มีหลาย ๆ อย่าง อยู่ร่วมกันในระบบนิเวศเดียวกัน เน้นการพึ่งพากันของสิ่งมีชีวิตตามธรรมชาติ”

สมพงษ์ กระจอม กล่าวว่า “การทำให้มีพืชผัก ต้นไม้ สัตว์ต่าง ๆ มีความหลากหลายขึ้นในพื้นที่ของเรา โดยเน้นการทำแบบประณีต ทำให้เกิดผลผลิตที่คุ้มค่า มีความมั่นคงทางคุณภาพการดูแลสุขภาพธรรมชาติที่มีอยู่ และการเพิ่มเติมในสิ่งที่ขาดหายไป พัฒนาให้ดีขึ้น และคงไว้ให้นานตลอดไป ต้องทำให้สิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ไม่ว่าจะเป็น ดิน น้ำ ป่า สัตว์ ไม้ให้เน่าเสีย ไม้ให้ป่าเสื่อมโทรม สัตว์ก็คงให้อยู่อย่างสมดุลทำให้เกิดความสมดุล ทุกอย่างอยู่ด้วยกันได้ คอยสร้างเพิ่มเมื่อความหลากหลายที่เคยมีอยู่แล้วจะหายไป ห่วงศ์ความรู้ใหม่มาปรับใช้ โดยไม่ต้องให้มีผลกระทบสิ่งที่มีอยู่แล้ว เพื่อสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้กลับคืนมาเหมือนเดิม”

สาม ประหล่า กล่าวว่า “การทำให้สิ่งแวดล้อมเกิดประโยชน์สูงสุด โดยจัดการตามหมวดหมู่เป็นประเภท เช่น สิ่งแวดล้อมที่ใช้แล้วหมดไปก็ต้องใช้อย่างประหยัด สิ่งที่ใช้แล้วปลูกทดแทนได้ก็ปลูกเพิ่มมากขึ้นและมีการพัฒนาสายพันธุ์ให้ดีขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ การปลูกพืชให้หลากหลายชนิด เลี้ยงสัตว์ให้มากขึ้นติดตามประโยชน์ที่ต้องการใช้สอย สิ่งที่ปลูกและเลี้ยงจะต้องเกื้อกูลกันด้วยเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด”

สุรพงษ์ ด้านซ้าย กล่าวว่า “คือ การสร้างความหลากหลายทางชีวภาพที่มีอยู่ให้เกิดคุณค่าทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม และอาจจะเกิดมูลค่าควบคู่ด้วย รวมถึงการค้นคว้าหาความรู้จากความหลากหลายที่มีอยู่เดิม การสร้างพื้นที่ที่มีความหลากหลายทั้งพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ ระบบนิเวศที่เหมาะสมที่เอื้อต่อทุกสรรพสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตเราใช้พื้นที่น้อย ใช้ทุนน้อย ดูแลรักษาง่าย เป็นการทำการเกษตรแบบใช้พื้นที่น้อย แต่ปลูกได้หลายอย่าง ลดการจ่ายเงินแบบสุรุ่ยสุร่าย มีผักกินแบบปลอดภัย เรามีพื้นที่น้อยแต่มีพืชหลากหลายให้เราได้กินได้ใช้”

สุรรัตน์ วันวาฬย์ กล่าวว่า “เป็นตัวอย่างเป็นแบบอย่างว่าใช้พื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เป็นวิธีที่จากเล็กไปหาใหญ่ จะเห็นว่ามีหลากหลายในการปลูกรวมกัน ได้เห็นไม้ผลไม้ยืน

ต้นและสมุนไพรอยู่รวมกัน ทำให้มีความอยากได้ความอยากเป็นเจ้าของ และเป็นการขยายพันธุ์พืชไปในตัว”

สุริยกร ศรีชิน กล่าวว่า “ทำอะไรที่ไม่ใช่เชิงเดี่ยว ทำให้มากชนิด เช่น การปลูกต้นไม้ก็ปลูกหลากหลายชนิด ทั้งไม้ยืนต้น ไม้ผล ไม้ใช้สอย พืชผัก สมุนไพร รวมทั้งการเลี้ยงสัตว์บก สัตว์น้ำ เพื่อให้เกิดการเกื้อหนุนกันไม่ต้องใช้พื้นที่มาก แต่สามารถปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ได้อย่างหลากหลาย เช่น ภายในพื้นที่ 1 ไร่ สามารถขุดสระหรือเจาะบ่อบาดาล ทำให้มีน้ำใช้ในการปลูกพืชไม้ผล ไม้ยืนต้น ไม้ใช้สอย สมุนไพร พืชผัก เลี้ยง วัว เป็ด ไก่ กบ จิ้งหรีด ไว้เป็นอาหารในครอบครัว รวมทั้งเป็นรายได้ ซึ่งต้องอาศัย ความขยัน อดทน อดออม เอาใจใส่”

สุนัย โคงอากาศ กล่าวว่า “ถ้าคุณทำอย่างเดียวแมลงมาตอมเดียวหมดเลย อาศัยทำหลาย ๆ อย่างมันก็ไม่เห็น จากนั้นค่อยขยายออกไปเรื่อย ๆ คือ ให้ทำไม่เกินไป ให้มันใจ ทำไปเรียนรู้ไป การสร้างประโยชน์จากพืช รวมถึงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมไว้และสร้างคุณค่าขึ้น การสร้างสิ่งมีชีวิตทั้งพืช สัตว์ ดิน ให้มีชีวิต เพราะทุกวันธรรมชาติที่เป็นพืช ต้นไม้ ดิน สัตว์ ได้ถูกฆ่า ทำลายตายไปจากโลกเกือบจะหมดแล้ว”

หนูนิล ส้ารวมรัมย์ กล่าวว่า “สิ่งที่อยู่รอบกาย ดินดี พืชหลายชนิด อุดมสมบูรณ์ สัตว์ต้องมีหลายอย่าง พัฒนาสิ่งที่มีอยู่ให้ดีขึ้นและขยายผลต่อผู้อื่น จัดการพื้นที่ที่ทำการเกษตรให้หลากหลาย และผสมผสานทุกอย่างลงในพื้นที่ ปลูกพริก ปลูกมะเขือ ปลูกตะไคร้ ปลูกผักกาด จัดสรรเนื้อที่ให้เป็นสัดส่วนจนลงตัวปลูกไม้ให้หลากหลาย มีไม้กินผล เป็นยา เป็นผัก ให้ร่ม ให้ปุ๋ย ให้สวยงามสิ่งที่เราพึ่งพาอาศัย ต้องรักษาให้เป็นทรัพย์เอาไว้”

หนูพลอย จุ่มเกต กล่าวว่า “ให้ปลูกพืชระยะสั้นก่อน ผักกาด ผักบุ้ง ต้นหอม กระเทียม ให้ปลูกอยู่ปลูกกินก่อน แล้วค่อยปลูกถั่วสองเดือนได้กิน ปลูกมะนาว ปลูกต้นมะม่วงไปพร้อมกัน สลับกันไปกับการปลูกพืชสมุนไพร ปลูกไม้ยืนต้น ปลูกพริก มะเขือ ไล่ช้าง ๆ ต้นไม้ใหญ่และปลูกพืชอีกหลากหลายชนิด ผักสวนครัวปลูกในกระถางรอบบริเวณบ้าน ทำจากเล็กไปหาใหญ่ พึ่งพาตนเองให้ได้ ตามความเหมาะสมของพื้นที่ตนเอง”

เอ็ด เจียตไชสง กล่าวว่า “การปลูกพืชผักต้องดูสภาพเหมาะสม ใช้ระยะเวลาจัดการธรรมชาติให้สมดุลกันปลูกผักปลอดสาร สัตว์ได้กินได้อาศัยและเกื้อกูลกัน เลี้ยงสัตว์ก็ได้มูลสัตว์มาใช้ใส่พืชผักได้ ปลูกไม้ยืนต้น สลับไม้ล้มลุกและสวน นำผลไม้มาทำน้ำหมักชีวภาพ พืชผักก็มาทำน้ำหมักชีวภาพได้เร่งธาตุหลักและธาตุรอง”

จากการสนทนากลุ่มครั้งที่ 4 สรุปได้ว่า รูปแบบการสร้างความปลอดภัยทางชีวภาพในพื้นที่ทำการเกษตรของเกษตรกรตามแนวคิดการทำเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ควรสร้างความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ด้วยการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ให้หลากหลายสายพันธุ์ มีการปลูกพืชประเภท ไม้ยืนต้นเช่นยางนา ประดู่ แดง ไข่ ผักต้ว ผักหวาน จิกผักเม็ก ตะเคียน ลัก สน พะยูง นนทรี มะค่า เต็ง รัง แคป่า ตะแบก ขี้เหล็ก สะเดา ไม้ผลเช่น มะละกอ ฝรั่ง กล้วย ส้ม มะม่วง ขนุน น้อยหน่า มะพร้าว มะนาว

มะตุม ละครูด พุทรา มะขาม มะเฟือง มะไฟ ปลูกผักสวนครัวเช่น พริก มะเขือ บวบ ฟัก แฟง แดงกวา กระเพรา โหระพา คื่นช่าย ผักชี ผักบุ้ง ผักกาด ถั่วฝักยาว ข้าวโพด เผือก กลอย ชিং ข่า ตะไคร้ ใบมะกูด สมุนไพร พริก ขมิ้น รากจืด ผาง โป่งฟ้า หญ้าหนวดแมว ตะไคร้หอม บอระเพ็ด ฟ้าหลวง แก่นตะวัน ฟักทะลายโจร ว่านหางจระเข้เลี้ยงสัตว์ให้หลากหลาย ไข่ เป็ด ห่าน หมู วัว ควาย จิ้งหรีด ปลาชนิดต่าง ๆ เช่น ตะเพียน นิล ดุก ซ่อน หมอ ยี่สก จีน นวลจันทร์ กุ้ง หอย กบ และสัตว์บกสัตว์น้ำตามธรรมชาติต่าง ๆ ให้หลากหลายชนิดสร้างระบบการเกื้อกูลกันเองตามธรรมชาตินำไปสู่การลดค่าใช้จ่ายด้านการลงทุน และลดการใช้เครื่องมืออุปกรณ์ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีลง ผลที่เกิดขึ้นทำให้ลดภาระค่าใช้จ่ายในการลงทุน แก้ปัญหาหนี้สินได้ และมีเงินออม รวมถึงความสงบสุขทางจิตใจและมีเวลาสร้างสายใยความสัมพันธ์กับครอบครัวให้อบอุ่นใกล้ชิดมากขึ้น ปราชญ์ชาวบ้านต่างบอกว่าอย่าเอาเงินเป็นตัวตั้ง อย่าใจร้อน อย่าเอาจำนวนมาก อย่ารีบเห็นผลเร็ว ทำทีละนิด ใช้ธรรมชาติช่วยธรรมชาติ ปลูกไม่ยี่นต้น ให้หลากหลายชนิด ซึ่งอีกหลาย ๆ ปี ต้นไม้พวกนี้จะคอยดูแลเรา ให้ร่มเงาลดภาวะโลกร้อน ให้อากาศบริสุทธิ์ ให้อาหาร ให้สัตว์ตามธรรมชาติมาอาศัยเป็นภูมิคุ้มกันในอนาคต

จากการสนทนากลุ่มครั้งที่ 8 สรุปได้ว่า เราควรมีความรู้ในเรื่องของตนไม่ว่า ไม้ใหญ่มีขนาดไหน ไม้เล็กมีขนาดไหน เรื่องของการวางแผนการบริหารจัดการพื้นที่ให้คุ้มค่าทุกตารางนิ้ว ทั้งใต้ดิน บนดิน และบนอากาศ โดยใต้ดินใช้ประโยชน์จากพืชกินหัว บนดินเป็นพืชผักสวนครัว ส่วนบนอากาศเป็นไม้เลื้อย ไม้ผล ช่วยสร้างความหลากหลายทางชีวภาพ ลดความเสี่ยงที่จะเกิดกับโรคพืช แมลง ด้วยการปลูกทุกอย่างที่กินทำให้การทำเกษตรใช้พื้นที่ได้คุ้มค่า เพื่อสร้างผลผลิตให้เกิดขึ้นในทุกระดับ โดยไม่จำกัดพื้นที่ในการทำเกษตร การเรียนรู้เกี่ยวกับการปลูกต้นไม้ ปลูกต้นไม้แบบไหนที่โตเร็ว เช่น ไม้ประดู่แดง ไม้ยูคา ปราชญ์ชาวบ้านบอกว่าไม้ที่โตเร็วคือไม้ที่ปลูกเร็ว ให้ต้นไม้ที่ปลูกเองกับต้นไม้ที่อนุรักษ์ไว้อยู่ร่วมกัน เป็นการสร้างป่าให้ธรรมชาติ คือ การเอาพันธุ์ไม้หลากหลายมาปลูก เพราะปกติไม้แบบใดแบบหนึ่งมันเกิดเองในร่มในธรรมชาติอยู่แล้ว เราก็สามารถหาพันธุ์ไม้ชนิดอื่น ๆ มาปลูกเพิ่ม อนุรักษ์ดินและไม้ยี่นต้นให้มีความอุดมสมบูรณ์ และเมื่อต้นไม้ที่เราปลูกมีผลผลิต เราก็สามารถเก็บผลผลิตได้

ทั้งไม้ยี่นต้น พืชผัก ผลไม้ และสัตว์ ทำให้ระบบนิเวศวิทยาที่เคยบิดเบี้ยวเสื่อมโทรม กลับคืนสู่ความสมดุลอีกครั้ง ถือเป็น การ “ออมสิ่งแวดล้อม” ที่ทรงคุณค่ายิ่ง เพราะสิ่งแวดล้อมที่ดี นำมาซึ่งความสุขทั้งกายและใจ อากาศบริสุทธิ์ ความสมบูรณ์ของระบบนิเวศ และความอุดมสมบูรณ์ของอาหารการกิน ผลดีที่เกิดขึ้นนั้น มิเพียงจะเกิดเฉพาะในเครือข่ายๆ เท่านั้น แต่ยังส่งผลทั้งต่อชุมชน สังคม ประเทศชาติ และระบบชีวาลัยของโลกนี้อีกด้วย ดังนั้น เครือข่ายจึงนำแนวคิดการออมสิ่งแวดล้อมนี้มาใช้เพื่อขับเคลื่อนสมาชิกเครือข่ายๆ สู้การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง เพื่อความอุดมสมบูรณ์ซึ่งเกิดจากความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ทำการเกษตรของตนเอง

3. ไม่ใช่สารเคมี

รูปแบบการสร้างความปลอดภัยทางชีวภาพในพื้นที่ทำการเกษตรของเกษตรกรตามแนวคิดการทำเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เกษตรประณีตเป็นทางเลือกในการการทำเกษตรกรรมที่เหมาะสมกับสภาวะของสังคมในยุคปัจจุบัน ด้วยขนาดแปลงเกษตรที่สอดคล้องกับแรงงานและพลังศักยภาพของเกษตรกร เพื่อสร้างทางเลือกใหม่ในการทำการเกษตรในพื้นที่ขนาดเล็กที่เหมาะสมสำหรับทุกคน โดยเฉพาะในภาคการเกษตรกรรม แต่ยังสามารถปรับใช้ได้ทุกพื้นที่ ทุกคน ทุกวัย ทุกอาชีพ การรวมตัวระดมความคิดของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อหาแนวปฏิบัติที่เป็นทางรอดของเกษตรกร ด้วยการลดการการใช้สารเคมีและการทำเกษตรที่เกินตัว ยึดหลักความปลอดภัย ซึ่งจุดหมายเพื่อแก้ไขปัญหาให้เกษตรกรมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยหลักพอมือพอกิน ปลอดภัยจากภาระหนี้สิน

คำมี มุ่งคุณ กล่าวว่า “หมายถึงการสร้างชีวิตหลาย ๆ ชีวิตให้มีความสัมพันธ์กัน ทั้งสัตว์และพืชได้อาศัยซึ่งกันและกัน การหันกลับมาทำเกษตรอินทรีย์การนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ประโยชน์อย่างรู้ค่า การจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์กับการดำรงชีวิตที่เอื้อต่อวิถีธรรมชาติ”

จิราพร พวงศรี กล่าวว่า “จะมีต้นไม้หลากหลายหลายชนิด คือ มีทุกอย่างอยู่ตรงนี้ การทำเกษตรแบบผสมผสาน ปลอดภัยสารเคมี การเลี้ยงสัตว์ การปรับปรุงดิน ด้วยวิธีการทางชีวภาพคือการไม่ใช่สารเคมี หลีกเลี้ยงการใช้สารเคมีทุกชนิดสร้างอาหารอย่างหลากหลาย ปลอดภัยพืช สร้างสุขภาพด้วยตนเอง ใช้น้ำสมุนไพรไล่สัตว์ รับประทานอาหารปลอดภัย”

ทรงเดช ชวดรัมย์ กล่าวว่า “คือการไม่ใช่สารเคมี หลีกเลี้ยงการใช้สารเคมีทุกชนิด”

ทอง เสียมทรัพย์ กล่าวว่า “เป็นการสร้างคุณค่าของทรัพยากร ให้มีคุณค่า มีประโยชน์หลากหลาย สามารถนำมาใช้ทดแทนกันได้ด้วยการสร้างทุกอย่างให้มีความหลากหลาย ไม่ทำแบบเชิงเดี่ยว ทุกอย่างสามารถเกื้อกูล เกื้อหนุนซึ่งกันและกัน สามารถพึ่งพากันได้และอยู่ด้วยกันอย่างกลมกลืน”

ทองเต็ด ทาหาร กล่าวว่า “ปลูกต้นไม้ให้หลากหลาย สร้างความปลอดภัยทางชีวภาพที่ปลอดภัยสารเคมี เพื่อสุขภาพคนและสัตว์ ให้อยู่ดีกินดี”

ทองสา จุ่มคอม กล่าวว่า “สร้างอาหารอย่างหลากหลาย ปลอดภัยพืช สร้างสุขภาพด้วยตนเอง ใช้น้ำสมุนไพรไล่สัตว์ รับประทานอาหารปลอดภัย”

ธนพล ทิมธนสาร กล่าวว่า “การทำน้ำชีวภาพหลายอย่างที่มีประโยชน์ต่อพืชและผัก ไม่นำสารพิษมาใช้ในสวนผัก ต้นไม้ของเราและดินของเราก็จะดี ร่างกายของเราก็จะแข็งแรง”

นงลักษณ์ งามเหลือ กล่าวว่า “คือ การรักษาดินให้ได้ เข้าใจดินให้ถึง อนุรักษ์ดิน น้ำ สิ่งแวดล้อม ไม่ใช่สารเคมี ไม่เบียดเบียนตนเอง ผู้อื่นและสิ่งแวดล้อม เพราะเราไม่สามารถจะอยู่คนเดียวได้ต้องอยู่กับผู้อื่น อยู่กับสังคม อยู่กับสิ่งแวดล้อม”

นิตยา สัพโส กล่าวว่า “ไม่ใช่สารเคมี ใช้แต่ปุ๋ยหมักจะทำให้ดินดี”

บังอร สาลาด กล่าวว่า “คือ การทำให้มนุษย์ สัตว์ พืช สิ่งแวดล้อม สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสมบูรณ์ ดิน น้ำ อุดมสมบูรณ์ ไม่มีสารพิษสารเคมีเจือปน”

บัวรมย์ พุฒซ้อน กล่าวว่า “การทำปุ๋ยหมักปุ๋ยชีวภาพ ลดการใช้สารเคมีปุ๋ยเคมี”

บุญมา มุลมณี กล่าวว่า “คือ การปลูกพืชหลาย ๆ อย่าง สร้างความหลากหลายที่ทำให้เราสามารถเก็บกินตลอด ไม่เหมือนปลูกพืชเชิงเดี่ยว ทำปุ๋ยหมักชีวภาพ สะสมจุลินทรีย์ชีวภาพ และบำรุงดินในนาข้าวลดต้นทุน รักษาสิ่งแวดล้อม เลิกใช้สารเคมี”

บุญยัง กองทุ่งมน กล่าวว่า “ลดต้นทุนในการผลิต รักษาสิ่งแวดล้อม เลิกใช้สารเคมี ใช้ปุ๋ยหมักชีวภาพในการผลิต”

บุญเรือง ชวचना กล่าวว่า “คือ เราไม่ใช่สารเคมี เราใช้ปุ๋ยหมักชีวภาพแทน ทำให้มีอากาศดี ดินดี น้ำดี ไม่เป็นอันตรายต่อสัตว์เลี้ยงและมนุษย์”

พอลคำเตื่อง ภาษี กล่าวว่า “ปัจจุบันสถานการณ์ด้านหนี้สินและความล้มเหลวจากเกษตรเชิงเดี่ยวรุนแรงขึ้น ก็มาคิดว่าจะทำอย่างไรให้คนที่จะหนีจากวงจรอุบาทว์ของเกษตรเคมีได้เห็นรูปธรรมที่ชัดเจนขึ้น ถ้าจะให้ดูการทำในพื้นที่ขนาดใหญ่บางคนก็ท้อทำไม่ไหวแน่ ๆ ก็มาคิดถึงการทำเกษตรประณีต ถ้าเรามีที่ดิน 50 ไร่ และตัดสินใจทำเกษตรประณีต 1 ไร่ ไม่ได้แปลว่าที่ดินอีก 49 ไร่ จะไม่ทำอะไร จริง ๆ แล้วเดิมทำอะไรก็ทำเหมือนเดิมเพียงแต่แปลง 1 ไร่ คือเกษตรประณีต ใช้เวลาวันละ 2 ชั่วโมงมาปลูกและวิจัยและพัฒนาไปพร้อมเช่น ปลูกผักบุ้ง ก็ปลูกยางนาไปพร้อมกัน เมื่อยางนาสูงระดับพริก ก็เปลี่ยนปลูกผักบุ้งเป็นพริก ยางนาสูงระดับกล้วยก็ปลูกกล้วย เมื่อรดน้ำผักบุ้งพริก หรือกล้วย ก็ปล่อยให้ยางนาได้นำไปด้วย เมื่อยางนาโตทะลุขึ้นไปก็ย้ายกล้วยไปปลูกที่ดินแปลงถัดไป ปล่อยให้ยางนาโตต่อไป”

พูน ดวงภักดี กล่าวว่า “พัฒนาผลผลิตหรือพื้นที่ของเราให้มีความอุดมสมบูรณ์ปราศจากสารพิษสารเคมี เรื่องของคุณค่าผลผลิตทางการเกษตรอินทรีย์ชีวภาพนี้เป็นสิ่งที่ตลาดส่วนใหญ่เขาต้องการมากและเป็นการเพิ่มมูลค่า ตามหลักการ ลำดับหนึ่งต้องพึ่งตนเองเสียก่อนให้มันมีอยู่มีกิน ให้มันมีหมดทุกอย่าง อย่ายไปซื้อเขา ซึ่งวัตถุดิบต่าง ๆ ที่สามารถจะทำเองได้ ก็ปลูกเพื่ออุดรายจ่ายไว้ เน้นการพึ่งตนเอง การเก็บ การออม ให้มีความพอเพียงมีทุกอย่าง มีทั้งพืชระยะสั้น ระยะกลาง ระยะยาว ทั้งไม้ผล ไม้ยืนต้น ไม้เศรษฐกิจ มีผัก มีปู มีปลา มีเป็ด มีไก่มีครบพอที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้ ให้มันมีหมดอย่าให้ขาด อย่าให้เกินกำลัง เกินพื้นที่ ให้พึ่งตนเองได้ระดับหนึ่งในครอบครัว เน้นการพึ่งตนเอง การเก็บ การออม ปราศจากสารเคมีต่าง ๆ ใช้ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยชีวภาพหมักเอง มันก็ไม่มีค่าใช้จ่ายผลก็ได้เยอะ”

วีระ สิทธิสาร กล่าวว่า “ยกเลิกใช้สารเคมี ให้ใช้ปุ๋ยชีวภาพแทน แล้วจะทำให้ดีขึ้น ไม่หันไปใช้สารเคมีมีทุกอย่างไม่ว่าต้นไม้อินทรีย์ อาหารการกิน ปลูกแตงโม บักอี่ (ผักทอง) การปลูกก็ง่าย ๆ ใช้พื้นที่ในจำนวนจำกัด ปลูกไม้ยืนต้น ปลูกกล้วยลงไปก่อน หยอดผักบุ้งตาม เก็บผักบุ้งหมดก็หยอดอย่างอื่นลงไป ครบ 1 ปี ได้กินอีกคือกล้วย อีก 2 ปี ในอนาคตต้นไม้ใหญ่ ก็เพาะ

เห็นได้ เน้นเรื่องอาหารการกิน เรื่องธรรมชาติ ความสมดุล การปลูกพืช แล้วต้นไม้ทำให้เรามีหลักประกันที่จะทำให้อยู่ได้”

สาม ประหล่า กล่าวว่า “การทำให้เห็นคุณค่าของปุ๋ยชีวภาพและน้ำหมัก สิ่งเสริมให้เกษตรกรให้มีความรู้ผลิตปุ๋ยชีวภาพใช้เอง ลด งด เลิก หลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีทุกชนิดอนุรักษ์แหล่งน้ำ ไม่ใช้ปุ๋ยยาฆ่าแมลง หลีกเลี่ยงอาหารที่มีสารพิษเจือปน ไม่ปล่อยน้ำและของเสียลงแม่น้ำลำคลอง บำรุงรักษาป่า”

หนา เชื้อกุดรู กล่าวว่า “ให้เรามีความคิดก่อนว่าการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนนั้นเป็นสิ่งที่ดี ส่งผลต่อลูกหลานในอนาคต การทำเกษตรจึงไม่ต้องใช้ปุ๋ยเคมีหรือยาฆ่าแมลง เพราะสิ่งเหล่านี้จะสะสมอยู่ในดิน ในร่างกายส่งผลต่อไปในระยะยาว เราจึงควรหันมาทำและใช้ปุ๋ยชีวภาพที่ปลอดภัยต่อร่างกายและสิ่งแวดล้อม”

หนูเคน กุลสุวรรณ กล่าวว่า “การทำการเกษตรลดสารเคมีลง ปลูกผักปลอดสารพิษ เปลี่ยนแนวทางทำการเกษตรให้ปลอดสารพิษ ความหลากหลายก็จะเกิดขึ้น เช่น สัตว์ก็มาอาศัยเพิ่มขึ้น ระบบนิเวศดีขึ้น สัตว์ไต่ดินได้อาศัยและเกื้อกูลกัน เลี้ยงสัตว์ก็ได้มูลสัตว์มาใช้พืชผักได้ ปลูกไม้ยืนต้นสลักไม้ล้มลุกและสวน นำผลไม้มาทำน้ำหมักชีวภาพ พืชผักก็มาทำน้ำหมักชีวภาพได้”

จากการสนทนากลุ่มครั้งที่ 3 สรุปได้ว่า การใช้ปุ๋ยชีวภาพนอกจากจะช่วยประหยัดค่าใช้จ่ายแล้ว ยังให้ผลผลิตที่ดีกว่าสารเคมีแถมยังปลอดภัยต่อสุขภาพ เช่น การใช้มูลวัวผ่านกระบวนการชีวภาพ เป็นต้น กระบวนการชีวภาพในที่นี้ คือ การหมักและพัฒนาไปเรื่อยๆ มีการใช้เศษอาหาร กากน้ำตาล น้ำมะพร้าว น้ำข้าวข้าว หรือหมักหอยเชอรี่แต่ค่อนข้างมีกลิ่นเหม็น ส่วนการปลูก คือ ขุดหลุมรดน้ำปุ๋ยหมักทิ้งไว้ 3-4 วันแล้วค่อยปลูก ถ้าปลูกเลยก๊าซชีวภาพจะทำให้ดินร้อน ก่อนปลูกก็แช่เมล็ดพืชไว้ก่อน 3-4 วันให้เมล็ดพืชได้รับสารอาหารก่อนจะได้สมบูรณ์ปลูกง่ายโตเร็วขึ้น สำหรับเมล็ดพืชแช่ได้ทุกชนิดก่อนปลูก อัตราน้ำหมักครึ่งแก้วกับน้ำ 20 ลิตร นอกจาก ใช้กับพืชแล้วยังมีการทำน้ำชีวภาพเพื่อสุขภาพภายในครัวเรือนด้วย เช่น การทำฮอร์โมนไข่ซึ่งมีส่วนผสม คือ ไข่ไก่ น้ำผึ้ง นมเปรี้ยว แปะข้าวหมาก บัณเฑาะว์กันเก็บใส่ขวดที่เป็นแก้วแช่ไว้ในตู้เย็น 1 เดือน เอาออกมากินได้ครั้งละ 1 ช้อนชา ถ้าต้องการลดความอ้วนกินตอนเช้าก่อนอาหาร ตามด้วยน้ำ 5 แก้ว ถ้าอยากอ้วนกินหลังอาหาร ถ้ามีโรคประจำตัว เช่น ภูมิแพ้ โรคหอบ แนนหน้าอกให้กิน 2 เวลา หรือจะทำน้ำคอกโรฟิลล์มะละกอ วิธีการง่ายๆ ใช้มะละกอปลอดสารพิษปอกแล้วหั่นเป็นชิ้นเล็กๆ ต้มสามารถกินต่างน้ำได้ ถือเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านที่ใช้ความหลากหลายทางชีวภาพให้เกิดประโยชน์ในชีวิต

จากการประชุมเชิงปฏิบัติการ ครั้งที่ 1 ที่ประชุมได้สรุปแนวคิดรูปแบบการสร้าง ความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ทำการเกษตรของเกษตรกรตามแนวคิดการทำเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เอาไว้ว่าเป็นการพัฒนาทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดคุณค่าและมูลค่าทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม พื้นที่แปลงเกษตรยังเน้นความ

หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นการปลูกพืชผักสวนครัว การปลูกต้นไม้ยืนต้น การเลี้ยงสัตว์ ให้ทุกอย่างสัมพันธ์กัน เชื่อมโยงกัน ให้ดูแลกันตามแบบธรรมชาติ เลียนแบบตามธรรมชาติ และเข้าถึงธรรมชาติ ซึ่งการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแบบยั่งยืน เป็นการทำการเกษตรที่มีการเรียนรู้การจัดการทรัพยากรต่าง ๆ เพื่อให้ผลผลิตทางการเกษตรสามารถตอบสนองความต้องการที่จำเป็นได้ โดยมีการจัดการรักษาสภาพสิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติไปพร้อมกัน ทำให้สิ่งแวดล้อมดีขึ้น ดินดีขึ้น เพราะไม่ได้ใช้ปุ๋ยเคมีเลยใช้แต่อินทรีย์วัตถุ มีน้ำอุดมสมบูรณ์ขึ้นอากาศดีขึ้น ร่มรื่นขึ้นจากต้นไม้ยืนต้นที่เติบโตขึ้นทุกวัน มีต้นไม้ใหญ่ทั้งไม้ผลและไม่ผลและไม่ป่าที่หลากหลาย การพัฒนาผลผลิตให้มีคุณค่ามากกว่าเดิมมีความมั่นคงทางคุณภาพ สร้างคุณค่าของทรัพยากรให้มีคุณค่าในตัวของมันเองมีประโยชน์หลากหลายและยั่งยืน

4. ปฏิบัติและเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

ก้อม หล้าโคตร์ กล่าวว่า “ทำทุกสิ่งทุกอย่างให้เกื้อกูล สมดุล พึ่งพากันและกันตามหลักของธรรมชาติ อุดมสมบูรณ์ ร่มเย็นสงบสุข เรียนรู้อย่างต่อเนื่องจินตนาการและลงมือวางแผน โดยนำความรู้มาจัดการกับแผนกระดาษก่อนที่จะทำบนแผ่นดิน เพราะถ้าลงบนแผ่นดินแล้วจะลบหรือแก้ไขเป็นการยาก แต่ถ้าทำบนแผนกระดาษก่อนแก้ไขได้ง่ายกว่า ต้องวางแผนก่อนว่าพื้นที่ของเราจะได้แบบไหน แบบสวยงาม แบบประณีต คือ การทำให้มันดี ทำให้มันงาม ทำให้มันดีอย่างประณีตละเอียดลออ ถ้าทำได้ประณีตมันจะสุดยอดมากเลย ทั้งคนปลูก ทั้งผัก ต้องวางแผนว่าเราอยากมีทางเดินตรงไหน อยากจะมีผักลอยฟ้าขึ้นข้างบนอยู่ด้วยกันกับกล้วย พืชมันมีหลายระดับเราก็วางแผนว่าพืชต้นนี้อายุขนาดไหน โตเท่าไร แล้วต้องมีประสบการณ์ตรงนี้ด้วย เช่น ปลูกต้นมะละกอกับต้นกล้วยชิดกันเกินไป เพราะต้นกล้วยมันโตเร็วปีหนึ่งโตกว่าต้นมะละกอด้วยซ้ำ สามารถให้ผลผลิตได้เร็วกว่าก็ต่อเรียนรู้ให้มีประสบการณ์ในการปลูกเป็นโครงการเรียนรู้ที่ประหยัดและเรียบง่าย เราไม่ต้องไปทำที่ละเยอะ ๆ พออันนี้สำเร็จก็ต่อยอดไปจนเรามีป่ามีทั้งไม้ผล มีทั้งผัก มีอะไรหลายอย่าง แบบมองไปข้างหลังแล้วเห็นว่าเรามีเยอะแล้วมันชัดเจน แล้วมันไม่เหนื่อย เพิ่มความมุ่งมั่น ตั้งมั่นในการทำให้สำเร็จผลมากยิ่งขึ้นที่สำคัญคือต้องปฏิบัติและเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง”

ประสิทธิ์ วิชาธรรม กล่าวว่า “ต้องจัดการแปลงที่ดินให้มันเกิดประโยชน์มากที่สุด เรียนรู้การบริหารดินให้เป็น ผมก็ปลูกผัก ปลูกมะเขือ พริก ปลูกเต็มหมดเลย ถ้าเกิดว่าคนไหนมาบ่นว่าดินไม่ดี ก็เอาหญ้าแปกมาคลุมหน้าดินไว้ ต้องรู้จักสังเกตสิ่งรอบ ๆ ตัว ด้านข้างก็ปลูกต้นมะม่วง ต่อไปก็ปลูกผัก พอต้นมะม่วงมันโตพอเป็นร่มแล้วเราก็หาผัก หาพืชมาปลูกใส่ ต้นชะอม พอกก็ปลูก แต่เราต้องตัดแต่งเรื่อย ๆ ถ้าไม่ตัดยอดมันก็ไม่ออก ต้องครบทุกอย่างทั้งไม้ยืนต้น ผัก ไม้ผล ในพื้นที่เราต้องมีให้ครบทุกอย่าง ปลูกให้เต็มพื้นที่ ปลูกให้หลากหลายจัดสรรให้ถูกส่วน พืชอันไหนชอบร่มพืชอันไหนชอบแดด ต้นไม้ถ้าปลูกคู่กันมันจะแข่งกันขึ้น ถ้าใครเป็นหนี้แล้วมา

ทำแบบพอลดหนี้ได้แน่นอน เพราะว่าเราขายได้ทุกวัน เรามีรายได้จากสิ่งที่เราปลูก รายได้ก็เข้ามาทุกวัน”

ปาน ทองแพง กล่าวว่า “ต้องคิดว่าเราต้องการอะไร และควรปลูกพืชที่มีอายุสั้นและยาว เพื่อที่เราจะได้เก็บเกี่ยวได้ตลอดปี ปลูกทั้งสามที่ เช่น ใต้ดิน บนดิน และอากาศ และต้องมีความขยัน หมั่นเพียรเรียนรู้ ปฏิบัติดูแลรักษาให้ดี ไม่ใช่ปลูกปล่อยปละละเลยทิ้งขว้าง ต้องไม่ยึดติดกับพืช และไม่ต้องหวังราคาว่าจะขึ้นจะลง และไม่ต้องไปตลาดบ่อย ๆ เพราะเรามีผู้มีกินมีทุกอย่างที่จำเป็น อยู่ได้ด้วยลำแข้ง โดยไม่ได้ไปเบียดเบียนใคร อยากอะไรต้องการอะไรเรามีครบ”

พ่อจันทร์ที ประทุมภา กล่าวว่า “ต้องสำรวจพื้นที่ของเราว่าสิ่งแวดล้อมดีหรือไม่ดี ถ้าสิ่งแวดล้อมดีเราควรอนุรักษ์และวางแผนและพัฒนาให้ดี ๆ ขึ้นไปเรื่อย ๆ ต้องบริหารพื้นที่ของตนเองให้เกิดประโยชน์สูงสุดทุกตารางเมตร ที่สำคัญคือ ยิ่งทำยิ่งมีมาก ดินยิ่งดีต้นไม้ยืนต้นยิ่งเจริญเติบโต ปัญญาก็เพิ่มขึ้น เพื่อนสนิทมิตรสหายก็มากขึ้นความสุขก็เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ มีมะเขือ มีพริก มีต้นยาง มีต้นกล้วย มีตะไคร้ เริ่มจากน้อย ๆ แล้วค่อยขยายออกไปเรื่อย ๆ ก่อนที่จะลงมือทำอะไรต้องมีการเรียนรู้และวางแผนก่อน”

พ่อบุญเต็ม ชัยลา กล่าวว่า “ต้องมีแบบแผนเป็นขั้นเป็นตอนค่อยลงมือทำได้ ขั้นที่หนึ่งต้องเรียนรู้ตัวเองก่อน ขั้นที่สองเรียนรู้ทรัพยากรที่มีอยู่ เป็นดิน เป็นน้ำ เป็นพืช เป็นสัตว์ เป็นแมลง เป็นภูเขา เป็นทะเล ขั้นสามเลือกว่าจะทำอันใดก่อนอันใดหลัง ต้องวางแผนเป็นขั้นเป็นตอน ขั้นที่สี่ต้องบันทึกจดบัญชี จะได้รู้ว่าจะขาดทุนหรือกำไร ความสำเร็จขั้นที่ 5 คือความต่อเนื่อง งานทุกอย่าง อย่าขาดความต่อเนื่อง ต้องปฏิบัติและเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ต้องทำเริ่มตั้งแต่ไร่น้ำหนึ่ง ไม่ต้องจ้าง ปัจจุบันบางคนก็มี 200 ไร่ แต่ว่าเขาก็เริ่มทำที่ละไร่นั้นละ ถ้าจะทำหมดครั้งเดียวนี้มันไม่ไหวต้องเริ่มจากน้อยไปหามาก บันไดขั้นแรก ขั้นสอง ขั้นสาม ต้องวางแผนเป็นขั้นเป็นตอน”

พ่อผอง เกตพิบูลย์ กล่าวว่า “หนึ่งตารางเมตร คือ กว้างเมตรยาวเมตร ชุดลุ่มลงไปเอากล้วยมาปลูก แล้วเอาไม้สัดต้นมาปลูกไม้อะไรก็ได้ไม้ปากก็ได้ ปลูกหลาย ๆ อย่างทั้งพืชกินใบ กินผล กินหัว สมุนไพรใส่กันได้ ที่ไร่น้ำเดียวจะต้องมีผู้มีกินใน 5 คน ในครอบครัวนี้จะต้องสามารถเลี้ยงครอบครัวได้ ไม่ต้องมีมากเริ่มจากไร่เดียวไป 2 ไร่ 3 ไร่ ก็ค่อยว่ากันไป แต่ถ้าไม่มี 1 ไร่จริง ๆ ขอให้ครึ่งไร่หรือถ้าไม่มีครึ่งไร่ก็ขอให้มี 1 งาน แค่ 100 ตารางวาอยู่ได้ แต่ต้องปฏิบัติและเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง อะไรกินได้เอามาปลูก เอามาเลี้ยงตามกำลังของคนที่ทำได้ ไม่นานก็มีผัก ผลไม้ ปู ปลา กุ้ง หอย ให้กินโดยไม่ได้ซื้อหา เหลือกินได้แจกญาติ ได้ขายมีเงินออมไม่มีหนี้ มีอาหารอุดมสมบูรณ์ มีความสุข ครอบครัวอบอุ่น”

สมศรี บุคตานันท์ กล่าวว่า “ไม่ต้องใช้พื้นที่มาก แต่สามารถปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ได้อย่างหลากหลาย เช่น ภายในพื้นที่ 1 ไร่ สามารถขุดสระหรือเจาะบ่อบาดาล ทำให้มีน้ำใช้ในการปลูกพืชไม่ผล ไม่ยืนต้น ไม่ใช่สอย สมุนไพร พืชผัก เลี้ยง วัว เป็ด ไก่ กบ จิ้งหรีด ไข่เป็น

อาหารในครอบครัว รวมทั้งเป็นรายได้ ซึ่งต้องอาศัย ความขยัน อดทน อดออม เอาใจใส่และ เรียบรู้”

สวัสดิ์ โชติไชสง กล่าวว่า “คนที่จะมาทำเกษตรประณีต ต้องมีใจรัก ปลูกแบบพออยู่พอกินก่อน ไม่ทำเกินกำลังเรา เกินกำลังทรัพย์เรา อย่าเอาเงินเป็นตัวตั้ง ต้องเรียนรู้และปฏิบัติ อย่างจริงจังอย่าใช้เงินเป็นเครื่องมือในการทำงาน เราต้องใช้แรงงานเป็นต้นทุนเอง คิดถึงตัวเราก่อน เรานี้คือทุน ต้องสร้างความหลากหลาย ต้องมีขุ่น มะพร้าว มะกรูด มะนาว การทำเกษตร ประณีตจะมีต้นไม้หลายชนิดมาอยู่ตรงนี้ คือ ประณีตคือมีทุกอย่างอยู่ตรงนี้”

สำเรียน สุขแสง กล่าวว่า “การทำอะไรที่ไม่ใช่เชิงเดี่ยว ทำให้มากขึ้น เช่น การปลูกต้นไม้ก็ปลูกหลากหลายชนิด ทั้งไม้ยืนต้น ไม้ผล ไม้ใช้สอย พืชผัก สมุนไพร รวมทั้งการเลี้ยง สัตว์บก สัตว์น้ำ เพื่อให้เกิดการเกื้อหนุนกันการสร้างประโยชน์จากพืช เรียนรู้การทำให้เกิด ประโยชน์และแปรรูป รวมถึงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมไว้และสร้างคุณค่าขึ้น”

สุพงษ์ ธรรมธรรม กล่าวว่า “การกระทำของเราในวันนี้ต้องทำโดยคิดถึงหลักธรรมของเรา ถ้าเราทำลายธรรมชาติเราก็ทำลายตัวช่วยที่เป็นที่พึ่ง เกษตรประณีตคือทำให้ละเอียดกว่าเก่า ทำให้มันหลากหลายกว่าเก่า ทำในเนื้อที่ที่จำกัด อาศัยทำหลาย ๆ อย่างทำให้ละน้อย จากนั้นค่อยขยายออกไปเรื่อย ๆ ทำไปด้วยเรียนรู้ไปด้วย”

สุภาพ เกิดศักดิ์ ณ แวงน้อย กล่าวว่า “ทำให้เกิดความสมดุล ทุกอย่างอยู่ด้วยกันได้ คอยสร้างเพิ่มเมื่อความหลายที่เคยมีอยู่แล้วจะเสียไป หองศ์ความรู้ใหม่มาปรับใช้ต้องปฏิบัติ และเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง โดยไม่ต้องให้มีผลกระทบสิ่งที่มีอยู่แล้ว เพื่อสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้ กลับคืนมาเหมือนเดิม”

หนูพลอย จูมเกต กล่าวว่า “การสร้าง ความหลากหลายทางชีวภาพที่มีอยู่ให้เกิดคุณค่า ทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม และอาจจะเกิดมูลค่าควบคู่ด้วย รวมถึงการค้นคว้าหา ความรู้จากความหลากหลายที่มีอยู่เดิมด้วย”

จากการสนทนากลุ่มครั้งที่ 2 สรุปได้ว่า ต้องใช้พื้นที่ให้ถูก ที่นาก็ทำนา สวนก็ทำสวน ส่วนที่ต่ำก็ขุดสระ พื้นที่สูงก็ปลูกป่า ปลูกต้นไม้ยืนต้น ทำไปได้เรียนรู้ได้ประสบการณ์ ต้องมีความตั้งใจจริงปฏิบัติและเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ปลูกทุกอย่างที่เรากิน ที่สำคัญคือจะต้องปลูกทุกวัน ทำงานทุกวัน เรียนรู้ทุกวันเกษตรประณีตจึงไม่ได้จำกัดว่าจะต้องเริ่มต้นในขนาดพื้นที่เท่านี้เท่านี้ แต่เริ่มจากขนาดพื้นที่เท่าใดก็ได้แล้วทำในพื้นที่นั้นให้สำเร็จก่อน จากนั้นจึงขยาย สู่พื้นที่ใหม่ต่อไป เมื่อเกษตรกรรมสัมผัสได้ถึงความสำเร็จในพื้นที่นั้น ๆ แล้ว จะทำให้เกิดแรงจูงใจ และกำลังใจที่จะสร้างเกษตรประณีตในพื้นที่อื่นอย่างต่อเนื่อง

จากการสนทนากลุ่มครั้งที่ 7 สรุปได้ว่า การปฏิบัติและเรียนรู้มาอย่างต่อเนื่อง ทำให้ เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้พัฒนาการทำเกษตรประณีต เพื่อให้เหมาะสมแก่พลังศักยภาพของเกษตรกรที่จะสามารถทำการเกษตรจนสำเร็จ นำมาสู่ การพึ่งตนเองได้ ซึ่งเกษตรประณีตสามารถทำได้ในพื้นที่ขนาดใดก็ได้ เพื่อให้แนวคิดการทำ

เกษตรประณีตสามารถนำไปปฏิบัติได้กับทุกคน ทุกพื้นที่ และทุกพลังศักยภาพ เพื่อให้ผู้ที่ทำสามารถสัมผัสได้ถึงความสำเร็จจากการปฏิบัติจริง

จากแนวปฏิบัติของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในการทำเกษตรประณีตอย่างต่อเนื่องนั้น นพ.อภิสิทธิ์ ชำรงวารงกูร ผู้ใกล้ชิดกับเครือข่ายมาโดยตลอด ได้กล่าวเอาไว้ว่า “หลังจากได้มีโอกาสร่วมเรียนรู้กับปราชญ์ชาวบ้านมา พบว่า เกษตรประณีตเป็นยุทธศาสตร์และยุทธวิธีพาไปสู่สัมมาอาชีพ นำมาซึ่งสุขภาวะที่ดี เพราะใช้ที่ดินน้อย แรงงานน้อย ลงทุนน้อย แต่ได้ความสุขมาก” (ประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์, 2550ก, น. 24) นั้นเป็นเพราะว่า เกษตรประณีต ช่วยให้ มีอยู่ มีกิน มีแจก มีขาย มีสุขภาพดี ทำให้เจ้าของมีความสุขจากการที่เห็นต้นไม้โตขึ้น อยู่ในที่ที่ร่มรื่น จึงมีสุขภาพจิตดี มีเพื่อนมากเพราะคนมาขอกินขอซื้อ จึงมีสุขภาพทางสังคมดี และที่สำคัญได้เรียนรู้จากการได้คิดได้ทำ ทำให้ปัญญาดีขึ้น จึงทำให้เกิดสุขภาวะดีทั้งทางกาย ทางใจ ทางสังคม และทางปัญญา (ประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์, 2550ก, น. 7) เกษตรประณีต เป็นรูปแบบการทำเกษตรกรรม เพื่อแก้ไขปัญหาของเกษตรกรที่ไม่มีที่ดินทำกิน มีที่ทำกินน้อย ขาดแรงงาน ไม่มีเวลา และยังขาดความศรัทธาในการทำเกษตรกรรม โดยในช่วงแรกนั้น เครือข่ายได้ทดลองวิจัยพัฒนาโดยมุ่งเน้นในพื้นที่ 1 ไร่ ซึ่งพบว่าสามารถเลี้ยงคนในครอบครัวจำนวน 5 คนได้ โดยการปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก และเพื่อให้เกษตรประณีตก้าวสู่อีกขั้นของการพัฒนาให้คนไทยทุกคนสามารถทำได้ แม้จะมีพื้นที่เพียงน้อยนิดหรือมีแรงงานเพียงคนเดียว โดยอาศัยเวลาทำเพียงวันละไม่กี่นาทีทางเครือข่ายฯ จึงได้ทดลองและพัฒนาจากเกษตรประณีต 1 ไร่ สู่เกษตรประณีต 1 ตารางเมตร ซึ่งเป็นการย่อขนาดพื้นที่ลงมามาก อย่างไรก็ตาม เครือข่ายฯ เน้นย้ำเสมอว่าเกษตรประณีตนั้นจะทำที่ไร ก็ตารางเมตร หรือก็ตารางนิ้วก็ได้ขอเพียงให้ทำจริง ผู้ทำเกษตรประณีตสามารถเริ่มต้นได้ทันทีขนาดพื้นที่เท่าใดก็ทำได้ ทั้งนี้เมื่อพื้นที่ดังกล่าวสำเร็จก็สามารถย้ายไป สู่พื้นที่ใหม่ ซึ่งเมื่อขยายพื้นที่ออกไปเรื่อยๆ ในที่สุดเกษตรประณีตก็จะเต็มพื้นที่ เกษตรประณีตเป็นผลมาจากการปฏิบัติและพัฒนาอย่างต่อเนื่องจากการทำ “เกษตรพอเพียง” ของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทำให้คำว่า “เกษตรประณีต” เป็นคำที่เครือข่ายเรียกในการปฏิบัติของมวลสมาชิกเครือข่าย คำว่า “เกษตรประณีต” มีการกล่าวถึงและใช้เรียกเฉพาะในเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือเท่านั้น

5. ขยายอย่างน้อยร้อยละ 20 ของพื้นที่

การจัดการพื้นที่อันจำกัดให้คุ้มค่าและเกิดประโยชน์สูงสุดด้วยความละเอียดลออ โดยวางแผนออกแบบการปลูกพืชให้มีความหลากหลายที่สุดตามสภาพพื้นที่ บนฐานกำลังของตนเอง ทำจากเล็กไปหาใหญ่ ทำอย่างต่อเนื่อง พร้อมกับการเรียนรู้ เน้นพึ่งตนเองแบบพอมีพอกินเพื่อลดรายจ่าย เมื่อทำสำเร็จในพื้นที่หนึ่งค่อยขยายสู่พื้นที่ใหม่โดยมีแนวคิด

การขยายอย่างน้อยร้อยละ 20 ของพื้นที่มาจากการรวมตัวระดมความคิดของเครือข่าย
ปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อหาแนวปฏิบัติที่เป็นทางรอดของเกษตรกร
ซึ่งจุดหมายเพื่อแก้ไขปัญหาให้เกษตรกรมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยหลักพอมีพอกิน ปลอด
ภาระหนี้สิน โดยใช้พื้นที่น้อย ใช้ทุนน้อย ใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ทำได้ทุกพื้นที่ เมื่อทำเสร็จ
แล้วค่อยขยายไปสู่พื้นที่ใหม่

ทองเขียน มูลสุวรรณ กล่าวว่า “ปลูกไม้ยืนต้นก่อน แล้วปลูกพืชล้มลุก ต้องทำอย่างนอบ
น้อมต้องจัดให้เหมาะสม ปลูกต้นไม้ใหญ่ก่อนจึงปลูกพืชอื่นลงไป ต้องทำจากน้อยไปหามาก ค่อย
ๆ ขยายพื้นที่ทำไปทำไปดูไปดูผลงานของตนเอง ค่อย ๆ คิด ค่อย ๆ ทำ ไม่ใช่สารเคมี ให้ใช้ปุ๋ย
คอก ปุ๋ยหมัก และปลูกป่าทดแทน ปลูกพืชสมุนไพรที่เป็นสารไล่แมลง นำมาใช้แทนสารเคมี”

ประกอบ สุเรนรัมย์ กล่าวว่า “เกษตรประณีต เริ่มจากจุดเล็ก ๆ ตามกำลังที่มีหรือเริ่ม
พื้นที่ใด พื้นที่พื้นที่หนึ่งแล้วค่อย ๆ ขยายเพิ่มขึ้น ตามหลักการเกษตรประณีต ลำดับหนึ่งต้อง
พึ่งตนเองเสียก่อน ให้มันมีอยู่มีกิน ให้มันมีหมด อย่าไปซื้อเขา ซึ่งวัตถุดิบต่าง ๆ ที่สามารถจะ
ทำเองได้ เราก็ปลูกเพื่ออุดรายจ่ายไว้ เน้นการพึ่งตนเอง การเก็บ การออม ให้มีความพอเพียง
ผมจะยกตัวอย่างเกษตรประณีตให้เห็น 1 ตารางเมตร ปลูกกล้วยต้นหนึ่ง มีพริกต้นหนึ่ง มะเขือ
ต้นหนึ่ง ต้นยาง ข่า ตะไคร้ มีหมดทุกอย่างที่แค่นี้ทีเดียว แต่ว่ามีของหลากหลายชนิด นี่คือ
เกษตรประณีต รดน้ำอย่างเดียวแต่ว่าได้หมดทุกอย่าง เราเริ่มจากน้อย ๆ แล้วค่อยขยายออกไป
เรื่อย ๆ อย่างน้อย ๆ ร้อยละ 20 ของพื้นที่ ก่อนที่จะลงมือ ลงมือทำอะไรต้องมีการวางแผนก่อน
ต้องบริหารพื้นที่ของให้เกิดประโยชน์สูงสุดทุกตารางเมตรทุกตารางนิ้ว อย่าปล่อยให้ว่าง ให้มัน
เกิดประโยชน์ ดูแลได้ทั่วถึง คือ ปลูกพืชผสมผสานหลากหลายชนิด ให้มันเกิดรายได้ในพื้นที่
ของเรา ครบวงจร มีทุกอย่าง อยากกินอะไร ทั้งไม้ผล ไม้ยืนต้น ไม้เศรษฐกิจให้มันมีพอทุกแบบ
ที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้ แค่นี้ก็พอเพียงแล้ว”

ปรีชา วงศ์ศรี กล่าวว่า “เราใช้พื้นที่น้อย ใช้ทุนน้อย ดูแลรักษาง่าย เป็นการทำ
การเกษตรแบบใช้พื้นที่น้อยเริ่มทำทีละน้อยแล้วค่อยขยายขึ้น ให้ปลูกได้หลาย ๆ อย่าง
ลดการจ่ายเงินแบบสุรุ่ยสุร่าย มีผักกินแบบปลอดภัย เรามีพื้นที่น้อยแต่มีพืชหลากหลายให้เรา
กินได้ใช้”

เพิ่ม เต็มกล้า กล่าวว่า “การสร้างความปลอดภัยทางชีวภาพที่มีอยู่ให้เกิดคุณค่าทาง
เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม และอาจจะเกิดมูลค่าควบคู่ด้วย รวมถึงการค้นคว้าหาความรู้
จากความหลากหลายที่มีอยู่เดิมด้วยการดูแลทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ และการเพิ่มเติมในสิ่งที่
ขาดหายไป พัฒนาให้ดีขึ้น เพิ่มมากขึ้น ขยายพื้นที่ขึ้น และ คงไว้ให้นานตลอดไป ทำให้
สิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ไม่ว่าจะเป็น ดิน น้ำ ป่า สัตว์ ให้คงอยู่อย่างสมดุล ไม่ให้น้ำเน่าเสีย ไม่ให้ป่า
เสื่อมโทรม”

สมมุญ อินทร์เฮ้า กล่าวว่า “การทำให้สิ่งแวดล้อมเกิดประโยชน์สูงสุด โดยจัดการตาม
หมวดหมู่เป็นประเภท เช่น สิ่งแวดล้อมที่ใช้แล้วหมดไปก็ต้องใช้อย่างประหยัด สิ่งที่ใช้แล้วปลูก

ทดแทนได้ก็ปลูกเพิ่มมากขึ้นและมีการพัฒนาสายพันธุ์ให้ดีขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดทำให้มาก ทำให้มีคุณภาพ ทำให้ดีขึ้น ทำแล้วทุกอย่างอยู่รวมกันได้ ไม่ว่า คน สัตว์ พืช มด และแมลงต่าง ๆ ไม่ให้เบียดเบียนกันเป็นระบบแบบพึ่งพาอาศัยของสิ่งมีชีวิต คือ การให้ความสำคัญกับสิ่งมีชีวิตที่อยู่รอบตัว และ ทำให้มีคุณภาพอย่างมีระเบียบแบบแผน”

สัน สีพี กล่าวว่า “ทำไปเรื่อย ๆ มองเห็นว่ามันดี เราก็มายายออกไปเรื่อย ๆ ทำไปสนุกไป มีอยู่มีกิน แต่ทำอย่างไรเรากินข้าวอย่างเดียวไหม มันต้องมีกับข้าวด้วย ที่ทำนาเราก็มีที่ทำเป็นสิบ ๆ ไร่แล้ว เราทำแค่เนื้อที่ 1 ไร่ ถ้าเรามาขุดสระเราจะได้เยอะกว่านั้น ในคันคูเราจะปลูกพืชหมุนเวียน ในสระเราก็เลี้ยงปลาไว้กิน อันนี้มันจะเป็นอาหารเลี้ยงตลอดปี ต้นไม้ก็โตทุกวัน ๆ อันนี้คือสิ่งที่ภูมิใจมากที่สุดต้นไม้ก็ค่อย ๆ โตเราก็ได้มีต้นไม้เหลือไว้ให้ลูกหลานเป็นมรดก เราอยากกินอะไรเราก็ได้กินในสวนนี้มีทุกอย่าง”

สามารถ พวงศรี กล่าวว่า “ไม่ต้องใช้พื้นที่มาก ทำทีละน้อย แต่สามารถปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ได้อย่างหลากหลาย เช่น ภายในพื้นที่ 1 ไร่ สามารถขุดสระหรือเจาะบ่อบาดาล ทำให้มีน้ำใช้ในการปลูกพืชไม้ผล ไม้ยืนต้น ไม้ใช้สอย สมุนไพร พืชผัก เลี้ยง วัว เป็ด ไก่ กบ จิ้งหรีด ไข่เป็นอาหารในครอบครัว รวมทั้งเป็นรายได้ ซึ่งต้องอาศัย ความขยัน อดทน อดออม เอาใจใส่”

หนูนิล สำรวมรัมย์ กล่าวว่า “สิ่งที่อยู่รอบกาย สิ่งที่เราพึ่งพาอาศัย ต้องรักษาให้เป็นทรัพย์สินเอาไว้ ทรัพย์สิน คือ ทรัพยากรของชาติ เราต้องรักษาผืนแผ่นดิน เพราะเป็นที่อยู่ของเรา ศาสนา ทรัพยากรของชาติไม่ใช่ของใคร มีที่ทำกินเราก็ต้องทำให้เกิดประโยชน์แก่ครอบครัวของเรา คุณของแผ่นดินเป็นคุณอนเนกอนันต์ ถ้าวันไหนเราไม่เห็นคุณค่าของคุณแผ่นดินมันจะเกิดโทษมหันต์ มหันตภัย วาตภัย อุทกภัย อัคคีภัย ซึ่งมันจะเกิด 4 อย่าง โดยที่ไม่มีทางแก้ไขเลย เพราะฉะนั้นเราต้องรู้ตัว ขอให้ทำดีอย่าทำร้ายธรรมชาติ”

อำนวยการ ศรีคล้าย กล่าวว่า “จัดการน้ำ การปลูกพืชผักต้องดูสภาพเหมาะสม พืชพันธุ์ที่ปลูกน้ำน้อยต้องระยะสั้น เช่น หลังฤดูทำนาควรปลูกถั่วไม่ใช้ข้าว เพราะใช้น้ำมาก ควรปลูกพืชตระกูลถั่ว ดินที่ปลูกก็ต้องดูโครงสร้างดินก่อน จัดการวางแผนการทำงาน ใช้ระยะเวลาจัดการธรรมชาติให้สมดุลกันปลูกผักปลอดสาร สัตว์ได้ดินได้อาศัยและเกื้อกูลกัน เลี้ยงสัตว์ก็ได้มูลสัตว์มาใช้พืชผักได้ ปลูกไม้ยืนต้น สลับไม้ล้มลุกและสวน นำผลไม้มานำน้ำหมักชีวภาพ พืชผักก็มาทำน้ำหมักชีวภาพได้เร่งธาตุหลักและธาตุรอง”

จากการสนทนากลุ่มครั้งที่ 6 สรุปได้ว่า แม้ว่าพื้นที่ที่เราทำอยู่จะเป็นเนื้อที่เพียงน้อยนิด แต่ก็มีความพอเพียงในตัวของเราเอง ถ้าเราทำมากกว่านั้นก็จะไม่มีแรงทำ การลงทุนก็จะสูง จึงควรทำตามกำลังที่ตัวเองมี ค่อย ๆ ทำไป ค่อยทำค่อยทำขึ้น จากน้อยไปหามาก และขยายพื้นที่ในการทำเกษตรให้มากขึ้นไปเรื่อย ๆ อย่างน้อยให้เพิ่มขึ้น ร้อยละ 20 ของพื้นที่ ด้วยการขยายไปเรื่อย ๆ สำเร็จจากพื้นที่หนึ่งก็ขยับไปยังอีกพื้นที่หนึ่ง การปลูกพืชสามารถทำได้ใน 1 ตารางเมตร ช่วยกันคิดว่าจะเอาอะไรใส่ตรงไหน ในการทำเกษตรประณีต 1 ตารางเมตร

มันคืออย่างไร เอาเกษตรประณีต 1 ตารางเมตรมาใช้ แล้วค่อยขยายพื้นที่ออกไป เพราะเกษตรประณีต 1 ไร่ กว้างเกินไปในการทำให้เห็นภาพ พอตารางเมตรที่ 2 มันจะมีอีกด้านหนึ่งที่ติดกับตารางเมตรแรก ทำให้เราทำเพียง 3 ด้าน ถ้าตารางเมตรต่อไปด้านหนึ่งมันจะปิดเพราะติดกับตารางที่ทำแล้ว ทีนี้ตารางเมตรต่อไป ๆ ดังนั้น ในขั้นเริ่มต้นการทำเกษตรประณีตจะไม่จำกัดขนาดพื้นที่ เพราะเมื่อทำสำเร็จแล้วขยายออกไปเรื่อย ๆ สุดท้ายเกษตรประณีตก็จะเต็มพื้นที่ของเกษตรกรเช่นเดียวกัน ซึ่งขนาดพื้นที่เป็นสิ่งที่ผู้ทำเกษตรประณีตจะนำไปประยุกต์ใช้ในขนาดพื้นที่เท่าใดก็ขึ้นอยู่กับพลังความสามารถ ศักยภาพ และความพร้อมของเกษตรกรแต่ละคน

จากการสนทนากลุ่มครั้งที่ 10 สรุปได้ว่า จากการค้นพบแนวทางการทำเกษตรประณีตของเครือข่ายที่ได้กลายมาเป็นภูมิปัญญาอันล้ำค่าที่สุด ถือเป็นเครื่องมือที่ดีที่สุดในการสร้างรูปแบบการสร้างหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ทำการเกษตรของเกษตรกรตามแนวคิดการทำเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ดังนั้น จึงควรนำเอาแนวคิดเกษตรประณีตนี้มาเป็นประเด็นหลักในการการสร้างรูปแบบฯ นอกจากนี้ เกษตรประณีต ยังปรากฏให้เห็นเป็นรูปธรรมชัดเจน ถือเป็นจุดเด่นของเครือข่าย ฯ เกษตรประณีตถูกพัฒนามาอย่างต่อเนื่อง จนมีความเหมาะสมเข้ากันได้กับทุกพื้นที่โดยเริ่มทำแต่น้อยไปหาใหญ่อย่าทำใหญ่แบบทันทีทันใด หรือไม่ทำแบบครั้งเดียว ทำให้มีทุกอย่าง ปลูกเท่าที่ตัวเองมีแรงทำเมื่อทำเสร็จแล้วค่อยขยายไปสู่พื้นที่ใหม่ เพื่อการปรับใช้ที่มากขึ้น โดยใช้พื้นที่น้อย ใช้ทุนน้อย ใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ทำได้ทุกพื้นที่ ซึ่งจะทำการเกษตรกรสามารถนำไปปฏิบัติได้ทันที

จากการประชุมเชิงปฏิบัติการ ครั้งที่ 2 ที่ประชุมได้สรุปแนวคิดรูปแบบการสร้างหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ทำการเกษตรของเกษตรกรตามแนวคิดการทำเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เอาไว้ว่า เป็นการพัฒนาทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดคุณค่าและมูลค่า ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม พื้นที่แปลงเกษตรยังเน้นความหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นการปลูกพืชผักสวนครัว การปลูกต้นไม้ยืนต้น การเลี้ยงสัตว์ ให้ทุกอย่างสัมพันธ์กัน เชื่อมโยงกัน ให้ดูแลกันตามแบบธรรมชาติ เลียนแบบตามธรรมชาติ และเข้าถึงธรรมชาติ ซึ่งจะเป็นการสร้างทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแบบยั่งยืน เพราะเป็นการทำการเกษตรที่มีการจัดการทรัพยากรต่าง ๆ ให้ผลผลิตทางการเกษตรสามารถตอบสนองความต้องการที่จำเป็นได้ โดยมีการจัดการรักษาสภาพสิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติไปพร้อมกัน ทำให้สิ่งแวดล้อมดีขึ้น ดินดีขึ้น เพราะไม่ได้ใช้ปุ๋ยเคมีเลยใช้แต่อินทรีย์วัตถุ มีน้ำอุดมสมบูรณ์ขึ้นอากาศดีขึ้น รมรื่นขึ้นจากต้นไม้ยืนต้นที่เติบโตขึ้นทุกวัน มีต้นไม้ใหญ่ทั้งไม้ผลและไม่ผลและไม่ป่าที่หลากหลาย การพัฒนาผลผลิตให้มีคุณค่ามากกว่าเดิมมีความมั่นคงทางคุณภาพ สร้างคุณค่าของทรัพยากรให้มีคุณค่าในตัวของมันเองมีประโยชน์หลากหลายและยั่งยืน

เกษตรประณีต เป็นการสร้างความสมดุลให้กับธรรมชาติ ด้วยการเริ่มต้นจากการสร้างแหล่งน้ำให้พอเพียงในการทำเกษตร หันมาบำรุงดินด้วยปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก และน้ำหมักชีวภาพ

การปลูกพืชตระกูลถั่ว อนุรักษ์ไส้เดือนดินด้วยการงดเผา งดใช้สารเคมี สร้างความหลากหลายทางชีวภาพด้วยการปลูกไม้ยืนต้นที่เป็นผัก ผลไม้ ไม้ใช้สอย และสมุนไพรพื้นเมืองที่หลากหลาย ช่วยทำให้สัตว์เลี้ยงและสัตว์ตามธรรมชาติมาอาศัยช่วยทำให้ระบบนิเวศดีขึ้น (มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดีจังหวัดขอนแก่น, 2550ค, น. 19-20) ถือเป็นความพยายามของปราชญ์ชาวบ้านที่มุ่งมั่นทำเกษตรผสมผสานบนพื้นที่เล็ก ๆ จาก 1 ไร่ไปหาพื้นที่ใหญ่ ๆ ทำจากง่ายไปหายาก บนพื้นฐานของการพึ่งพาตนเอง เพื่อกลับสู่วิถีชีวิตแบบพอเพียง มีความสุขอย่างเรียบง่ายแต่ยั่งยืน (ศูนย์ประสานงานเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดขอนแก่น, 2551, น. 5) ส่งผลให้เกษตรกรคิดได้และทำเป็นหันกลับมาทำอยู่ทำกินปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก เหลือกินได้แจกทำให้มีเพื่อน เหลือแจกได้ขายทำให้มีเงินและมีสุขภาพที่ดี ได้กินอาหารปลอดสารพิษที่หลากหลาย อยู่ในร่มเงาของต้นไม้ยืนต้น ชีวิตจึงดีวันดีคืน โดยเริ่มจากง่ายไปยาก ปลูกต้นที่อยากทดลองปลูกแทรกลงไปค่อย ๆ ทำจากเล็กไปใหญ่ จาก 1 ไร่ ขยายเป็น 2 ไร่ 3 ไร่ 4 ไร่ จนเต็มพื้นที่ (ประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์, 2550, น. 6-7)

อย่างไรก็ตาม ในการทำงานควรมีการบริหารจัดการและวางแผน ตั้งแต่การร่วมคิดร่วมวางแผน เจ้าของพื้นที่ควรออกแบบให้เหมาะสมกับพื้นที่ของตนเอง ควรมีแผนการปลูกต้นไม้ยืนต้นที่หลากหลายอย่างเป็นระบบ ทั้งในด้านองค์ความรู้และพันธุ์ไม้ (คำคุณ, 2553ก, น. 10-11) ซึ่งการทำเกษตรประณีต ช่วยให้เกิดการเรียนรู้ มีแหล่งเรียนรู้ที่มีชีวิตชีวา ช่วยให้คิดจนคิดได้ ช่วยให้ทดลองทำตามที่คิด จนทำได้ รู้จักการวางแผนและเกิดการวิจัยและพัฒนา ค้นหาคำตอบในทุกเรื่องที่เป็นเรื่องใกล้ตัว ไม่ว่าจะเป็นการวิจัยและพัฒนาที่กินได้ ใช้ได้ ว่าพอกินหรือไม่ การวิจัยและพัฒนาให้ระบบดิน น้ำ ป่า ดีขึ้น การวิจัยและพัฒนาการดับทุกข์สร้างสุขในทุกเรื่อง ทำให้เกิดองค์ความรู้พัฒนาเป็นภูมิปัญญาของเจ้าของแปลงเกษตรแต่ละคนให้พึ่งตนเองได้อย่างมีความสุข (มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดีจังหวัดขอนแก่น, 2550ก, น. 19-20)

ธรรมชาติมีความฉลาดในการเชื่อมโยงสรรพสิ่งเข้าด้วยกัน โดยอาศัยต้นไม้ยืนต้นที่หลากหลาย ทั้งไม้ยืนต้นที่กินใบเป็นผัก ไม้ยืนต้นที่เป็นยา ไม้ยืนต้นที่ใช้ทำเฟอร์นิเจอร์ได้ ไม้ยืนต้นที่ใช้ทำบ้าน ไม้ยืนต้นที่เป็นน้ำมัน ไม้ยืนต้นที่เป็นไม้ประดับ ไม้ยืนต้นที่เป็นไม้หอม ไม้ยืนต้นที่ไล่แมลง ล่อแมลง และเป็นอาหารสัตว์ ซึ่งต้นไม้ยืนต้นเหล่านี้จะมาแปรเปลี่ยนพลังงานแสงอาทิตย์ร่วมกับน้ำ เพื่อจับเอาก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ที่สัตว์และมนุษย์ผลิตเป็นของเสียออกมา ให้กลายเป็นออกซิเจนและเนื้อไม้ด้วยการช่วยเหลือของโคโรฟิลในใบไม้ สามารถเก็บไว้ในใบ ลำต้น และราก รวมทั้งสามารถคลายไอน้ำส่วนเกินออกทางใบ เพื่อให้กลับตกลงมาเป็นฝนอีก รวมทั้งปล่อยน้ำจากราก และลำต้นกลายเป็นน้ำตกหล่อเลี้ยงโลกมนุษย์ในฤดูแล้งอีกด้วย ใบไม้ที่ร่วงหล่นลงมาจำนวนมากพร้อมด้วย มูลสัตว์ ซากสัตว์ และซากแมลงได้ทับถมกลายเป็นฮิวมัส ร่วมกับ “ไส้เดือน” โรงงานผลิตปุ๋ยที่มีประสิทธิภาพสูงที่สุด จึงทำให้ประเทศ

กลายเป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ที่สุดในโลก (ประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์, 2553, น. 37) ซึ่งเกษตรประณีตได้ช่วยให้เกษตรกรแต่ละคนได้เรียนรู้จากของจริงในการสร้างสมดุลให้กับธรรมชาติด้วยการเริ่มต้นจากการสร้างแหล่งน้ำให้พอเพียง หันมาบำรุงดินด้วยปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก และน้ำหมักชีวภาพ การปลูกพืชตระกูลถั่ว การอนุรักษ์ไส้เดือนดินด้วยการงดเผา งดใช้สารเคมี ร่วมกับการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพ ด้วยการปลูกไม้ยืนต้นที่เป็นผัก ผลไม้ ไม้ใช้สอย และสมุนไพรพื้นเมืองที่หลากหลาย ช่วยทำให้สัตว์เลี้ยงและสัตว์ตามธรรมชาติมาอาศัยช่วย ทำให้ระบบนิเวศน์ดีขึ้นเรื่อย ๆ (มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดีจังหวัดขอนแก่น, 2550ก, น. 19-20)

จากการปฏิบัติ ทดลอง และพัฒนามาอย่างต่อเนื่องทำให้เครือข่าย ฯ ได้แบ่งปันอาหาร และปัจจัย 4 ปลอดสารเคมีที่ผลิตได้ ชวนคนจนที่ไม่มีที่ดินทำมาหากินมารับผลผลิตไปจำหน่าย เพื่อให้เกิดรายได้ ชวนมาร่วมผลิต จนทำได้ ไปทดลองทำในที่ดินของตนหรือหากยังไม่มีที่ดินก็เก็บหอมรอมริบ จนมีเงินพอไปซื้อที่ดินมาทำเกษตรผสมผสาน นอกจากนั้น ยังช่วยผู้อื่น หรือร่วมมือกับผู้อื่นแยกขยะเพื่อให้มีขยะรีไซเคิลไปจำหน่าย มีขยะสดมาทำปุ๋ยหมัก น้ำหมักชีวภาพ และปุ๋ยหมักชีวภาพมาบำรุงดิน รวมทั้งช่วยกันนำเศษถุงพลาสติกมาเผาทำลาย เพื่อนำไปปลูกให้เกิดปัจจัย 4 เพิ่มมากขึ้นในที่สุด (คำคุณ, 2551, น. 13) รวมถึงมีอยู่มีกินครบทุกอย่างทั้งผัก ผลไม้ สมุนไพร เห็ด ไม้ใช้สอย ตลอดจนทั้งกุ้ง หอย ปู ปลา มีให้กินไม่หวาดไม่ไหว แต่ละวันไม่มีรายจ่าย มีเหลือกินก็แจก แลกเปลี่ยนกันในเครือข่าย เหลือกินเหลือแจกได้ขาย นำเงินมาปลดหนี้ปลดสินและออมไว้ในออมทรัพย์ในหมู่บ้าน จนหนี้สินที่เคยมีค่อย ๆ ลดลง เงินออมค่อย ๆ เพิ่มขึ้น (มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดีจังหวัดขอนแก่น, 2553, น. 28) ดังนั้น การทำเกษตรประณีต จึงทำให้สิ่งแวดล้อมดีขึ้น เพราะดินดำ น้ำชุ่ม ป่าอุดมสมบูรณ์ ปลอดสารเคมีฆ่าหญ้าและสารเคมีฆ่าแมลง เศรษฐกิจดีขึ้น เพราะรายจ่ายลดลง หนี้สินลดลง เงินออมค่อย ๆ เพิ่มขึ้น รายได้ค่อย ๆ เพิ่มขึ้นและมีต้นไม้ยืนต้นที่หลากหลายเป็น บำนาญชีวิต มีครอบครัวและสังคมดีขึ้น (ประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์, 2551ก, น. 7)

จากการสนทนากลุ่มครั้งที่ 9 สรุปได้ว่า การปลูกทุกอย่างที่กิน เพื่อเป็นการลดรายจ่ายที่เกิดขึ้นได้ให้มากที่สุด การปลูกพืชไว้กินเอง นอกจากจะปลอดสารพิษแล้วยังสามารถเก็บกินได้นานเป็นเดือนสองเดือน ฟีน้องที่อยู่ใกล้ ๆ ใครไม่มีก็ได้กินด้วยกันไม่ต้องไปซื้อ ลดรายจ่ายได้มาก ได้ความสุขทางกาย เนื่องจากได้อาหารการกินที่หลากหลายปลอดสารพิษไว้กิน ไว้แจกไว้ขายไม่ต้องเสี่ยงจากการใช้สารเคมี ได้ออกกำลังกายทุกวัน ได้อยู่ในร่มเงาของต้นไม้ยืนต้นจึงแข็งแรงมาก เกิดความสุขทางใจที่ได้เห็นพืชและสัตว์ที่เลี้ยงเจริญเติบโตขึ้นเรื่อย ๆ ไม่มีสารเคมีทั้งผัก ไม้ผล สมุนไพร ไม้ใช้สอยช่วยให้ใจเป็นสุข นอกจากนั้น การได้ชวนคนในครอบครัว คนในชุมชน ช่วยกันคิด ช่วยกันทำ เกิดความใกล้ชิดสมัครสมานสามัคคีของคนในครอบครัวและคนในชุมชน ที่สำคัญคือได้เรียนรู้จากของจริง ได้เรียนรู้และได้ทดลองทุกวัน จนเกิดปัญญาในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้

จากการสนทนากลุ่มครั้งที่ 12 สรุปได้ว่า ทำเกษตรตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยการประยุกต์ใช้การทำเกษตร และการดำรงชีวิตอย่างเป็นขั้นเป็นตอน โดยเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เริ่มจากการปรับเปลี่ยนแนวคิดให้มีความพอเพียง หันกลับมามองและทบทวนตัวเอง มีเหตุมีผลในการดำรงชีวิต สร้างภูมิคุ้มกันให้กับตัวเอง สร้างสิ่งแวดล้อมรอบตัวที่ดี ไม่ใช่สารเคมี ใช้สติและปัญญาไตร่ตรองจนก่อให้เกิดแรงบันดาลใจที่จะปรับเปลี่ยนแบบแผนการผลิต ปฏิบัติและเรียนรู้อย่างต่อเนื่องควบคู่กันไป ศึกษาหาความรู้ในเรื่องของต้นไม้ว่า ไม้ใหญ่มีขนาดไหน ไม้เล็กมีขนาดไหน เรื่องของการวางแผนการจัดการพื้นที่ให้คุ้มค่าทุกตารางนิ้ว ทั้งใต้ดิน บนดิน และบนอากาศ โดยใต้ดินใช้ประโยชน์จากพืชกินหัว บนดินเป็นพืชผักสวนครัว ส่วนบนอากาศเป็นไม้เลื้อย ไม้ผล สร้างความหลากหลายของชนิด และสายพันธุ์ ลดความเสี่ยงที่จะเกิดกับโรคพืช แมลง ด้วยการปลูกทุกอย่างที่กินทำให้การทำเกษตรใช้พื้นที่ได้คุ้มค่า เพื่อสร้างผลผลิตให้เกิดขึ้นในทุกระดับ โดยไม่จำกัดพื้นที่ การเรียนรู้เกี่ยวกับการปลูกต้นไม้ ปลูกต้นไม้แบบไหนที่โตเร็ว เช่น ใผ่ ประดู่ แดง ยูคา มะขามเทศ ปราชญ์ชาวบ้านบอกว่าไม้ที่โตเร็วคือไม้ที่ปลูกเร็ว ให้ต้นไม้ที่ปลูกเองกับต้นไม้ที่อนุรักษ์ไว้อยู่ร่วมกัน เป็นการสร้างป่าให้ธรรมชาติ คือ การเอาพันธุ์ไม้หลากหลายมาปลูก เพราะปกติไม้แบบใดแบบหนึ่งมันเกิดเองในร่มในธรรมชาติอยู่แล้ว เราก็สามารถหาพันธุ์ไม้ชนิดอื่น ๆ มาปลูกเพิ่ม อนุรักษ์ดิน และไม้ยืนต้นให้มีความอุดมสมบูรณ์ นำมาซึ่งความสมดุล มันคง ยั่งยืน ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมที่มีความเข้มแข็ง มีความพร้อมต่อแรงปะทะของความเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วจากโลกภายนอกเป็นอย่างดี

จากรายงานการประชุมเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ครั้งที่ 12/2547, (2547) “ต้นไม้ยืนต้นที่หลากหลายกับสุขภาวะที่ดี” กับประเด็น “ต้นไม้ยืนต้นที่หลากหลายเกิดผลดีกับเศรษฐกิจอย่างไรบ้าง” ซึ่งสรุปได้ว่า หากเกษตรกรในเครือข่าย ฯ ทั้งเกษตรกรต้นแบบและเกษตรกรเป้าหมาย พวกกันปลูกต้นไม้ยืนต้นที่หลากหลายมากกว่า 20 ชนิด รวมจำนวนมากกว่า 1,000 ต้นขึ้นไป ในพื้นที่ที่ตนเองถือครองอยู่ จะมีชีวิตที่เปลี่ยนไป ทั้งหลักประกันในชีวิตและบ้านอายุชีวิตที่เพิ่มขึ้น เพราะเมื่อกาลเวลาผ่านไปไม่ถึง 5 ปี ต้นไม้ยืนต้นที่หลากหลายแต่ละต้นให้ผลผลิตอย่างน้อยต้นละ 100 บาทต่อปี ก็จะมีรายได้ถึงปีละ 1 แสนบาทขึ้นไป และเมื่อผ่านไป 20 ปี แต่ละต้นมีมูลค่ามากกว่า 1,000 บาท ก็จะมีบ้านอายุชีวิตเป็นธนาคารต้นไม้มากกว่า 1 ล้านบาท ซึ่งเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านได้ทดลองทำดูแล้วพบว่า สิ่งแวดล้อมดีขึ้นเพราะดินดำ น้ำชุ่ม ป่าอุดมสมบูรณ์ ปลอดภัยสารเคมีฆ่าหญ้า และสารเคมีฆ่าแมลง เงินออมค่อย ๆ เพิ่มขึ้น รายได้ค่อย ๆ เพิ่มขึ้นและมีต้นไม้ยืนต้นที่หลากหลายเป็นบ้านอายุชีวิต มีครอบครัวและสังคมดี (ประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์, 2550ก, น. 18)

ด้านเศรษฐกิจช่วยให้เกษตรกรมีอยู่มีกิน มีอาหารที่ปลอดภัยพิษ มีเครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย มียารักษาโรคเมื่อยามเจ็บไข้ได้ป่วย สามารถลดรายจ่ายได้อย่างรวดเร็ว เหลือกินแจก ช่วยให้มีเพื่อน เหลือแจกได้ขายทำให้มีเงิน ทั้งมีเงินประจำวัน เงินเดือน และเงินปี ที่สำคัญ

มีบ้านอายุชีวิต มีหลักประกันที่มั่นคง มีงานทำตลอดปี และมีรายได้ตลอดปีรับประกันได้ว่าไม่มีวันตกงาน (มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดีจังหวัดขอนแก่น, 2551ก, น. 20)

จากผลการประเมินผลกระทบที่เกิดขึ้นกับเกษตรกรที่ผ่านการอบรมจากศูนย์ปราชญ์ชาวบ้านตามโครงการพัฒนาการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่โดยยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงปี 2551 พบว่า ความรู้ที่ผู้เข้ารับการอบรมส่วนใหญ่นำไปใช้ประโยชน์ทั้งหมด ผู้เข้ารับการอบรมส่วนใหญ่มีการเปลี่ยนแปลงในด้านกิจวัตรประจำวัน ด้านการใช้จ่าย ด้านการออม และด้านการใช้ปุ๋ยเคมี ทั้งนี้หลังจากผู้เข้ารับการอบรมนำความรู้ไปปฏิบัติสามารถลดรายจ่ายได้เฉลี่ยรายละ 1,208.16 บาทต่อเดือน (ศูนย์ประเมินผลสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2552, น. 63-65) ซึ่งเครือข่าย ฯ มีที่เด็ดเคล็ดลับในการสร้างความสำเร็จในการสร้างคน สร้างป่า สร้างชุมชน และสร้างประเทศชาติ ที่อยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันได้ทดลองทำดูแล้ว พบว่า สิ่งแวดล้อมดีขึ้นเพราะดินดำ น้ำชุ่ม ป่าอุดมสมบูรณ์ ปลอดภัยจากไข้หวัดใหญ่ และสารเคมีฆ่าแมลง เศรษฐกิจดีขึ้น เพราะรายจ่ายลดลง หนี้สินลดลงเงินออมค่อย ๆ เพิ่มขึ้น รายได้ค่อย ๆ เพิ่มขึ้น และมีต้นไม้ยืนต้นที่หลากหลายเป็นบ้านอายุชีวิต มีครอบครัวและสังคมดีขึ้น วิถีชีวิตมีอยู่มีกินไม่อดไม่อยาก พึ่งตนเองและพึ่งพากันเองได้ ช่วยให้มีความสุขทั้งทางกาย ทางใจ ทางสังคม และทางปัญญา (ประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์, 2551ข, น. 7) อีกทั้ง การพัฒนาเกษตรกรต้นแบบ เพื่อช่วยกันขยายเกษตรกรเป้าหมายจัดการกระบวนการเรียนรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงและการปลูกต้นไม้ยืนต้นที่หลากหลาย โดยทำการพัฒนาการออมน้ำ ออมดิน ออมสัตว์ ออมต้นไม้ ออมเงิน ส่งสมกัลยามิตร ส่งสมภูมิปัญญาและส่งสมคุณงามความดี โดยการให้บริการแจกและจำหน่ายปุ๋ยหมัก ปุ๋ยหมักชีวภาพ พันธุ์สัตว์ พันธุ์พืช และพันธุ์ไม้ยืนต้นที่หลากหลาย จนมีเศรษฐกิจพอเพียงปลูกต้นไม้ยืนต้นที่หลากหลายเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เพื่อเป็นบ้านอายุชีวิต ช่วยให้ระบบเศรษฐกิจดีขึ้น (ประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์, 2551ก, น. 15)

จะเห็นได้ว่า แนวคิดเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นอกจากจะนำมาซึ่งความหลากหลายทางชีวภาพแล้ว ยังก่อให้เกิดการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน จากการทำเกษตรกรรมแบบผสมผสาน ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก เพื่อลดรายจ่ายด้านการบริโภคของครัวเรือน เหลือกินแจกเพื่อสร้างกัลยาณมิตร เหลือแจกขายเพื่อสร้างรายได้ทั้งรายวัน รายเดือน รายปี และบ้านอายุชีวิตจากไม่ผลไม่ยืนต้นที่หลากหลายชนิด สร้างระบบนิเวศวิทยาที่เกื้อกูลกันระหว่างธรรมชาติกับธรรมชาติ สร้างความสมดุลในการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมรอบตัว สร้างความอุดมสมบูรณ์ของดินและทรัพยากรธรรมชาติ มีอาหารปลอดภัยบริโภคตลอดทั้งปี ลดต้นทุนการผลิตด้วยการทำ และใช้ปุ๋ยชีวภาพจากเศษวัสดุธรรมชาติเพื่อเพิ่มจุลินทรีย์ในดิน และให้ผลผลิตที่ได้มีความปลอดภัยจากสารพิษ สารเคมี ซึ่งการใช้ประโยชน์ดังกล่าว สามารถสนองตอบต่อความต้องการทั้งในระดับตนเอง ครอบครัว และยังเหลือเผื่อแผ่เจือจานสู่คนรอบข้าง รวมถึงเอื้อประโยชน์สู่คนในรุ่นต่อไป

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า เครื่องช่วยปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้นำรูปแบบการทำเกษตรประณีตของเครือข่ายฯ มาใช้เป็นแนวทางในการถ่ายทอดสู่เกษตรกร ถือเป็นแนวทางที่ประสบความสำเร็จ จะเห็นได้ว่า จากการคิดค้นการทำเกษตรประณีตที่เครือข่ายฯ ร่วมกันเรียนรู้ ทดลอง และพัฒนาขึ้น ทั้งการประยุกต์ใช้เกษตรทฤษฎีใหม่ ใช้พื้นที่ให้คุ้มค่า ปลูกทุกอย่างที่กิน ขยายสู่พื้นที่ใหม่ ฟังตนเองและฟังพากันเอง บนฐานพลังศักยภาพของตนเอง และทุนทางสังคม ถือเป็นแบบอย่างความสำเร็จที่เป็นรูปธรรมของเกษตรกรผู้เอาชนะแรงกดดันจากเศรษฐกิจทุนนิยม จนมาเป็นเกษตรกรที่มีความสุขในปัจจุบัน และเพื่อให้เกษตรกรนำแนวคิดดังกล่าวไปขยายผลสู่พื้นที่เกษตรกรรมของตนเองและกระจายแนวคิดสู่เพื่อนเกษตรกรรอบตัว ทั้งนี้ เพราะเครือข่ายฯ ได้ประจักษ์แล้วว่า เกษตรประณีตสามารถนำพาเกษตรกรทุกคนให้หลุดพ้นจากวังวนความทุกข์ยากของเศรษฐกิจทุนนิยมและวงจรหนี้สิน เพื่อมาเป็นเกษตรกรที่มีเกียรติ มีศักดิ์ศรี สามารถฟังตนเองและฟังพากันเองได้ นอกจากนี้ รูปแบบการทำเกษตรประณีตของเครือข่ายฯ ยังเป็นแนวทางนำไปสู่รูปแบบการสร้าง ความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ทำการเกษตรของเกษตรกรตามแนวคิดการทำเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งประกอบด้วย ปรับเปลี่ยนแนวคิด สร้างความหลากหลายของชนิดและสายพันธุ์ ไม่ใช่สารเคมี ปฏิบัติและเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ขยายอย่างน้อยร้อยละ 20 ของพื้นที่ ตามลำดับ เพื่อเชื่อมโยงทั้งทุนชีวิต และทุนทางสังคมของเกษตรกรให้เป็นหนึ่งเดียว สร้างสายสัมพันธ์ของความสมดุลในการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และธรรมชาติกับธรรมชาติ จึงทำให้เกิดความสมดุลมั่นคง และยั่งยืนในทุกด้าน ดังที่คณะผู้วิจัยได้นำเสนอมา